

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM
DALI
TARİH EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**OSMANLI DÖNEMİNDE ISPARTA'DA MODERN EĞİTİM
KURUMLARI VE EĞİTİM- ÖĞRETİM FAALİYETLERİ
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

**ASLIHAN BİLGİÇLİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

DANIŞMAN

Doç. Dr. KERİM SARIÇELİK

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ashhan BİLGİÇLİ
	Numarası	15308021007
	Ana Bilim Dalı	Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi
	Bilim Dalı	Tarih Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tezin Adı	Osmanlı Döneminde Isparta'da Modern Eğitim Kurumları ve Eğitim-Öğretim Faaliyetleri Üzerine Bir Araştırma

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

04/10/2019
Ashhan BİLGİÇLİ

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Aslıhan BİLGİÇLİ
	Numarası	15308021007
	Ana Bilim Dalı	Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi
	Bilim Dalı	Tarih Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Kerim SARIÇELİK
	Tezin Adı	Osmanlı Döneminde Isparta'da Modern Eğitim Kurumları ve Eğitim-Öğretim Faaliyetleri Üzerine Bir Araştırma

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Osmanlı Döneminde Isparta'da Modern Eğitim Kurumları ve Eğitim-Öğretim Faaliyetleri Üzerine Bir Araştırma başlıklı bu çalışma 04/10/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	Ünvanı Adı Soyadı	İmza
Danışman	Doç. Dr. Kerim SARIÇELİK	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Mehmet İPÇİOĞLU	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Hüseyin MUŞMAL	

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti 17. yüzyıl itibariyle çağın gerisinde kalmaya başlamış, değişen dünya şartlarına uyum sağlayamamıştır. Tanzimat'la beraber geniş bir yenilik hareketi başlamıştır. Önce askeri alanda başlayan değişim ve dönüşüm zamanla her alanda uygulanmaya başlanmış özellikle eğitim kurumlarında görülen aksaklıklar giderilmeye çalışılmıştır. Dönemin eğitim kurumlarından medreselerde pozitif bilimlere yer verilmemekte, sıbyan mekteplerinde ise okuma-yazma dahi öğretilmemektedir. Okumayı kolaylaştıracak yeni bir usul uygulanmaya konmak istenmiş, halkın ve ulemanın tepkisi ile karşılaşmıştır. Devlet adamları çareyi bu kurumlardan bağımsız olarak iptidai adında yeni mektepler açmakta bulmuşlardır. Memur yetiştirme gayesi ile rüştiyeler açılmıştır. Ayrıca kızların eğitim görmesinin gerekliliği de anlaşılmış ve bu yönde adımlar atılmıştır.

Bu çalışmada, eğitim kurumlarındaki modernleşmenin Isparta kazasına etkileri incelenmiştir. Çalışmamız giriş hariç 3 bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın amacı, önemi, yöntemi, kaynakları ve son olarak da Isparta kazasının genel tarihçesine yer verilmiştir. Birinci bölümde klasik eğitim kurumları ele alınmış, Isparta kazasındaki temel eğitim kurumları değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise; modernleşmeyle beraber açılan yeni kurumlardan bahsedilmiş, Isparta kazasındaki modern eğitim kurumları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde ise, Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimlerin açtıkları okullar üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın her aşamasında yardımını esirgemeyen, saygıdeğer hocam Doç. Dr. Kerim SARIÇELİK'e teşekkür ederim. Ayrıca arkadaşım Hatice TAŞBAŞ'a ve bana uygun çalışma ortamı hazırlayan, maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli aileme ve sevgili eşime fedakârlıklarından dolayı teşekkür ederim.

Aslıhan BİLGİÇLİ

2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Aslıhan BİLGİÇLİ
	Numarası	15308021007
	Ana Bilim Dalı	Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi
	Bilim Dalı	Tarih Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Kerim SARIÇELİK
	Tezin Adı	Osmanlı Döneminde Isparta'da Modern Eğitim Kurumları ve Eğitim-Öğretim Faaliyetleri Üzerine Bir Araştırma

ÖZET

Isparta kazasının modern eğitim kurumlarını ele aldığımız bu araştırmada, Osmanlı modernleşmesinin, kazadaki temel ve orta eğitim kurumlarına yansımalarını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bu bağlamda, Isparta kazasının eğitim kurumlarının tespiti için arşiv belgeleri taranmıştır. Giriş bölümünde, Isparta kazasının tarihçesine kısaca yer verilmiştir. Çalışmamızın ilk bölümünde klasik eğitim kurumlarından bahsedilmiş, bu kurumların çağa ayak uyduramama sebeplerine değinilmiş, modernleşme dönemi öncesinde Isparta'da bulunan kurumların durumları hakkında bilgiler verilmiştir. Sıbyan mekteplerinde gereken değişimin ivedilikle yapılamaması, yerine geçecek olan iptidai okulların kuruluşunu geciktirmiştir. Eğitimdeki modernleşme ve değişim, rüştiyelerin ve idadilerin açılmasıyla devam etmiştir. Isparta kazasının iptidai okulları, rüştiyesi ve idadisi hakkında arşiv belgelerinden detaylı bilgiler bulunmuş, tablolar yapılarak daha iyi anlaşılır hale getirilmeye çalışılmıştır. Isparta kazası, Hamidabat sancağının merkez kazası olmasından dolayı eğitim kurumları açısından zengindir. Bu çalışmamızla; eğitimde yaşanan gelişim ve dönüşümün Isparta kazasına etkilerini ortaya çıkarmış bulunmaktayız.

Anahtar Kelimeler: Isparta, Eğitim- Modern, Sıbyan Mektebi, Konya.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Aslıhan BİLGİÇLİ
	Numarası	15308021007
	Ana Bilim Dalı	Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi
	Bilim Dalı	Tarih Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Kerim SARIÇELİK
	Tezin İngilizce Adı	A Research on Modern Educational Institutions and Educational Activities in Isparta in the Ottoman Period

SUMMARY

The aim of this study, which deals with the modern educational institutions of Isparta town, is to reveal the reflections of Ottoman modernization on the primary and secondary education institutions in the town. In this context, archival documents were searched for the identification of educational institutions of the town of Isparta. In the introduction, the history of the town of Isparta is briefly mentioned. In the first part of our study, classical educational institutions were mentioned, the reasons of these institutions not being able to keep up with the age were mentioned and information was given about the status of institutions in Isparta before the modernization period. The inability to change urgently in the primary schools delayed the establishment of the replacement schools. Modernization and change in education continued with the opening of high schools and high schools. Detailed information has been found from the archival documents about the schools, secondary schools and the administration of the town of Isparta and the tables have been tried to make it better understood. The town of Isparta is rich in terms of educational institutions since it is the central town of Hamidabat. With this study; We have revealed the effects of development and transformation in education on the town of Isparta.

Keywords: Isparta, Education-Modern, Primary School, Konya.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	iii
TEZ KABUL FORMU	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
2. Araştırmanın Yöntemi	1
3. Araştırmanın Kaynakları.....	1
4. Geçmişten Günümüze Isparta'nın Genel Tarihine Kısa Bir Bakış.....	2
BİRİNCİ BÖLÜM	11
OSMANLI DEVLETİ'NDE KLASİK EĞİTİM KURUMLARININ GENEL DURUMU VE ISPARTA'DA TEMEL EĞİTİM KURUMLARI	11
1.1. Osmanlı Devleti'nin Klasik Eğitim Kurumlarının Genel Bir İncelemesi.....	11
1.2. Temel Eğitim Kurumları: Sıbyan Mektepleri.....	12
1.2.1. Tanzimat'tan Sonraki Dönemde Sıbyan Mektepleri	12
1.2.2. Isparta Kazasında Bulunan Sıbyan Mekteplerinin Değerlendirmesi	17
1.3. Medreseler	19
1.3.1. Medreselerin Kuruluşu, Gelişimi ve Bozulması.....	19
1.3.2. Isparta Kazasındaki Medreselerin Genel Durumu	23

İKİNCİ BÖLÜM	27
MODERNLEŞME DÖNEMİYLE EĞİTİMDE YAŞANAN DEĞİŞİM VE İSPARTA KAZASINA ETKİLERİ	27
2.1. Osmanlı Devleti Modern Eğitim Kurumları	27
2.1.1. İptidai Mekteplerin Kuruluşu ve Usul -i Cedit Tartışmaları.....	27
2.1.2. Rüştîye Mektepleri.....	29
2.1.3. İdadiler	34
2.1.3.1. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve İdadiler	34
2.1.3.2. İdadi Mekteplerinin Açılması ve Yayılması	35
2.1.4. Öğretmen Yetiştiren Kurumlar	39
2.1.4.1. Darülmuallimin.....	39
2.2. İSPARTA KAZASI'NDA MODERN EĞİTİM.....	41
2.2.1. Isparta Kazası İptidai Mektepleri.....	41
2.2.2. Isparta Kazası Rüştîye Mektepleri	53
2.2.3. Isparta Kazası İdadisi.....	59
2.2.3.1 Isparta İdadisindeki Bazı Muallimlere Dair Bilgiler	63
2.2.4. Isparta Darulmuallimin Mektebi.....	67
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	71
İSPARTA KAZASINDA YAŞAYAN GAYRİMÜSLİM NÜFUSUN SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI	71
3.1. Osmanlı Devletinde Gayrimüslimlerin Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri.....	71
3.1.1. Rum Okulları	74
3.1.2. Ermeni Okulları	75
3.2. Isparta Kazasındaki Gayrimüslim Okulları	76
SONUÇ	79
BİBLİYOGRAFYA	83
EKLER	89

TABLULAR LİSTESİ

Tablo-1: Hamitabat Sancağının H. 1288/M. 1871- H. 1309-M. 1891 Yılları Arası Taksimatı.....	6
Tablo-2: Isparta Kazasında Yer Alan Karyelerin Nüfusu, Hanesi ve Nüfus Artışı....	7
Tablo-3: Isparta Nüfusunun Dağılımına Dair Bilgiler.....	9
Tablo-4: H. 1289/M. 1872 Yılında Hamidabat Sancağındaki Sıbyan Mekteplerinin Sayısal Durumu.....	17
Tablo-5: Hamitabat Sancağı H.1300/M. 1883 Yılı Öğrenci Sayıları.....	18
Tablo-6: Hamitabat Kazası Medreseleri.....	25
Tablo-7: Isparta Medreselerinde Okunan Dersler.....	26
Tablo-8: H. 1286/M. 1869 Erkek ve Kız Rüştîyelerinin Programları.....	32
Tablo-9: Isparta Kazasında Yeni Açılan Mekteplerde Görevli Muallimler.....	41
Tablo-10: H. 1322/ M. 1904 Yılında Isparta Kazasında Usul-ı Cedidi ve Usul-ı Atika Üzerine Eğitim Veren Kurumlar.....	42
Tablo-11: 1869-1904 Yılında Isparta Kazasında Bulunan Rüştîyenin, Muallim, Hizmetli ve Öğrenci Sayısı.....	54
Tablo-12: H. 1321/M. 1903 Yılında Isparta İdadi Mektebi Muallimleri.....	60
Tablo-13: H. 1322/M. 1904 Yılında Isparta İdadi Mektebi Muallimleri.....	61
Tablo-14: H. 1328/M. 1910-H. 1329-/M. 1911 Yılı Isparta İdadi Mektebi Dersleri.....	62
Tablo-15: Konya Darülmualliminde Okutulacak Dersler.....	68
Tablo-16: Hamitabat Darülmuallimin-i İptidaiye Öğrencilerine Ait H. 1325/M. 1907 Senesi İmtihan Cetveli.....	69
Tablo-17: Isparta Nüfusunun Dağılımı.....	76
Tablo-18: H. 1316/M. 1898 Maarif Salnamesine Göre Hamitabat'ta Bulunan Gayrimüslim Mekteplerin Mensup Olduğu Cemaat.....	77
Tablo-19: H. 1321/M. 1903 Yılı Gayrimüslim Mektepleri.....	77

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
AÜEBFD.	: Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
EÜFEFEBD:	Erciyes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi
b.	: Baskı
bak.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DSCN	: Dosya Sicil No
Edit.	: Editör
H.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
KMA.	: Konya Maarif Arşivi
KVS.	: Konya Vilâyeti Salnamesi
M.	: Miladî
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
yy.	: Yüzyıl

Giriş

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Osmanlı Devleti 17. yüzyıldan itibaren çağın gerisinde kalmaya başlamış, birçok alanda yenilik faaliyetlerine girişmiştir. İlk etapta askeri alanda yapılan yeniliklerin değişen dünya düzenine uyum sağlamada yetersiz kalması üzerine, değişim hareketleri eğitim alanına da sirayet etmiştir. Bu sayede değişime kolay adapte olabilecek aydın bir nesil yetiştirme amaçlanmıştır. Araştırmanın amacı: Osmanlı Devleti'nin yenileşme ve modernleşmesinin Isparta kazası eğitim kurumlarında meydana getirdiği değişimleri incelemek, kurumların yapısal özelliklerini, işlevlerini, öğrenci, öğretmen profillerini tespit etmektir. Bu çalışma ile birlikte ilk kez, Osmanlı'nın son döneminde yaşanan değişim ve dönüşüm hareketlerini Isparta kazası çerçevesinde belirlemek mümkün olacaktır. Araştırma özelde Isparta Eğitim Tarihine genelde ise Türk Eğitim Tarihine katkılar sunacaktır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın konusunu oluşturan dönemde Isparta'nın eğitim-öğretim faaliyetlerini içeren belge ve bilgiler, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Konya Maarif Arşivi, Konya Vilayet Salnameleri ve Maarif Salnamesi taranarak tespit edildi. Konuyla ilgili olan bütün bu belgelerin transkripsiyonu yapıldı, başlıklar altında tasnif edildi. Araştırmamıza kaynak olabilecek tezler, makaleler, ders kitapları araştırıldı. Kronolojik sıra ile bir plan oluşturularak, okulların durumu, eğitim kadroları, ders programları, öğrenci sayıları incelendi. Bunlarla ilgili tablolar yapılarak daha kolay anlaşılabilmesi için yorumlandı.

3. Araştırmanın Kaynakları

Araştırmamızın ana kaynaklarını, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri, Konya Maarif Arşivi Belgeleri, Konya Vilayeti Salnameleri, Maarif Salnameleri oluşturmaktadır. Bunların dışında çeşitli kitap, tez ve makalelerden de yararlanılmıştır.

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde bulunan, (40), (42), (46), (65), (78), (79), (81), (89) numara ile kaydedilen defterler kullanılmıştır. Defterler sistemli bir şekilde tasnif edilmediği için belgeler tek tek taranmıştır. Bu defterler sayesinde Isparta kazasındaki eğitim kurumlarının, imtihan cetvellerine, öğrenci ve öğretmen künye bilgilerine, müfredatlarına ulaşılmıştır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan, özellikle Maarif Nezareti Evrakı (MF. MKT), Babiâli Evrak Odası (BEO), Dâhiliye Nezareti Muhasebe Kalemî (DH. MKT), dosyalarındaki belgelerden faydalanılmıştır. Bu belgelerde öğretmen tayinleri, iptidai mekteplerin açılması gibi konularla ilgili bilgiler tespit edilmiştir.

Maarif Salnameleri; H. 1316/M. 1899, H. 1317/M. 1900, H. 1318/M. 1901, H.1319/M. 1902, H. 1320/M. 1904, H. 1321/M. 1904 yıllarında 5 defaya mahsus olmak üzere çıkarılmıştır. Bu salnameler, Isparta kazasındaki medreselerin ismini belirlememize, kazadaki kütüphanelerin sayısal verisini elde etmemize, idadilerin ders programlarına ulaşmamıza yardımcı olmuştur.

Konya Vilayet Salnamelerinden, H. 1285/M. 1868, H. 1286/M. 1869, H. 1287/ 1871, H. 1289/1872, H. 1290/M. 1873, H. 1291/M. 1874, H. 1292/M. 1875, H. 1293/M. 1876, H. 1294/M. 1878, H. 1295/M. 1879, H. 1296/M. 1880, H. 1298/M. 1881, H. 1299/M. 1882, H. 1300/M. 1883, H. 1301/ M.1884, H. 1303/1885-1886, H. 1304/M. 1886-1887, H. 1307/M. 1889-1890, H. 1309/ M. 1894 H. 1312/M. 1899-1900, H. 1314/M. 1896, H. 1317/M. 1899, H. 1322/M. 1904 yıllarına ait olanlar incelenmiş, Isparta'da nüfus, medrese, sıbyan mektepleri sayıları, rüştiye muallimleri hakkında bilgiler elde edilmiştir.

4.Geçmişten Günümüze Isparta'nın Genel Tarihine Kısa Bir Bakış

Isparta-Merkez ilçesi, günümüzde doğuda Eğirdir, Kuzeyde Atabey, Kuzeybatı ve Batıda Gönen, Güneyde ise Burdur-Merkez ilçelerle çevrili durumda

iken, 19. yüzyılda Hamidabat kazası, Doğuda Eğirdir, Kuzeyde Uluborlu, Batı ve Kuzeybatıda Dinar(Geyikler) ve Dazkırı, güneyde ise Burdur kazalarıyla çevrilidir¹.

Isparta, Göller Bölgesi olarak isimlendirilen ve Akdeniz Bölgesi'nin batısında yer alan önemli bir yerleşim yeridir. Şehir doğusunda Torosların devamı olan Davras, batısında Anamas, güneyinde Kara Tepe, güneybatısında Akdağ, güneydoğusunda Sultan ve kuzeyinde Arap Tepe dağlarıyla kuşatılmıştır².

Isparta isminin kökeni ile ilgili bazı rivayetler mevcuttur. Bunlardan ilki;

- a) Yunan Isparta'sında yaşayan halkın bir bölümünün, Anadolu Isparta'sına gelip yerleşmeleri ve buraya da aynı ismi vermeleridir.
- b) Isparta ismiyle ilgili bir diğer rivayet ise, bu ismin Yunan dilinde ayrılmış ve dağılık anlamına gelen Sporadan türetilmiş olduğudur.
- c) Isparta ismiyle ilgili sonuncu rivayet ise, Kamûs-ül-A'lâm'da şu şekilde geçmektedir. Şehrin ilk adı Baris olup daha sonra Yunancadaki IS takısını alarak ISKARITA haline gelmiştir³.

Isparta'nın İslamiyet'le tanışmasının hicretin yedinci yılına denk geldiği rivayet edilmektedir. Efsaneye göre, Bizans Dönemi'nde Isparta ve çevresi, Mauna olarak adlandırılan ve oldukça zalim olan bir topluluğun yönetimi altındaydı. Bu zalim yöneticilerden kurtulmak isteyen halk, hicretin yedinci yılında Medine'ye bir heyet gönderip peygamberimizden yardım talebinde bulundular. Hz. Muhammed, Hz. Ali'yle beraber bazı sahabeleri Isparta'ya gönderir ve Isparta ele geçirilir. Bu süreç sonucunda da Isparta'da İslamiyet yayılmaya başlar. Bugün Isparta'da bu olaya delil olarak Dere Mahallesiindeki bir kara taş üzerindeki at ayağı izi olduğu düşünülen iz gösterilse de hadisenin doğruluğuna dair kesin bir bilgi yoktur⁴.

¹ Kadir Temurçin, "Hamitabat Kazasında Nüfus (1831-1917)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ 2007, C. 17, S. 1, s. 46.

² Nermin Şaman Doğan, "Selçuklu ve Hamidoğulları Döneminde Isparta" : Kültürel Ortam", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Ankara 2009, S. 22, s. 72.

³ Selçuk Demirgil, "Isparta'nın Kısa Tarihi", *Geçmişten Günümüze Isparta*, Ankara 2009, s. 64. Şehrin adı İbn Battuta'da Sabarta-Yunanca Patara karşılığı olarak gösterilmektedir. bak. Sadık Akdemir, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Isparta (Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat)*, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Isparta 2008, s. 13.

⁴ Nuri Köstüklü, *1826-1836 Yıllarında Hamid Sancağı ve Türkiye (182 Numaralı Şer'iyeye Siciline Göre)*, Konya 1993, s. 15.

Isparta'ya Türklüğün girişi ve bölgede hâkim güç olmaları Miryokefalon Zaferiyle (1176) başlar. Bu zaferle birlikte hem Anadolu'da hem de Gelendost, Yalvaç, Uluborlu, Senirkent çevresinde Türkler hâkimiyet sağlanmıştır. Isparta'nın tamamen fethi, 1204'te III. İzzettin Kılıç Aslan zamanında gerçekleşmiştir⁵. I. Keyhüsrev (1204-1210) ve I. Keykavus (1210-1219) dönemlerinde bölgede Selçuklu daha etkin hale gelmiştir. II. Keyhüsrev döneminde (1237-1246) gerçekleşen Moğol akınları, Anadolu Selçuklu Devleti'ni zayıflatınca Batı Anadolu'da beylikler etkili güç olmaya başlamışlar ve buralarda hâkimiyet kurmuşlardır⁶.

Isparta'da hâkim olan beylik Hamidoğulları Beyliği'dir. Hamidoğulları; Uluborlu, Eğirdir, Isparta, Yalvaç, Burdur, Antalya, Korkuteli, Afyon ve Şuhut'u içine alan bir bölgeye yayılmışlardır. Beyliğin kuruluş yılı tam olarak bilinmemekle birlikte Hamid Bey tarafından kurulmuş olabileceği düşünülmektedir. 1301-1302 tarihli Dünder Bey Medresesi'nin kitabesinde "Dünder bin İlyas Bin Hamid" adının geçmesi Hamid Bey'in 1300 yılında beyliğin başında olduğunu kanıtlar niteliktedir⁷. Anadolu Selçuklu Devletinin yıkılışından sonra, Karamanoğulları Konya'yı ele geçirmiş ve saldırılara başlamıştır⁸. Hamidoğlu Hüseyin Bey de bu saldırıları durdurmak için, Yalvaç, Şarkıkaraağaç, Beyşehir, Akşehir ve Seydişehir yörelerini 80.000 altın alarak I. Murat döneminde (1374-1380) Osmanlı Devleti'ne satmıştır⁹.

1389'daki Kosova Savaşı'na Hamidoğulları Beyliği de katılmıştır. Hamidoğlu Hüseyin Bey, oğlu Mustafa Çelebi önderliğinde 2.000 kişilik bir okçu birliği gönderdi ve bunlar savaşta etkin rol oynadılar. Yıldırım Bayezit döneminde Aydın, Saruhan, Menteşe ve Germiyan Beylikleri ele geçirildi. Karamanoğlu Alâeddin Bey'in Hamid-ili topraklarına saldırması ve Hamid halkının da şikâyetleri üzerine Yıldırım Bayezit, 1391'de Hamidoğulları üzerine sefer düzenlemiş ve beyliğin topraklarının tamamını ele geçirmiştir. İdaresini de, oğlu İsa Çelebi'ye vermiştir¹⁰.

⁵ Nermin Şaman Doğan, *a.g.m.*, s. 72.

⁶ T.C Isparta Valiliği, *Isparta 2003*, Bizim Büro Basımevi, s. 65.

⁷ Nermin Şaman Doğan, *a.g.m.*, s. 75.

⁸ T.C Isparta Valiliği, *a.g.e.*, s. 65.

⁹ Selçuk Demirgil, *a.g.e.*, s. 67, *Isparta İl Yıllığı 1967*, s. 97.

¹⁰ Sait Kofçulu, "Hamidoğulları", *DİA*, C.XV, s. 474.

1402’de Ankara Savaşı sırasında Yıldırım Bayezit’i esir eden Timurlenk, Uluborlu, Eğirdir ve Hamid İlini de ele geçirmiştir. Timur’un 1405’te ölümü üzerine Isparta yeniden Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir¹¹.

Isparta ve Uluborlu Göller yöresinin önemli ticaret merkezlerindendi. Beylikler döneminden itibaren Isparta dokumacılığın merkezi durumuna gelmiş ve dış pazarlarda önem kazanmaya başlamıştır. 16. yüzyılın başlarında meydana gelen Şahkulu ayaklanması, Isparta’yı da etkilemiş ve ayaklanma sırasında çok sayıda insan katledilmiştir¹².

Hamid sancağında 16. yüzyılın sonlarından itibaren asayiş bozulmaya başlamış ve “suhte eşkıyası” şeklinde adlandırılan kimseler yaptıkları eşkıyalık hareketleriyle sancağın askeri durumunun bozulmasına sebep olmuşlardır¹³. 17. yüzyılın başlarında yaşanan Büyük Celali Ayaklanması ile de Isparta yağmalanmış şehrin ekonomisi bozulmuştur¹⁴. Bu eşkıyaların zararlı faaliyetleri 18. yüzyıla kadar sürmüş bunun yanı sıra sık sık yaşanan depremler ve su baskınları şehri harap bir hale getirmiştir¹⁵.

Isparta, Tanzimat’ın ilanından sonra yapılan eyalet teşkilatına kadar Hamid sancağının merkezi olmaya devam etti. Fakat eyalet teşkilatının kaldırılıp vilayet teşkilatının yapıldığı sırada Konya’ya bağlandı. 1867’de yeniden sancak haline getirildi. 1867’de Hamidabat adını aldı¹⁶. 1891 yılında ise Hamit sancağının eski adı olan Isparta ile anılmasına karar verilmiştir¹⁷. Görüldüğü üzere, Hamidabat sancağının isminde zaman zaman değişiklik yapılmış ve Isparta sancağı olarak da anılmıştır.

¹¹ Selçuk Demirgil, *a.g.e.*, s. 64.

¹² Selçuk Demirgil, *a.g.e.*, s. 68.

¹³ *Isparta İl Yıllığı 1967*, s. 99.

¹⁴ *Isparta İl Yıllığı 1967*, aynı yer.

¹⁵ *Isparta İl Yıllığı 1967*, s. 100.

¹⁶ Kadir Temurçin, *a.g.m.*, s. 49.

¹⁷ BOA., *İ.DH.*, 123194974.

Isparta Kazasının Nüfusuna Dair Bilgiler

1882 Konya Vilayet Salnamesine göre Isparta sancağı nüfus verileri şu şekildedir: Sancağın toplam nüfusu 120.661, bu nüfusun 113.659 kişisi Müslüman, 6.450 kişisi Rum-Ortodoks ve 552 kişi ise Ermeni Grogeryan'dır. Buna göre, sancağın %94'ünü Müslüman nüfus oluşturmaktadır. Rum nüfus; Isparta merkez, Uluborlu, Eğirdir ve Barla'da, Ermeni nüfus ise, sadece Isparta merkezde yaşamaktadır. En çok nüfusa sahip kazalar, Isparta merkez, Karaağaç ve Yalvaçtır¹⁸.

Konya Vilayet Salnamelerinden edindiğimiz bilgilere göre Hamidabat sancağının taksimatı şu şekildedir: ¹⁹

Konya vilayeti; Konya, Teke, Hamidabat, Burdur, Niğde sancaklarını kapsamaktadır. Teke sancağı günümüzde Antalya; Hamidabat ise Isparta olarak bilinmektedir²⁰. Hamidabat sancağı; Hamidabat, Yalvaç, Eğirdir, Karaağaç, Uluborlu kazalarından müteşekkildir. Hamidabat kazası ise; Keçiborlu ve Senirkent nahiyelerinden oluşmaktadır. Hoyran nahiyesi Yalvaç'a, Barla ve Pavlu nahiyeleri Eğirdir'e, Afşar nahiyesi Karaağaç kazalarına tabidir. Pavlu nahiyesi, 1911 yılında Hamitabat sancağına bağlanmıştır²¹.

1800'lü yıllarda Hamidabat sancağına bağlı 14 kaza bulunuyordu. Isparta kazasının da 29 mahallesi, 12 tane köyü mevcuttu²².

Aşağıdaki tabloda 1871 yılından itibaren sancağın idari taksimatı gösterilmiştir²³.

Tablo-1: Hamitabat Sancağının 1871-1891 Yıllarında İdari Bölünüşü

Yıl	Kaza	Hamidabat	Eğirdir	Uluborlu	Yalvaç	Karaağaç
1871	Nahiye	Hamidabat	Eğirdir	Uluborlu	Yalvaç	Karaağaç
			Barla	Keçiborlu	Hoyran	Afşar
			Pavlu	Gönen		

¹⁸ T.C Isparta Valiliği, *a.g.e.*, s. 55.

¹⁹ KVS, H. 1312/M. 1894-95 s. 273-274., H. 1314/M. 1896, s. 254-255.

²⁰ Seyit Taşer, "Konya Vilayeti Sancak Merkezlerinde Eğitim Veren Darülmualiminler", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 27, Konya 2010, s. 669.

²¹ BOA., *İ.DH.*,1495\61-1.

²² Sadık Akdemir, *a.g.e.*, s. 23.

²³ Kadir Temurçin, *a.g.m.*, s. 51.

			Ağros			
1877	Nahiye	Hamidabat Ağros Gönen Keçiborlu	Eğirdir Barla Pavlu	Uluborlu	Yalvaç Hoyran	Karaağaç Afşar
1882	Nahiye	Hamidabat Keçiborlu Senirkent	Eğirdir Barla Pavlu	Uluborlu	Yalvaç Hoyran	Karaağaç Afşar
1894	Nahiye	Hamidabat Keçiborlu	Eğirdir Barla Pavlu	Uluborlu Senirkent	Yalvaç Hoyran	Karaağaç Afşar
1899 sonrası	Nahiye	Hamidabat Keçiborlu Ağros	Eğirdir Barla Pavlu	Uluborlu Senirkent	Yalvaç Hoyran	Karaağaç Afşar

Keçiborlu ve Gönen karyeleri 1871 yılında Uluborlu kazasına bağlı iken, 1877 yılı itibariyle Hamidabat sancağına bağlanmıştır. 1882 yılında Senirkent karyesi Hamitabat'a bağlı iken, 1894 yılında Uluborlu'ya bağlanmıştır. Karyelerin kazalara bağlı olma durumu seneler içinde değişim göstermiştir.

Tablo-2: Isparta Kazasında Yer Alan Karyelerin Nüfusu, Hanesi ve Nüfus Artışı²⁴

Karyelerin İsmi	1871 Nüfusu	Hane	1872 Nüfusu	Hane	1871-1872 nüfus artışı %
Isparta Kasabası	10.345	3.392	11.184	2.911	% 8.1
Lağus Karyesi	234	73	213	67	% -8.9
Dereközü Karyesi	170	45	177	46	% 4.1
Kayı Karyesi	90	22	93	25	% 3.3
Çünür Karyesi ²⁵	210	83	211	64	% 0.47

²⁴ KVS, H. 1288/M. 1871, s. 157-158; H. 1289/M. 1872, s. 98.

Ali Karyesi	323	35	323	35	-
Hacılar-ı Sağır Karyesi	135	35	126	36	%-6
Hacılar-ı Kebir Karyesi	285	91	254	91	%-10
Sav Karyesi	510	155	428	134	%-16
Darıviran Karyesi	150	45	137	42	%-8
Kışla Karyesi	290	100	241	66	%-17
Geren Karyesi	360	110	335	85	%-6
Depedin Karyesi	70	20	63	24	%-10
Toplam	13.172	4.124	13.785	3.712	%5

H. 1288/M. 1871 yılında Isparta kazasında 13 karye ve 4.124 hane bulunmaktadır. En az nüfus Depedin karyesinde. En kalabalık karye ise Sav'dır. Nüfusun 10.345'ini (%79'u) Isparta kasabasında, 2.807'si yani %21'i köylerde yaşamaktadır. Nüfus sayımına kadınlar dâhil edilmemiştir. Erkek nüfusu kadar kadın nüfusu olduğunu varsayarsak kazada yaklaşık olarak 26.344 kişinin yer aldığını söyleyebiliriz. Karyelerin birçoğunda nüfus artışı yaşanmamıştır. Bunda erkek nüfusun askere alınmasının etkili olabileceği kanısındayız.

H. 1291/M. 1874 yılı vilayet salnamesinden edindiğimiz bilgiye göre, Hamidabat sancağı toplam nüfusu 52.649'dur. Sancağın merkez kazası konumundaki Isparta'nın nüfusu ise 17.614'tür. Bu yılda Isparta kazası, sancağın nüfusunun %33'ünü oluşturmaktadır. 1874 yılında Isparta kazası, Keçiborlu ve Gönen nahiyelerinden oluşmaktadır. 29 adet köye sahip olduğunu da yine aynı yıl salnamesinden tespit etmiş bulunmaktayız. Sancak genelinde ise 164 köy bulunmaktadır²⁶.

H. 1300/M. 1883-1884 yılı salnamesine göre, Keçiborlu, Senirkent kasabaları Isparta kazasına bağlıdır. Isparta kazası genel nüfusu 23.015'tir. 1874 yılı nüfusuna göre %23 oranında artış göstermiştir²⁷.

²⁵ Bu kelime Çağatayca saz, diken anlamına gelmektedir. Çalılık yerlere Çügür denir. Karyenin adı bu şekilde de okunabilir. bak., F. Aksu, *Isparta İli Yer Adları*, Isparta 1936, s. 8.

²⁶ KVS., H. 1291/M. 1874, s. 137-173-176.

²⁷ KVS., H. 1300/M. 1883-1884, s. 103-187.

H. 1303/M. 1886 salnamesine göre ise sancakta 20.269 erkek, 20.658 kadın yaşadığı görülmektedir. Toplam nüfus içinde kadınların oranı %50,5'tir. H. 1291/M. 1874 yılından, H. 1304/M. 1886 yılına kadar sancak nüfusunda %22 oranında azalma tespit edilmiştir. Bu azalışta H. 1277/M. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının etkili olabileceğini düşünmekteyiz.

Tablo-3: Isparta Nüfusunun Dağılımına Dair Bilgiler H. 1300/M. 1883²⁸

Karye ve Kasaba		Hane	İslam	Ermeni	Rum	İcmal-i Nüfus
Isparta Kasabası Merkez	1	3.320	8.237	235	2.087	8.559
Kura-yı Merbutası	29	2.884	6.769	0	0	6.769
Keçiborlu Kasabası Merkez	1	455	1.052	0	0	1.052
Kura-yı Merbutası	17	1.239	2.969	0	0	2.969
Senirkent Kasabası Merkez	1	829	1.869	0	0	1.869
Kura-yı Merbutası	1	721	1.797	0	0	1.797
Isparta Kazası Toplamı	55	9.348	20.693	235	2.087	23.015

Tablo, H. 1300/M. 1883 yılı vilayet salnamesine göre oluşturulmuştur. Buna göre; Isparta kazasında yaşayan İslam nüfusu, toplam nüfusun %90'ını oluşturmaktadır. Ermeni nüfus ise; %1'ini, Rum nüfus ise %9'unu oluşturmaktadır. Ermeniler ve Rumlar sadece merkez kazada yaşamaktadırlar.

H. 1317/M. 1899 yılı Vilayet Salnamesinden elde ettiğimiz verilere göre ise Isparta kazası toplam nüfusu 32.928'dir. Bunun 27.737'si İslam, 4.643'ü Ermeni, 548'i ise Rum'dur²⁹.

H. 1322/M. 1904 Konya Vilayet Salnamesine göre, yılında Isparta sancağının nüfusu 52.221'dir. Bunun 45.526'sı Müslüman, 5.909'u Ermeni, 786'sı Rum'dur³⁰.

Isparta kazasında nüfusun çoğunluğu tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlamaktadır. Hububat yetiştiriciliği ve aynı zamanda bağcılık yapılmaktadır.

²⁸ KVS., H. 1300/M. 1883, s. 221; H. 1301/M. 1883-1884, s. 187.

²⁹ KVS., H. 1317/M. 1899, s. 257.

³⁰ KVS., H. 1322/M. 1904, s. 261.

Ayrıca haşhaş, gül, pamuk ve tütün üretilmektedir. Kazada öne çıkan meslekler; halıcılık, dokumacılık, dikiçilik, haffaflık, debbağlık, çulhacılıktır³¹.

³¹ Kadir Temurçin, *a.g.m.*, s. 64.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE KLASİK EĞİTİM KURUMLARININ GENEL DURUMU VE ISPARTA'DA TEMEL EĞİTİM KURUMLARI

1.1. Osmanlı Devleti'nin Klasik Eğitim Kurumlarının Genel Bir İncelemesi

Osmanlı Devleti'nde, 16. yüzyıla kadar pozitif bilimlere saygı duyulmuş, bu ilimlerle uğraşanlara da âlim denmiştir. Bu yüzyıldan sonra eğitim anlayışı değişmiş, matematik, coğrafya, biyoloji, kimya, tıp çalışmalarına önem verilmemiştir³². Hatta bu dersleri eğitim kurumlarının müfredatından çıkararak dini eğitime yönelmişlerdir.

1838 yılında genel eğitim anlamında ıslah hareketine ilk kez başlanmıştır. Fakat eğitimin ilk basamağı olan sıbyan mekteplerinde ıslah yapılmadan, bir üst kurum olan rüştiye mektepleri ve günümüzde lise seviyesindeki idadi okulların kurulması için çaba harcanmıştır. Orta seviye mektep açılmadan, buralardan mezun öğrenci yetiştirmeden yükseköğrenim kurumları yapılmaya başlanmıştır³³. Bu ıslah ve yenilik hareketleri önceleri sadece İstanbul ile sınırlı iken, Tanzimat Dönemi'yle beraber devletin her bir köşesinde eğitim için bekleyen çocuklar ve gençler için gerekli olduğu gerçeğiyle karşılaşmıştır. Bu bağlamda, öncelikle vilayet merkezlerinde olmak üzere taşrada da okullar açılması ihtiyacı hissedilmiştir. Bu dönemde sıbyan mekteplerinde usul-i cedide denilen yeni öğretim usulünün benimsendiği görülmektedir. Ne yazık ki, askerî eğitim kurumlarına verilen önem bu okullara verilmemiş, sivil mektepler için bina dahi yapılmamış “neresi boş ise orada idare edilsin” mantığıyla hareket edilmiştir³⁴.

³² Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul 2003, s. 10.

³³ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. II, İstanbul 1977, s. 355.

³⁴ Necdet Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 69.

1.2. Temel Eğitim Kurumları: Sıbyan Mektepleri

1.2.1. Tanzimat'tan Sonraki Dönemde Sıbyan Mektepleri

Osmanlı Devleti'nde bugünkü ilköğretim seviyesindeki okullara "sıbyan mektebi" veya "mahalle mektebi" denilmekteydi. Sıbyan mekteplerine "mekteb" veya "küttab" denilirken yoksul çocuklar için açılanlara ise "küttab-ı sebil" veya "mekteb-i sebil" denilirdi³⁵. Okulların binaları taştan yapıldığı için bunlar, "taş mektep" şeklinde de adlandırılırdı³⁶. Mektep öğretmenlerine "muallim" deniliyordu. Sıbyan mektebi öğretmeni aşağıda belirtilen kişilerden seçilmekteydi.

- Cami imam ve müezzinleri,
- Biraz okuryazar olan, orta yaşlı ve ağırbaşlı kişiler,
- Ölen bir öğretmenin uygun vasıfları taşıyan oğlu,
- Bazı hafız ve okumuş kadınlar.

Muallimler çeşitli zamanlarda öğrencilerden ve ana babalarından hediyeler alırlardı³⁷.

Sıbyan mektepleri; çocuklara Kur'an okutmak, namaz kılma usullerini, namazda okunacak ayetleri ve duaları öğretmek ve biraz da yazı yazdırmak gibi üç önemli amaçla kurulmuştu³⁸. Ana ve babaların, çocuklarına ayet ve hadislerle de desteklenen dini inanç ve şartları öğretme isteği, bu okulların yaygınlaşma hızını arttırmıştır. Sıbyan mekteplerinde, sabahtan ikindiye kadar ders işlenir, öğle vaktinde ara verilirdi³⁹. Mektepte öğrenci çok ise, muallim yetiştirdiği öğrencilerin arasından kendisine yardımcı olması için birini seçerdi. Bu öğrencilere "kalfa" denilirdi. Görevleri ise, çocuklara ders tekrarı yaptırmak, muallimin yokluğunda sınıfın

³⁵ Zülfü Demirtaş, "Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 17, S. 1, Elazığ 2007, s. 170.

³⁶ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, İstanbul 1991, s. 7.

³⁷ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi* (Başlangıçtan 2004'e), İstanbul 2004, s. 83-84.

³⁸ Ünal Taşkın, "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 3, Elazığ 2008, s. 345.

³⁹ Zülfü Demirtaş, *a.g.m.*, s. 174.

düzenini sağlamaktı. Daha sonra bu işleri yapması için okullara “Bevvab” yani hademe ataması yapılmıştır⁴⁰.

Sıbyan mektepleri genelde padişahlar, valide sultanlar ve hayırsever kişiler tarafından yaptırılmaktaydı. Padişahlar tarafından yaptırılan külliyelerin içinde mektep de bulunmaktaydı. Sultan I. Murat’ın Bursa’da yaptırdığı Hüdavendigâr Külliyesi ve Sultan II. Bayezıt’ın Amasya, Edirne ve İstanbul’da yaptırdığı aynı adları taşıyan Bayezıt Külliyesi II. Beyazıt’ın hanımı Hüsnüşah Hatun adına oğlu şehzade Şehinşah tarafından Manisa’da yaptırılan Hatuniye Külliyesi bu türden yapılardandır⁴¹. Bu okulların giderleri devlet adamları, vakıflar ya da varlıklı kişilerce karşılanmaktaydı. Köylerde, mahallelerde sıbyan mekteplerinin bir kısmını halk elbirliği ile yapar ve öğretmen ücretini veliler karşılardı⁴². Fatih; sıbyan mektebine yetim çocukların, yetim bulunmazsa fakir çocuklarının kabul edilmesini şart koymuştu⁴³. Bu mekteplerde öğrenciler parasız okur, gündelik verilir, yılda bir defaya mahsus olmak üzere de elbise temin edilirdi. Padişah tarafından yaptırılan mekteplerde ise öğrenciler bunlara ilave olarak her gün sabah çorba içer, Perşembe günleri de pilav ve zerde yerlerdi⁴⁴.

Mektepler, genelde tek odalı ahşap veya kargir yapılarıdır. Bir cephesi sokağa, diğer cephesi çoğunlukla küçük bir bahçeye açılmaktaydı. Dersler yazın bahçede işlenirdi. Öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılaması için gerekli olan çeşme, lavabo, depo gibi yerler avluda bulunurdu. Ayakkabı koyulan yer dersliğin içinde ise oturulan alan girişe göre yükseltilirdi⁴⁵. Ders görülen mekânın zemini taş, tuğla veya tahta döşeli olur bunun üzerine hasır ya da kilim serilirdi. Dershane kapısının önünde ayakkabılar çıkarılır, içeriye çorapla ya da çorapsız şekilde girilirdi. Öğrenciler kilimin üzerine konulan şiltelerin üzerine otururlardı. Bir sıbyan mektebinde muhakkak üzerinde kitap okumaya elverişli rahleler ile çocukların girip çıktıklarını ve dışarıda kimsenin olup olmadığını anlamaya yarayan geldi-gitti tahtası bulunurdu⁴⁶. Sınıf derecesi

⁴⁰ M. Şakir Ülkütaşır, “Sıbyan Mektepleri”, *Türk Kültürü*, S. 33, Ankara 1964-1965, s. 596.

⁴¹ Ünal Taşkın, *a.g.m.*, s. 345.

⁴² Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 78; Yaşar Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, İstanbul 1997, s. 33.

⁴³ Osman Ergin, *a.g.e.*, C.I.II, İstanbul 1977, s. 86-87.

⁴⁴ M. Şakir Ülkütaşır, *a.g.m.*, s. 595.

⁴⁵ A. Zeynep Ahunbay, “Mektep(mimari)”, *DİA.*, C. XXIX, s. 7-8.

⁴⁶ Kerim Sarıçelik, *Konya’da Modern Eğitim Kurumları (1869-1919)*, Konya 2010, s. 6; Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 80-81.

yoktu. Çocuk ne zaman Kuranı okuyup bitirirse yani hatmederse öğrenimini tamamlamış olurdu⁴⁷. Mektepte farklı yaşlarda çocuklar olduğu için bireysel öğrenme yöntemi kullanılmaktaydı. Çocuklar hocanın önüne sırayla gidip derslerini okurlardı. Mekteplerde kullanılan dilin Arapça ya da Türkçe olduğuna dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır⁴⁸.

Mekteplerin ilk örneği olan küttablarda sadece erkek çocuklar öğrenim görmekte iken, Osmanlı devrinde ise kız çocuklar erkek çocuklarla birlikte mekteplere devam etmiştir. Yalnızca kız çocuklarına ait olan mekteplerde vardı⁴⁹. Kızların aileleri istese dahi medreselerde eğitim görme imkânı yoktu. Hatta medreselere girmesi yasaktı⁵⁰.

Sıbyan mekteplerine başlama yaşını beş-on yaş arası gösterenler olduğu beş-altı yaş diyenler ve bu rakamı daha da aşağı çekenlerde vardır. Anadolu'da çocuklar daha çok dört, İstanbul'da ise beş altı yaşlarında mektebe başlamaktaydı⁵¹. Okullara öğrenci kabulünün belirli bir zamanı yoktu. Veliler senenin herhangi bir günü çocuklarını okula başlatabilirdi. Okula başlama, “bed’i besmele cemiyeti” ya da halk arasında “âmin alayı” denilen bir törenle olurdu. Âmin alayı çoğunlukla kandil, pazartesi veya perşembe günleri düzenlenmekteydi. Adeta bayram havasında gerçekleştirilen tören, çocuğun evine hoca ve öğrencilerin ilahi okuyarak gelmesi ile başlardı. Hoca dua eder ardından çocuk önceden süslenerek hazırlanmış bir arabaya veya midilli adı verilen ata bindirilir ve ilahiler söylenerek çıkılırdı. Mektebin hocası, ilahiciler, âminciler çocuğun ailesi ve davetliler şehrin sokaklarında bir müddet dolaşarak çocuğu mektebe getirirlerdi. Hocasından ilk dersini alan çocuk hocasının ve davetlilerin ellerini öper, hocanın yaptığı dua ile tören biterdi⁵².

Tüm Müslüman toplumlarda sıbyan mekteplerinde Kur’an’ın anlamı açıklanmaksızın sadece okunuşunun öğretilmesi amaçlandığı için anlamı pek bilinmeyerek Türkçe ilmihal de okutuluyordu⁵³.

⁴⁷ Nuri Katircioğlu, *Bütün Isparta*, Ankara 1958, s. 90.

⁴⁸ Ünal Taşkın, *a.g.m.*, s. 349; Hasan Ali Koçer, *a.g.e.*, s. 9.

⁴⁹ Cahit Baltacı, “Mektep”, *DİA*, XXIX, s. 6-7.

⁵⁰ Necdet Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 13.

⁵¹ Ünal Taşkın, *a.g.m.*, s. 346; Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, İstanbul 1980, s. 58; Necdet Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 12.

⁵² Mustafa Öcal, “Âmin Alayı”, *DİA*, C. XL, s. 63.

⁵³ Nafi Atuf Kansu, *Türkiye Eğitim Tarihi*, Ankara 2015, s. 17; Zülfü Demirtaş, *a.g.m.*, s. 176.

Sıbyan mekteplerinde öğrencinin hayatı boyunca faydalanabileceği okuma-yazma eğitimi verilmemekteydi. Bu okullarda devletçe belirlenmiş mecburi bir ders programı 19. yüzyıla kadar yoktu. Vakıf olarak kurulan mekteplerde uyulan programlar okulları durağan hale getirirken, vakıflardan bağımsız olarak kurulan mekteplerde ise, ders programı ve öğrencilerin seçilmesi gibi işlemler tamamen hocanın inisiyatifine bırakılıyordu. Mektebin hocasının yetkinliği, okullardaki eğitimin kalitesini doğrudan etkilemekteydi⁵⁴. Nitekim Fatih Sultan Mehmet, Eyüp ve Ayasofya’da açtırdığı iki medresede; sıbyan mekteplerinde öğretmenlik yapacak olanlar için, medresenin ders programına ayrıca dersler ekletmiştir. Bu dersler; Arapça, Sarf ve Nahiv, Edebiyat, Beyan ve Bedi, Mantık, Muhasebe, Tedris Usulü Münakaşalı Akaid (kelam ilmi), Riyaziyat Hendese ve Hey’etti. Öğretmenlik yapacak kişi bu dersleri almaz ise görevini icra edemezdi. Bu kurala zamanla sadık kalınmamış, sıbyan okullarında ders verebilmek için medrese diploması yeterli hale gelmiştir. Sonraları ise durum daha da vahim hale gelmiş, mahallenin camisinin imamı veya müezzini olmak bu okullarda öğretmen olmak için yeterli görülmüştür⁵⁵.

Sıbyan Mekteplerini Islah Çabaları

II. Mahmut döneminde askeri alanların dışında ilk kez mülki sahada ıslahat yapılmaya karar verilmiştir. 1824’te sıbyan okullarının durumu ile ilgili bir ferman yayımlanmıştır. Fermanda, çocukların çıraklık yerine okula gönderilmesinin gerekli olduğu ve İslami bilgileri öğrenmenin öneminden bahsedilmiştir. Yalnızca İstanbul için düzenlenmiş bir fermandır. Maarif alanına herhangi bir katkısı olmamıştır⁵⁶.

II. Mahmut’un 1838 yılında maarif alanında yeniden bir girişimi söz konusudur. Bu tarihte, Meclis-i Umur-u Nafia ilkokullar için bir rapor hazırladı. Eğitimin temel hedefi, dini bilgilerle insanı ahiret hayatına hazırlamak olduğu gibi,

⁵⁴ Kerim Sarıçelik, *a.g.e.*, s. 7-8.

⁵⁵ Hasan Ali Koçer, *a.g.e.*, s. 7; Bayram Kodaman, *a.g.e.*; s. 58; Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 82-83.

⁵⁶ Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 58.

pozitif bilimlerle de dünya hayatında mutlu olmasını ve refah içinde yaşamasını sağlamaktır⁵⁷.

Tanzimat Dönemi'nde sıbyan okullarının düzenlenmesi için ilk adım Abdülmecit tarafından atılmıştır. Sıbyan okullarında yapılacak düzenlemeler için, Meclis-i Muvakkat kurulmuştur. Daha sonra ise Meclis-i Maarif-i Umumiye kurulmuştur. Meclis-i Maarif-i Umumi, sıbyan okulları hakkında şu kararları almıştır.

- 1) İlk olarak mahalle mekteplerinde yenilikler yapılacak,
- 2) Bu okullarda görevli hocalara, derslerle ilgili talimat verilecek.
- 3) Uygun nitelikleri taşımayanların hocalıklarına son verilecek, başka işlerde görevlendirilecek,
- 4) Sınıf ve imtihan usulü getirilecek,
- 5) Her şey düzenli bir şekilde belirlenen kurallara göre yürütülecek.

1847 yılında yayımlanan yönetmelik ile sıbyan okullarının programları düzenlenmiştir. Dayak cezası kaldırılmıştır. Çocuk bir suç işlediğinde, minderiyle beraber okul kapısının dışına çıkarılacak, hocası da çocukla ilgilenmeyerek cezalandırılmış olacaktır⁵⁸. Altı yaşını bitiren çocukların okula başlaması zorunlu olup, dört-beş yaşlarındaki çocuklar ise, anne ve babalarının isteği ile okula kayıt olabilecektir⁵⁹. Altı yaşını tamamlamış çocukların, okula gönderilmemesi halinde, görevli memurlar karşılarında yüksek zat, dost veya akraba çocuğu dahi olsa hiçbir şekilde göz ardı etmeyecek ve gereken ceza verilecektir. Memurun bu görevi hakkı ile yerine getirmediği tespit edilirse, azarlama cezası verilecektir⁶⁰.

Sıbyan okulunun süresi dört yıldır. Gereken bilgiyi bu süre içinde öğrenemeyen çocuk bir yıl daha okula devam edebilecektir. Her yılsonunda imtihana

⁵⁷ Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 59.

⁵⁸ Nafi Atuf Kansu, *a.g.e.*, s. 69.

⁵⁹ Hasan Ali Koçer, *a.g.e.*, s. 59.

⁶⁰ BOA., *MF.MKT.*, 17\114; Nafi Atuf Kansu, *a.g.e.*, s. 65; Necdet Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 75.

giren çocuk ikinci yıla geçer yine başarı gösteremezse bir yıl daha okur. Bu defada başarısız olursa bir yıl daha okur. Toplamda yedi yıl okula devam edebilir. Yedi yılın sonunda, çocuğun okula devam edip etmeyeceğine anne ve babası karar verir⁶¹.

1.2.2. Isparta Kazasında Bulunan Sıbyan Mekteplerinin Değerlendirmesi

Osmanlı Devleti'nin temel eğitim veren kurumlarından sıbyan mektepleri, Isparta kazasında da mevcut idi. Bu mekteplere ait ilk bilgilere, 1869 yılındaki Konya Vilayet Salnamesinden ulaşmaktayız. Bu salnameden edindiğimiz bilgilere göre, 1869 yılında Isparta kazasında 37 sıbyan mektebi mevcuttur. Isparta kazasında bulunan 37 sıbyan mektebinin, 30 tanesi Müslümanlara, altı tanesi Rumlara (beşi erkeklere, bir tanesi kızlara mahsus) , bir tanesi de Ermenilere aittir⁶².

1872 yılına ait Konya Vilayet Salnamesine göre, Hamidabat sancağı genelinde 91 sıbyan mektebi bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda, kazalardaki sıbyan mektebi sayıları sunulmuştur.

Tablo-4: 1872 Yılında Hamidabat Sancağındaki Sıbyan Mekteplerinin Sayısal Durumu⁶³

Kaza İsmi	Sıbyan Mektebi Adedi
Isparta	37
Burdur	22
Yalvaç	9
Eğirdir	11
Uluborlu	8
Has Karaağaç	2
Tefenni	2
Toplam	91

⁶¹ Hasan Ali Koçer, *a.g.e.*, s. 59.

⁶² KVS., H. 1286/M. 1869, s. 127.

⁶³ KVS., H. 1289/M. 1872, s. 95.

Isparta kazası, Hamidabat sancağının merkezi olmasından dolayı sıbyan mektepleri sayıca çoktur. 1876 yılında, Isparta kazasında 18 adet sıbyan mektebinde 6080 erkek, 360 kız olmak üzere 6440 öğrencinin eğitime devam ettiği görülmektedir. Yine bu yıl salnamesinden elde ettiğimiz bilgilere göre, Isparta kazasına bağlı Keçiborlu nahiyesinde 11 adet sıbyan mektebi bulunmaktadır. Bu mekteplerde ise, 420 erkek, 304 kız olmak üzere 724 öğrenci eğitimine devam etmektedir⁶⁴. 1877 Konya Vilayet Salnamesinde de kazadaki 20 sıbyan okulunda 6440 öğrencinin eğitim gördüğü belirtilmiştir⁶⁵. Öğrenci sayısında azalış ya da artışın olmaması, salnamelerdeki bilgilerin tekrar ettiği fikrini oluşturmaktadır. Öyle ki, 1878 ve 1879 yıllarına ait salnamelerde de öğrenci sayısı aynı kalmıştır⁶⁶.

Aşağıdaki tabloda 1883 yılında sancak genelindeki sıbyan mektepleri ve medreselerinin toplamı, mektep adetleri sütununda gösterilmiştir. Salnamede mektep ve medreselerin sayıları ayrı ayrı yazmamaktadır. Kazanın genel bilgisinin verildiği sayfada 37 sıbyan mektebi bilgisi tekrar edilmektedir⁶⁷.

Tablo-5: 1883 Yılında Hamidabat Sancağındaki Öğrenci Sayıları⁶⁸

İdari Birim	Mektep Adetleri (Sıbyan Mektepleri ve Medreseler)	Kız Öğrenci	Erkek Öğrenci
Isparta kazası	45	1.349	2.344
Hoyran kazası	46	512	907
Karaağaç kazası	53	855	1.864
Eğirdir kazası	25	480	619
Uluborlu kazası	5	290	530
Keçiborlu nahiyesi	19	293	618
Toplam	202	4.089	6.713

⁶⁴ KVS., H. 1293/M. 1876, s. 137.

⁶⁵ T.C Isparta Valiliği, a.g.e., s. 79.

⁶⁶ KVS., H. 1294/M. 1878, s. 148; KVS., H. 1295/M. 1879, s. 155.

⁶⁷ KVS., H. 1300/M. 1883, s. 116.

⁶⁸ KVS., H. 1300/M. 1883, s. 204; KVS., H. 1301/M. 1883-1884, s. 172.

H. 1300/M. 1883 yılında Isparta kazasında 45 mektep bulunmaktadır. 37'si sıbyan mektebi, sekizi medresedir. Sancak genelinde sıbyan mekteplerinde ve medreselerde eğitim gören toplam öğrenci adedi 10.802 olup, bunun %37'si kız öğrencilerdir. Isparta kazasında ise, sıbyan mekteplerinde ve medreselerde toplam 3.693 öğrencinin eğitimine devam ettiği görülmektedir. %36'sını kız öğrenciler oluşturmaktadır. H. 1309/M. 1891 yılında mektep sayısı 38 olmuştur. Bir tane Rum mektebi açılmıştır⁶⁹. H. 1317/M. 1899 yılında ise 62 adet mektep vardır. Bu mekteplerde 770 öğrenci mevcuttur⁷⁰.

1.3. Medreseler

1.3.1. Medreselerin Kuruluşu, Gelişimi ve Bozulması

Medrese kelimesi Arapça olup, öğrencinin ilim öğrendiği yer anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti'ne medreseler Selçuklu aracılığı ile geçmiştir⁷¹. İslam Devletleri'nde eğitimin temeli olan medrese kurumu, Osmanlılar döneminde gerek fiziki şartları ve mimari özellikleri, gerek programı ile önemli gelişmeler göstermiştir. Medrese bu dönemde; sıbyan mektebinden sonra orta, lise, yüksekokul ve üniversite eğitimine karşılık gelen İslami dersleri sebebiyle, sadece Müslümanların devam ettiği bir eğitim kurumu olma özelliğini taşımaktadır⁷².

Osmanlılar zamanında ilk medrese, Orhan Gazi tarafından 1331 yılında yaptırılmıştır⁷³. Yabancı dil bilen, Yunan felsefesini ve tarihini okumayı seven, farklı din ve mezheplere bağlı insanları koruyan, onların tartışmalarını dinleyecek kadar geniş görüşlü bir padişah olan Fatih, Osmanlıların ilk önemli medresesini kurmuştur⁷⁴. 1470 yılında tamamlanan Fatih Külliyesi içinde, sekiz medreseden oluşan Sahn-ı seman ve bunların arkalarında yer alan sekiz Tetimme Medresesi

⁶⁹ KVS., H. 1309/M. 1891, s. 147.

⁷⁰ KVS., H. 1317/M. 1899, s. 235.

⁷¹ Ünal Taşkın, *a.g.m.*, s. 350.

⁷² Mehmet İpşirli, "Medrese", *DİA.*, C.XL, s. 332.

⁷³ Ömer Özyılmaz, *Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları*, Ankara 2002, s. 8; Yaşar Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 24.

⁷⁴ İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, Ankara 1995, s. 10.

bulunmaktaydı⁷⁵. Sahn medreselerindeki öğrencilere Danişment, Tetimme'deki öğrencilere ise Softa denilmekteydi⁷⁶. Usule göre softalar, danişmentlerden ders görecektirdi⁷⁷.

Medrese Düzeni ve Dereceleri

Osmanlı medreselerinde dereceleri göstermek üzere üç ayrı usulün kullanıldığı bilinmekteydi⁷⁸. Fatih, ülke içindeki medreseleri öğretim süreleri, okutulacak dersler ve müderrislerine verilecek maaşlara göre; Haşiyeye-i Tecrid (Yirmili) medreseleri, Miftah (Otuzlu) medreseleri, Kırklı medreseler, Hariç (Ellili) medreseler, Dâhil (Ellili) medreseler, Sahn-ı Seman medreseleri, Altmışlı medrese olmak üzere yedi kısma ayrılmıştır⁷⁹.

Kanuni zamanında medreseler küçükten büyük sınıflara doğru yükselen on iki kademeli hale getirildi. Ayrıca Kanuni'nin kurduğu Süleymaniye Medresesi'ne Tıp Medresesi ve Darüşşifa ile matematik öğretimi için dört medrese eklenerek dini konular dışında da eğitim veren bir kurum olma özelliği kazanmıştır⁸⁰.

Müderris ve Dersler

Müderris her şeyden önce takva sahibi ve zeki bir kişi olmalıydı. Belirtilen Tefsir, hadis, usul gibi dini ilimleri, lügat, sarf, nahiv, meani, beyan vs. edebi ilimleri öğretebilecek düzeyde bilgi sahibi olmalıydı⁸¹.

Müderrislik şu yöntemle elde edilmekteydi: Medreselerde Hariç ve Dâhil derslerini gören talebe, Sahn-ı Seman veya Süleymaniye seviyesinde belli bir öğretimden sonra müderrislik yapabileceğini gösteren icazetnameyi alırdı. Anadolu'da veya Rumeli'de görev almak istemelerine göre Anadolu veya Rumeli kazaskerine müracaat ederek ruzname veya matlab denilen defterlere mülazım olarak isimlerini yazdırırlardı. Mülazım bir müderrisin yanında ona yardımcı olarak

⁷⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilatı*, Ankara 1984, s. 6.

⁷⁶ Osman Ergin, *a.g.e.*, C. I,II, İstanbul 1977, s. 98.

⁷⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 10.

⁷⁸ Mehmet İpşirli, *a.g.m.*, s. 330.

⁷⁹ Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1941)*, Ankara 1996, s. 23.

⁸⁰ Ünal Taşkın, *a.g.m.*, s. 350.

⁸¹ Ünal Taşkın, *a.g.m.*, aynı yer.

çalışırdı. Müderrislik kadroları boşaldıkça atamalar yapılırdı⁸². Müderrisliğin en yüksek safhası Sahn Müderrisi olmaktı⁸³.

Derslerin işlenmesi, seçilen kitabın takip edilmesi şeklinde olurdu. Medreselerde sınıf geçme değil ders/kitap geçme yöntemi esas alınmaktaydı⁸⁴. Medreselerde okutulan başlıca bilimler: Dini-hukuki Bilimler, Müspet Bilimler, Alet Bilimleri idi⁸⁵.

Dini-Hukuki Bilimler: Osmanlı medreselerinde en çok üzerinde durulan derslerdir. Ulum-ı aliye yani yüksek İslami bilimler denen bu bilimler sıra ile şunlardır:

-Tefsir: Kur'an'ın açıklamasını konu alan bilimdir.

-Hadis: Hz. Muhammedin sözlerini inceleyen ve ona ait olup olmadığını araştıran bilimdir.

-Fıkıh: İslam Hukuku bilimidir.

-Kelam: İslami inançların savunmasını yapan İslam Felsefesidir.

Müspet Bilimler: Felsefe, Matematik ve Astronomi. Bu derslerin 16. yüzyılın ortalarına kadar zaman zaman bazı medreselerde okutulduğu görülmekteydi.

Alet Bilimleri: Başka bilimleri öğrenmek için aracı sayılırlar. Sarf, Nahiv, Belagat, Meani, İnşa başlıcalarıdır⁸⁶.

Muid

Danışmentler arasından seçilen muid müderrise yardımcı olmaktadır. Danışmentlerin disiplini ile ilgilenir ve müderrisin verdiği dersi tekrar ederdi⁸⁷.

⁸² Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 64.

⁸³ Hasan Ali Koçer, *a.g.e.*, s. 11.

⁸⁴ Mefail Hızlı, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 1, Bursa 2008, s. 29.

⁸⁵ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 64.

⁸⁶ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 65.

⁸⁷ Yaşar Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 35.

Öğrenci

Medreselerde ders gören öğrenciler için talebe kelimesinin yanı sıra “talib-i ilm, suhte, danişment ve müstaid” sözcükleri de kullanılmaktaydı⁸⁸. Alt dereceli medreselerin talebelerine softa veya suhte ismi verilirken, Sahn-ı Seman gibi yüksek medrese öğrencilerine “Danişment” denilirdi⁸⁹.

Öğrenci hocasına mutlaka saygı göstermeliydi. Hoca ile ters düşen öğrenciler kolay kolay başka müderrisler tarafından kabul edilmezlerdi⁹⁰. Medrese odalarında kalmak için her öğrenci güvenilir birini kefil göstermek zorundaydı⁹¹.

16. yüzyıl itibariyle medreseler gerilemeye başladı. Bu tarihten sonra ilim adına özgürlük kalkmış, bu kurumlara siyaset karışmıştır. Müderris olabilmek için bazı vasıflara haiz olmak gerekirken, artık bunlar tamamen göz ardı edilerek adam kayırma ile seçilmişlerdir⁹². Medreselerde ki bu geriye gidişi gören Kâtip Çelebi, Koçi Bey gibi ilim adamları gerekli uyarılarda bulunmuşlar ise de dinleyen çıkmamıştır. Fatih ve Kanuni devrinde medreselerde okunan cebir, tıp dersleri medresenin ders programlarından çıkarılmış, yeniliklere duyarsız kalınmıştır⁹³. Medreselerde verilen eğitim dünya işlerinde bir fayda sağlamıyordu⁹⁴. Öyle ki, Fatih’in Sahn-ı Seman Medresesinde, Yunan felsefesi ile İslam hükümlerini kıyaslamak suretiyle dersini işleyen Seyyid Şerif’in “Haşeye-i Tecrid” ve “Şerh-i Mevakif” adlı eserleri ve dersleri felsefe ilminden sayılmış müfredat dışında bırakılarak “Hidaye” (zooloji ilmi) ve “Ekmel” (Hz. Muhammed’in Yaşamı) dersleri eklenmiştir⁹⁵.

Tanzimat’la birlikte, gerek bürokraside gerek kamusal alanda başlayan değişim ve dönüşüm hareketi, o güne kadar hukuk ve adalet alanları için memur

⁸⁸ Ünal Taşkın, *a.g.m.*, s. 357.

⁸⁹ Yaşar Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 35.

⁹⁰ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 64.

⁹¹ Ünal Taşkın, *a.g.m.*, s. 358.

⁹² Hasan Ali Koçer, *a.g.e.*, s. 12.

⁹³ Hasan Ali Koçer, *aynı yer*.

⁹⁴ Nuri Katırcıoğlu, *a.g.e.*, s. 92.

⁹⁵ Nafi Atuf Kansu, *a.g.e.*, s. 10.

yetiştiren medreselerin önemini yitirmesine yol açtı⁹⁶. Batılı tarzda yeni eğitim kurumlarının açılması ile birlikte, ahiret hayatını önemli gören medreseliler ile dünya hayatını önemini savunan mektepliler arasında zıtlasmalar başladı. Mektepliler, medreselileri yenilik düşmanı ve cahil olarak nitelendirirken, medreseliler de batı tarzında eğitim alan mekteplileri dinden uzaklaşmak ile suçladı⁹⁷. Ziya Gökalp bu ayrılığı şöyle yorumlamıştır: “Memleketimizde gerek medeniyetçe, gerek pedagojice birbirine benzemeyen üç tabaka vardır: Halk, medreseliler, mektepliler. Bu üç sınıftan birincisi hala şark medeniyetinden ayrılamamış olduğu gibi, ikincisi de henüz şark medeniyetiyle yaşıyor. Yalnız üçüncü sınıftır ki, Garp medeniyetinden bazı feyizlere mazhar olabilmıştır... Bu milletin böyle üç yüzlü bir hayat yaşaması “normal” olabilir mi? Bu üç tabakanın medeniyetleri ayrı olduğu gibi pedagojileri de ayrıdır. Bu üç terbiye usulünü tevhit etmedikçe hakiki bir millet olmamız mümkün müdür?”⁹⁸.

Medreselerin ıslahına dair adımlar atılarak, kanunlar çıkarıldı. Müderrislerin, talebelerin iyileştirilmesi için çaba harcandı. Pozitif bilimler yeniden müfredat programlarında okutulmaya başlandı⁹⁹.

1.3.2. Isparta Kazasındaki Medreselerin Genel Durumu

Isparta kazasında eğitim veren bir diğer kurum medreselerdir. Bu medreselerin adedi, müderrisi, bulunduğu mahalle, devam eden öğrenci sayısı gibi detaylı bilgiler, Konya Vilayet Salnameleri ve Maarif Salnamelerinden elde edilmiştir.

Medreselere dair ilk bilgiler, 1869 yılı Konya Vilayet Salnamesinde görülmektedir. Bu salnameye göre, Isparta kazasında sekiz adet medresenin

⁹⁶ Yaşar Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 17.

⁹⁷ Yaşar Sarıkaya, *aynı yer*.

⁹⁸ Rıza Kardeş, “Eğitim ve Yenileşme Hareketleri Yönünden Laiklik ve Din Anlayışı”, *Türk Kültürü*, Ankara 1971-1972, s. 418.

⁹⁹ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 77.

varlığından bahsedilmektedir¹⁰⁰. 1869-1871-1872-1872 yılı salnamelerinde de bu bilgi tekrar edilmektedir¹⁰¹. 1873 yılında medrese adedi dokuzdur¹⁰².

1874 yılı salnamesinde ise sancaktaki medreselerle ilgili daha detaylı bilgiler verilmiştir. Buna göre; Isparta kazasında bulunan altı medresede 60 öğrenci eğitimine devam etmektedir. Bu kazaya bağlı olan Keçiborlu nahiyesinde bir adet medresede ise 67 öğrenci vardır. 1874 yılı salnamesinde medrese adedi yedi olarak gösterilmiştir¹⁰³. Takip eden yıllardaki salnamelerde ise sekiz adet medrese olduğu bilgisi görülmektedir. Bunun sebebini, Hamitabat sancağının taksimatında değişim yapılması ile açıklayabiliriz. Araştırma yaptığımız belgelerde sancağın ismi, taksimatı, hatta kazalara bağlı karyelerde yıllar içinde değişimler görülmektedir. Keçiborlu, Senirkent gibi karyeler bazı yıllarda Uluborlu kazasına bağlanmıştır. Nihayetinde taksimattaki değişimler medreselerin sayısı hakkında kesin bilgilere ulaşmamızı engellemiştir.

1876 yılı Konya Vilayet Salnamesine göre; Hamidabat sancağı genelinde; 35 medresede, 687 öğrenci eğitim görmektedir. Isparta kazasındaki medreselerde ise 127 öğrenci mevcuttur. Sancaktaki diğer kazalarda ise; Eğirdir kazasında üç medresede 47 öğrenci, Ağros-Barla nahiyesindeki üç medresede 51 öğrenci, Pavlu nahiyesindeki bir medresede 16 öğrenci, Yalvaç kazasındaki sekiz medresede 146 öğrenci, Karaağaç kazasındaki altı medresede 300, Uluborlu kazasında yedi medresede 102 öğrenci vardır¹⁰⁴. Sancak geneliyle kıyasladığımızda; %18'ini Isparta kazası öğrencileri oluşturmaktadır. Yıllar içinde medreselerde öğrenci sayılarında dalgalanmalar olduğu görülmektedir.

¹⁰⁰ KVS., H. 1286/M. 1869, s. 126.

¹⁰¹ KVS., H.1286/M. 1869, s. 26; KVS., H. 1287/M. 1871, s. 104; KVS., H. 1288/M. 1872, s. 95.

¹⁰² KVS., H. 1289/M. 1873, s. 103-104.

¹⁰³ KVS., H. 1290/M. 1874, s.133.

¹⁰⁴ KVS., H. 1293/M. 1876, s. 136.

Aşağıdaki tablo 1883 yılı vilayet salnamesi ile oluşturulmuştur.

Tablo-6: Isparta Medreselerinde Okunan Dersler¹⁰⁵

Medresenin Adı	Müdürrisin Adı	Sabahleyin Okunan Dersler	Öğleden Sonra Okunan Dersler	Talebe Adedi
Abdülkerim	Mehmet Tahsin Efendi	Celal, Tasavvurat, Cami	-	80
Halil Hamit Paşa ¹⁰⁶	Şükrü Efendi	Celal, Fenari, Cami, İzhar	Meani Muhtasar	90
Halil Hamit Paşa Maderi	İsmail Efendi ¹⁰⁷	Mantık, Nahiv, Sarf	Mülteka	45
Şemsettin	Ethem Efendi	Dürrü'naci, Avamil	Tarikat-ı Muhammeddiye	24
Hüsamettin ¹⁰⁸	Osman Efendi	Tefsir, Mantık, Nahiv		22
Veli Efendi	Veli Efendi	Şerh-i Akait, Fenari	Mülteka	85
Çelik Mehmet Paşa	Hasan Efendi	Şerh-i akait, İzhar	Dürer, Gurer	25
Hacı Abdurrahman	Şeyh Mehmet Efendi	İzhar, Sarf, Mantık	-	23

H. 1300/M. 1883 yılında sekiz medresede 394 öğrenci vardır. Medreselerde okunan derslerin birbirinden farklı olduğu görülmektedir. H. 1317/M. 1899 vilayet salnamesine göre medrese sayısı 11'dir. Keçiborlu nahiyesinde ise dört medrese bulunmaktadır¹⁰⁹.

¹⁰⁵ KVS., H.1300/M. 1883, s. 116; H. 1301/M. 1883-1884, s. 102.

¹⁰⁶ 1870 yılında yapılan bu medresenin müdürrisi Karaağaçlı Topal Şükrü Efendi'dir. Şükrü Efendi hoca olmaktan ziyade vaiz olmuştur. Nuri Katırcıoğlu, *a.g.e.*, s. 94.

¹⁰⁷ Zebun Zade İsmail Efendi, 1872 yılında göreve başlamıştır. On beş yıl müdürrislik yapmış ve 1887 yılında vefat etmiştir. Nuri Katırcıoğlu, *a.g.e.*, s. 93-94.

¹⁰⁸ Geresinli Osman Efendi müdürris olarak on beş yıl tedrisatta bulunmuştur. Bu zat yeniliğin gerekliliğini anlamış fakat müspet bir rol oynayamamıştır. Ölümünden sonra yerine geçen oğlu Arif Efendi de hiçbir rol oynayamamıştır. Nuri Katırcıoğlu, *a.g.e.*, s. 94.

¹⁰⁹ KVS., H. 1317/M. 1899, s. 235.

Aşağıdaki tablo; H. 1319/M. 1903 yılına ait Maarif salnamesinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Tablo-7: Hamidabat Kazası Medreseleri¹¹⁰

Medresenin İsmi	Mahalle	Müdürrisi	Talebe Adedi	Medresenin Banisi
Halil Hamit Paşa	Çelebiler	Şükrü Efendi	25	Abdi ve Mustafa Paşa
Mustafa Paşa	Çelebiler	Abdullah Efendi	28	Çelik Mehmet Paşa
Çelik Mehmet Paşa	Çelebiler	Mustafa Efendi	10	Suat Efendi
Sadiye Medresesi	Çelebiler	Ali ve İsmail Efendiler	10	Suat Efendi
Kara Velizade Medresesi	Çelebiler	Ali Efendi	35	Halil Halit Paşanın Validesi
Hoca Zeynep Medresesi	Çelebiler	Mehmet Efendi	15	Halil Hamid Paşanın Validesi
Hüsameddin Medresesi	Yaylakzade Mahallesi	Arif Efendi	9	Hacı Mehmet Efendi
Hatiboğlu Medresesi	Cami-i Atik Mahallesi	Şükrü Efendi	11	Hacı Süleyman Efendi

Isparta kazasının 1903 yılında Hamitabat kazası olarak anıldığı görülmektedir. Tabloda da bu şekilde isimlendirilmiştir. Altı medresenin Çelebiler mahallesinde eğitim verdiği görülmektedir. Mustafa Paşa medresesi 28 öğrenci ile en fazla öğrenciye sahip olan kurum iken, yine Çelebiler mahallesindeki Hüsameddin medresesi, dokuz öğrenci ile en az öğrencili medrese konumundadır. Merkez kazada, 1883 yılında 394 olan öğrenci sayısı, 1903 yılı itibarıyla 143'tür. 20 yılda yarıdan fazla düşüş gerçekleşmiştir. Bu verilere göre medreselere olan ilgi azalmıştır diyebiliriz. Konya Vilayet Salnameleri ve Maarif Salnamelerinde bilgisi verilen sekiz medresenin isimlerinde farklılıklar gözlemlenmiştir.

¹¹⁰ *Maarif Salnamesi*, H. 1319/M. 1903, s. 858-859.

İKİNCİ BÖLÜM

MODERNLEŞME DÖNEMİYLE EĞİTİMDE YAŞANAN DEĞİŞİM VE ISPARTA KAZASI'NA ETKİLERİ

2.1. Osmanlı Devleti Modern Eğitim Kurumları

2.1.1. İptidai Mekteplerin Kuruluşu ve Usul -i Cedid Tartışmaları

Sıbyan mektepleri Tanzimat Dönemi sonuna kadar temel eğitim veren tek kurum olma özelliğini devam ettirmişse de bu mekteplerden istenen verimin alınmadığı sık sık dile getirilmiştir. Mekteplerde görülen aksaklıkları düzeltmek için 1838 yılında Umur-ı Nafia Komisyonu tarafından bir rapor hazırlanmış ve 1847 yılında da bir talimatname yayımlanmıştır. Ancak yapılan değişiklikler uygulamaya geçirilemediğinden bu çalışmalar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Tanzimat Dönemi yöneticileri çareyi, yenilikleri kabul etmeyen muhafazakâr çevrenin tepkisini çekmeden yeni bir kurum olan iptidai mekteplerini açmakta bulmuşlardır. Sıbyan mekteplerini de usul-ı cedide üzerine eğitim veren kurumlar haline getirmeye çalışmışlardır¹¹¹.

Usul-ı Cedide; mekteplerde kullanılan araç ve gereçlerde yenileşme ve geleneksel eğitim yöntemlerinin yerine yeni öğretim yöntemlerinin kullanılmasıdır. Rusya'da yaşayan Müslümanlardan Gaspıralı İsmail Bey'in usul-kadimi bırakarak okuma-yazmada yeni bir öğretim tekniği getirmesiyle başlamıştır ve tüm Türk Dünyası'nı etkilemiştir¹¹². Usul-i cedide ile öğretim yapan iptidailerde; kara tahta, muallim masası, sıra, harita ve yer küresi ders aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır¹¹³. Bu mekteplerde öğrenim gören çocuklar çok kısa zamanda okuma ve yazmayı öğrenmekteydiler. Bu yöntemin diğer esasları ise şunlardı:

-Sıbyan mekteplerinde olduğu gibi artık mahalle imamı ve eşi öğretmenlik yapamayacak,

¹¹¹ Ertan Gökmen, "Aydın Vilayetinde Sıbyan Mekteplerinin İptidai Mekteplere Dönüştürülmesi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 20, Ankara 2006, s. 154.

¹¹² Taha Akyol, "Cedidçilik", *DİA*, C.VII, s. 211.

¹¹³ Ertan Gökmen, *aynı yer*.

- Her iptidai mektebin daimi bir öğretmeni olacak,
- Medreseler ilkokullardan ayrı bir kurum haline getirilecekti.

Okuma-yazmada “heceleme” usulü terk edilerek, “usul-i savtiye” ve “meddiye” olarak adlandırılan yeni okuma yöntemi ile öğretilecekti. Usul-i savtiye yöntemine göre, her harf ayrı ayrı değerlendirilerek harf üzerinden öğretim yapılacaktı¹¹⁴.

İptidai adıyla yeni usulde öğretim yapacak olan okulların açılması için ilk adım 1870 yılında atılmıştır¹¹⁵. 1873’te Maarif Nazırı Cevdet Paşa tarafından İstanbul’da Nur-ı Osmaniye Cami’de örnek okul açılmıştır¹¹⁶. 1876 yılında, İstanbul’da iptidâî mekteplerinin sayısı altıya ulaşmıştır¹¹⁷. Bu okulları, devlet dışında özel teşebbüslerde açmışlardır. Usul-i cedid hareketlerinin öncülerinden İsmail Hakkı Efendi, okumayı kolaylaştıran bir Elifba yazdı ve bu eser 15 defa basıldı¹¹⁸.

Bir yanda ıslah hareketlerinin sonuçsuz kaldığı sıbyan mektepleri, bir yanda yeni usul ile eğitim verecek olan iptidai mektepleri temel eğitimin ikiye ayrılmasını zorunlu kılmıştır¹¹⁹. 1882 yılından sonra Maarif Nezareti temel eğitimdeki bu ikiliği ortadan kaldırmak için ağırlığı iptidai okullarına vermiştir¹²⁰. 1882 yılında usul-i cedide üzerine eğitim veren kurumlar faydalı görülmüş İstanbul’da pek çok sıbyan mektebi iptidai mektebe dönüştürülmüştür¹²¹. Bu tarihten sonra, yeni açılan bu mektepler için “usûl-i cedîde mektebi”, “mekâtib-i iptidâiye”, “iptidai mektep” tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Çoğunluğu vakıflara ait olan sıbyan mektepleri ise “usûl-i atîka mektebi” veya “sıbyan mektebi” olarak adlandırılmıştır¹²².

1892 yılında kasabalardaki İptidai mekteplerin ders programlarındaki dersler şu şekildedir:

¹¹⁴ Ertan Gökmen, *a.g.m.*, s. 155.

¹¹⁵ Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 64.

¹¹⁶ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 192; Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 65.

¹¹⁷ Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 64.

¹¹⁸ Kerim Sarıçelik, *a.g.e.*, s. 24.

¹¹⁹ Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 68.

¹²⁰ Kerim Sarıçelik, *aynı yer*.

¹²¹ Ertan Gökmen, *a.g.m.*, s. 155.

¹²² Ertan Gökmen, *a.g.m.*, s. 156.

-Elifba, Kuran-ı azimü'ş-Şan, Tecvid, İlm-i Hal, Ahlâk, Sarf-ı Osmani, İmla, Kıraat, Mülahhas Tarih-i Osmani, Muhtasar Coğrafya-yı Osmani, Hüsn-i Hat¹²³.

Köylerdeki iptidai mekteplerdeki dersler ise şu şekildedir:

-Elifba-yı Osmani, Ecza-yı Şerife, Hesab-ı Zihni, Hesap, Kur'an-ı Kerim ve Tecvid, İlm-i Hal, Kıraat ve Hat¹²⁴.

Köy okullarında, şehir ve kasaba okullarının ders programlarında yer alan Tarih, Sarf-i Osmani ve Coğrafya dersleri bulunmamaktaydı¹²⁵.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesinden sonra sıbyan mekteplerinin her mahalle ve köyde açılması ve bu okulların usul-ı cedit okulları haline getirilmesi için okulu bulunmayan köy ve kasabaların ahalisinden yeni bir vergi alınması uygun görüldü. Bu vergi, ziraat ürünlerinden alınan aşar vergisine %10 zam yapılarak temin edilecekti¹²⁶. Bir diğer gelir kalemini ise, mahalleler için alınan avarız varidat nükedu oluşturacaktı¹²⁷. İptidai mekteplerin diğer bir gelir kaynağı şehir merkezlerindeki okullarda okuyan hali vakti yerinde çocukların velilerinden alınan öğrenim ücretleri idi¹²⁸.

2.1.2. Rüştüye Mektepleri

Askeri okullara öğrenci hazırlamak ve iyi memur yetişmesini sağlamak için padişah tarafından ilgililerden bir layiha istendi. Bu bağlamda, yüksek okullara öğrenci yetiştiren rüştüye okullarının açılmasına, 1838' de "Meclis-i Umur-u Nafia ve Meclis-i Ahkâm-ı Adliyece karar verildi¹²⁹. Bu kararın verilmesinde, II. Mahmut'un

¹²³ Kerim Sarıçelik, *a.g.e.*, s. 27.

¹²⁴ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, 2001 b., s. 208.

¹²⁵ Kerim Sarıçelik, *a.g.e.*, s. 27.

¹²⁶ Kerim Sarıçelik, *a.g.e.*, s. 37.

¹²⁷ Kerim Sarıçelik, *a.g.e.*, s. 40.

¹²⁸ Kerim Sarıçelik, *a.g.e.*, s. 44.

¹²⁹ Hasan Ali Koçer, *a.g.e.*, s. 40.

halkın eğitilmesi için birtakım yenilikler düşünmesi bunun içinde ilgililerden layiha istemesi oldukça etkilidir¹³⁰.

Osmanlı Devleti'ni modern bir devlete dönüştürmek ancak iyi eğitilmiş memurlar sayesinde olabilirdi¹³¹. Mekteplerde dünyevi bilgilerin verilmemesi sadece dini bilgilerin veriliyor olması da rüştiye mekteplerine olan ihtiyacı arttırmıştır¹³². Bu mekteplere rüştiye denilmesinin sebebi, öğrencilerin burada reşit yaşa gelinceye kadar eğitim alıp olgunlaşacak olmaları idi¹³³.

Açılması planlanan rüştiyeler için Mekatib-i Rüştiye Nezareti oluşturulmuş ve İmamzade Es'ad Efendi nazır unvanıyla atanmıştır¹³⁴. 1838 yılında Meclis-i Umur-ı Nafia tarafından sıbyan mekteplerinin ıslahı amacıyla yapılan çalışmalar sırasında, bu mekteplerden küçük olanlarının Kur'an ve İlmihâl öğretimi vermesine, daha büyük olanlarının programlarının biraz daha geliştirilip, ilköğretim basamağının üzerinde kurumlar olarak düzenlenmesine karar verilmiştir¹³⁵. Rüştiye derecesindeki ilk mektep olan Mekteb-i Maarif-i Adliye 1838 yılında açıldı. Bu okulun görevi; kaliteli memur yetiştirmektir. Bu zamana kadar çıraklık ile yetişen memurların bir öğrenimden geçmesi için açılmıştı¹³⁶. Okulda 6 derslik mevcut olup, yüz öğrencisi ve kütüphanesi bulunmaktaydı. Ders programında Arapça, Farsça, Fransızca, hat olan bir okuldu¹³⁷. 1839 yılında ise "Ulum-u Edebiye" adında bir okul daha açıldı¹³⁸. Hedef, dünya işlerinde başarı sağlamaktır¹³⁹. Sıbyan okulunu bitirenler rüştiye mekteplerine imtihanla alınacak, dersler yeni usule göre okutulacaktı. Coğrafya dersi

¹³⁰Süleyman Tenger, "Rüştiye Mekteplerinin Tarihi Gelişimi ve Din Eğitimi ve Öğretimi", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara 2005, s. 16.

¹³¹Kerim Sarıçelik, *a.g.e.*, s. 117.

¹³²Süleyman Tenger, *a.g.t.*, s. 17.

¹³³A.Zeki Memioğlu, "İmparatorluktan Cumhuriyete İlk Öğretimimiz" , *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2003, S. 21, s. 244.

¹³⁴Kerim Sarıçelik, *a.g.e.*, s. 117. ; Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 6.

¹³⁵Süleyman Tenger, *a.g.t.*, s. 17.

¹³⁶Hasan Ali Koçer, *a.g.e.*, s. 43; Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 91; Hamit Er, *a.g.e.*, s. 211.

¹³⁷Necdet Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 62.

¹³⁸Hamit Er, *a.g.e.*, s. 211; Rıza Kardaş, "Türkiye'de Milli Eğitimin Gelişmesi", *Türk Kültürü*, Ankara 1964-1965; s. 465; Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 92.

¹³⁹Hamit Er, *aynı yer*.

programlara alınarak Türkçe ve Matematik dersleri ile aynı değeri görmeye başladı¹⁴⁰.

Mekatib-i Rüştîye Nezareti'nin kurulmasının ardından tasarlanan rüştîye mektepleri uzun yıllar geçmesine rağmen açılmamıştır. Yeni bir düzenleme yapılarak Mekatib-i Rüştîye Nezareti kaldırılmış ve yerine Mekatib-i Umumiye Nezareti kurulmuştur¹⁴¹. Mevcut sıbyan mekteplerinin büyük olanlarından 120 tanesinin rüştîye mektebi olarak kullanılmasına, ilk aşamada 30 tanesinin yeterli olacağı ve rüştîyelerin sıbyan mekteplerinin düzenlenmesinden bir yıl sonra açılmasının daha uygun olacağı belirtilerek, şimdilik Dersaâdet'te üç, Üsküdar ve Tophane'de ise birer olmak üzere toplam beş rüştîyenin açılmasına karar verilmiştir¹⁴².

1852 yılında açılan rüştîyelerin sayısı 10'u bulmuştur. 1853 yılında gerekli bütçe oluşturularak 25 rüştîye açılması kararı alınmıştır. Bunlardan yedisinin Anadolu'da, 15'inin Rumeli'de ve üçünün Ege adalarında yapılmasına dair irade çıkmıştır. Rüştîyelerin eğitim süresi dört yıl olarak belirlenmişse de Darulmaarif açıldıktan sonra altı yıla çıkarılmıştır. 1863'te beş yıla indirilmiştir¹⁴³.

1863 yılında Anadolu'daki rüştîyeler ve bu rüştîyelerin muallim sayılarına bakacak olur isek: Bursa Rüştîye Mektebi, Rodos Rüştîye Mektebi, Yozgat Rüştîye Mektebi, İzmir Rüştîye Mektebi, İzmit Rüştîye Mektebi, Karahisar-ı Şarki Rüştîye Mektebi, Kastamonu Rüştîye Mektebi, Trablusgarp Rüştîye Mektebi, Şam-ı Şerif Rüştîye Mektebi, Halep Rüştîye Mektebi olmak üzere 14 adet rüştîye mektebi vardır. Yalnızca İzmir Rüştîye Mektebinde iki muallim görevlidir¹⁴⁴.

Kızların 1859 yılına gelinceye kadar sıbyan okullarından sonra eğitimlerine devam edecek bir kurum olmaması nedeniyle, kız rüştîyelerinin açılmasına karar

¹⁴⁰ A.Zeki Memioğlu, *a.g.m.*, s. 244.

¹⁴¹ Kerim Sarıçelik, *a.g.e.*, s. 118.

¹⁴² Süleyman Tenger, *a.g.t.*, s. 22.

¹⁴³ Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 92.

¹⁴⁴ Mehmet Ö. Alkan, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri*, Ankara 2000, s. 20.

verildi¹⁴⁵. İstanbul’da Sultanahmet’te Cevri Kalfa İnas Rüştiyesi açılmıştır. Lakin halk sekiz on yaşına gelen kız çocuklarını okula göndermeye alışkın olmadığından ilgi görmemiştir¹⁴⁶.

Hükümet halkın kız çocuklarını okula göndermesini teşvik amacı ile 1862’de gazetelere şu şekilde ilan vermiştir. “Okuyup yazmanın erkek ve kadınlar için elzem olup geçinmek için ağır işler gören erkeklerin ev işlerinde rahat etmeleri ancak kadınların dahi din ve dünyalarını bilerek kocalarının emirlerine itibar etmeleriyle ve istemediklerini yapmaktan sakınmalarıyla ve iffetlerini koruyup kanaat ehli olmalarıyla mümkün olacaktır”¹⁴⁷.

Kızları okutacak kadın öğretmenler olmadığı için, nakış dersi hariç diğer derslere erkek öğretmenler girmiştir. Kız rüştiyelerine muallim yetiştirmek üzere 1869’da Darümuallimat açılmıştır¹⁴⁸.

Tablo-8: 1869 Yılı Erkek ve Kız Rüştiyeleri Dersleri¹⁴⁹

Erkek Rüştiyeleri	Kız Rüştiyeleri
Mebâdi-i Ulûm-u Diniye	Mebâdi-i Ulûm-u Diniye
Lisan-ı Osmânî Kavâidi	Lisan-ı Osmânî Kavâidi
İmla ve İnşâ	Mebadi-i Kavâid-i Arabiye ve Farsiye
Tertîb-i Cedid Kavaid-i Arabiye ve Farsiye	İmla ve İnşâ
Tersîm-i Hutût	Müntehebât-ı Edebiye
Mebadi-i Hendese	Tedbir-i Menzil
Defter Tutma Usulü	Muhtasar Tarih ve Coğrafya
Tarih-i Umumi	Hesap ve Defter Tutma Usulü
Tarih-i Osmânî	Nakşa Medâr Olacak Derecede Resim
Coğrafya	Ameliyat-ı Hiyatiye
Jimnastik	Musiki
Fransızca	

Eğitimin her alanında yenilikler getiren 1869 Maarif Umumiye Nizamnamesinin rüştiye ile ilgili maddeleri ise şöyle idi: ¹⁵⁰

¹⁴⁵ Hasan Ali Koçer, *a.g.e.*, s. 66; İsa Halis, *Tanzimat Dönemi Eğitim Sistemi*, Konya 2005, s. 61.

¹⁴⁶ Cemil Öztürk, “Rüşdiye”, *DİA.*, C. XXIX, s. 301.

¹⁴⁷ Osman Ergin, *a.g.e.*, s. 458.

¹⁴⁸ Osman Ergin, *aynı yer*.

¹⁴⁹ Kerim Sarıçelik, *a.g.e.*, s. 120.

- Beş yüz haneden fazla olan kasabalarda birer rüştiye mektebi açılacak,
- Rüştiyelerin masrafları vilayet maarifi idaresi tarafından karşılanacak,
- Rüştiye binaları Meclis-i Kebir-i Maarifin hazırladığı plana riayet edilerek inşa edilecek,
- Talebe sayısına göre muallim ve bir adet de mubassır yani gözlemci bir adet de atanacak,
- İlk öğretmenin 800, ikincisinin 500, mubassır 25, hademenin 150 kuruş maaş alacak,
- Rüştiyelerdeki öğrenim süresi dört yıl olacak,
- 1-23 Ağustosta tatile girecek,
- Rüştiye mezunları sınava girerek idadilere kabul edileceklerdir.

1876'dan önce bütün İmparatorlukta, 423 kadar rüştiye ve 20000'e yakın talebe vardı. Boş evler, konaklar rüştiye okulu olarak kullanıldığı için bina yönünden okul niteliği taşımamaktadırlar¹⁵¹.

1880'den sonra idadiler önem kazanmaya başlamış, rüştiyelerle ilgilenilmemiş, birçoğu idadilerle birleştirilmiştir¹⁵². 1888 yılında ise Maarif Meclisi Maarif Komisyonu rüştiyeleri tekrar ele alarak bazı kararlar vermiştir. Bunlar Rüştiye öğreniminin iki yıla düşürülmesi, idadisi bulunan mahallelerde uygun ise idadilerle birleştirilmesi, öğrenci sayısı yetersiz olan rüştiyelerin iptidai okullarına dönüştürülmesi, yeni açılacak olan iptidai kurumlarının rüştiye sınıflarını da bünyesinde barındırmasıdır¹⁵³.

¹⁵⁰ Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 93.

¹⁵¹ Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 95-96.

¹⁵² Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 101.

¹⁵³ Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 107.

1913 yılında Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati'nin yürürlüğe girmesi ile rüştiye mektepleri ile iptidai mektepleri birleştirildi¹⁵⁴.

2.1.3. İdadiler

Arapça “ıdad” kökünden türetilmiş olan idadi kelimesi, hazırlama yeri manasına gelmektedir. 1869'dan önce hangi seviyede olursa olsun bütün okulların hazırlama sınıflarına idadi denilmekteydi. 1869 Nizamnamesiyle idadi, yalnızca orta öğretimin bir kademesi olarak ele alınmıştır¹⁵⁵. İdadiler yaşları 10-15 arası iptidai mektebi mezunu çocuklarla, yaşları 13-18 arasında olan Rüştiye mezunu çocuklara eğitim vermekteydi¹⁵⁶.

İdadi mektepleri ile hükümet dairelerine memur, ihtisas mekteplerine öğrenci yetiştirmek amaçlanmaktaydı. Rüştiyeyi bitirmiş olan Müslim ve Müslüman olmayan çocukların aynı çatı altında ders görmesi ile Osmanlılık fikrini hayata geçirmek de mümkün olacaktı¹⁵⁷.

2.1.3.1. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve İdadiler

1869'a kadar rüştiye haricinde yüksekokullara öğrenci yetiştirecek okul açılmamıştır. Sadece İstanbul'da Galatasaray Sultanisi açılabilmiştir. Diğer vilayetler bu okullardan mahrum kalmıştır¹⁵⁸.

1869 Nizamnamesinde idadi okullarına dair aşağıdaki maddeler tespit edilmiştir.

1. İdadi okulları, rüştiyelerden mezun olan Müslim ve gayrimüslim çocukların bir arada öğrenim gördükleri kurumlardır.

2. 1000 haneden fazla olan her kasabada bir idadi kurulacaktır.

¹⁵⁴ Kerim Sarıçelik, *a.g.e.*, s. 124.

¹⁵⁵ Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 114.

¹⁵⁶ Hacı Salman, İdadi Mekteplerinin Tarihsel Gelişimi, Ankara Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005, s. 6.

¹⁵⁷ Hacı Salman, *a.g.t.*, s. 10.

¹⁵⁸ Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 114.

3. İdadilerin inşa masrafları, öğretmen ve hademe maaşları gibi giderleri vilayet maarif idaresi sandığından karşılanacaktır.

4. İdadilerin öğretim süresi üç yıldır. Dersleri ise şu şekildedir: Türkçe kitabet ve inşa, Fransızca, Kavanin-i Osmaniye, Mantık, İlim-i servet-i milel, Coğrafya, Tarih-i umumi, İlm-i mevalid, Cebir, Hesap ve defter tutma, Hendese ve ilm-i mesaha, Hikmet-i tabiye, Kimya ve Resim.

5. Her idadiye ayrılan bütçe 80.000 kuruştur.

6. İdadilerde öğretim süresi 3 yıldır¹⁵⁹.

2.1.3.2. İdadi Mekteplerinin Açılması ve Yayılması

Sivil İdadiler

İdadi mekteplerinin ilki İstanbul'da Darülmaarifin idadiye çevrilmesi ile 1873'te açılmıştır¹⁶⁰. 1869 Nizamnamesiyle açılması kararlaştırılan idadiler, 1876'ya kadar taşrada bir, İstanbul'da ise dört veya beş adet açılabilmiştir. Bu idadiler ne öğretmen ne program açısından da yeterli değildir. İdadiler gerek daimî giderleri, gerek inşa açısından hayli masraflı okullar idi. Önemi anlaşılmasına rağmen açılmaları zaman almıştır.

Rüştiyeden mezun olan öğrenciler rüştiyenin üzerinde bir eğitim almak istediklerinde gidebilecekleri tek okul Mekteb-i Sultani'dir. Bu öğrenciler, Mekâtib-i Harbiye, Mekâtib-i Tıbbiye gibi yüksek mekteplere girmek istediklerinde, bir süre bu okulların hazırlık sınıflarına devam etmek zorunda kalmışlardır¹⁶¹.

Sadrazam Sait Paşa, önceleri ilköğretim için getirilen öşrün öşrü nispetindeki vergiyi kaldırıp yerine aşarın seb'i (1/7) ve rub'u (1/4) nispetinde vergi getirmiştir. Bu şekilde idadilerin masrafları karşılanmıştır. 1885 yılında Bursa, Edirne, Yanya, Çanakkale'de birer idadi açılmıştır. Bu tarihlerde idadilere o kadar önem verilmiştir

¹⁵⁹ Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 115.

¹⁶⁰ İsa Halis, *a.g.e.*, s. 73.

¹⁶¹ Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 118.

ki, binalar milli mimariye uygun yapılmak istenmiş fakat yetenekli mimarların olmayışı ve Osmanlı mimarisinin de milli olmaktan uzak olduğu düşüncesiyle vazgeçilip Fransız okulları tarzında inşa edilmiştir¹⁶².

İdadi mekteplerine, Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşamak şartıyla Osmanlı veya yabancı halkın bütün ailelerin çocukları gidebilmekteydi¹⁶³. Mektebe kabul edilecek talebenin, bir rapor ve aşı kâğıdı, Osmanlı tezkeresi (Nüfus Cüzdanı), daha önce bitirmiş olduğu okulun diplomasını getirmesi ve on beş yaşını bitirmemiş olması lazımdır¹⁶⁴. Okul ücreti on iki Osmanlı lirası olup üç taksitle ödenirdi. Öğle yemeğini okulda yemek isteyenlerden de ayda elli kuruş alınmaktaydı¹⁶⁵. Fakir talebeler için “meccanilik sistemi” yani ücretsiz eğitim hakkı getirilmiştir. Ücret ödemediği mektebe girmek isteyen öğrenci mahalli hükümetine müracaat ederek ihtiyaç sahibi olduğuna dair belge düzenlemekteydi. Öncelikle öğrencinin velisinin geliri araştırılır üzerindeki mal ve eşyaların ederine bakılırdı. İkinci olarak, velisinin hal ve durumu, ticari ilişkisi, sanat ve meşguliyetine bakılarak ihtiyaç sahibi olup olmadığı mahalli idaresi tarafından belirlenir ve bir belge verilirdi. Bu belge maarif müdürüne gönderilir ve öğrenci okula kayıt olunurdu¹⁶⁶. İdadilerde sınavlar üçer ay ara ile iki kez gerçekleştirilirdi¹⁶⁷. Notlar ise şu şekildeydi;

9-10- Aliyyü'l-a'la (Pekiyi),

7-8- A'la (İyi),

6- Karib-i A'la (İyiye Yakın),

5-Vasat (Orta),

4- Karib-i Vasat (Ortaya Yakın),

3- Zayıf,

1-2- Edna (Pek Zayıf) şeklinde değerlendirilirdi¹⁶⁸.

¹⁶² Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 119.

¹⁶³ Hacı Salman, *a.g.t.*, s. 28.

¹⁶⁴ Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 127.

¹⁶⁵ Bayram Kodaman, *aynı yer*.

¹⁶⁶ Hacı Salman, *a.g.t.*, s. 29.

¹⁶⁷ Bayram Kodaman, *aynı yer*.

¹⁶⁸ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 216.

Taşradaki idadiler gündüz eğitimi vermekteydi. Bundan dolayı sadece o şehirde yaşayan çocuklar bu okullarda eğitim görebilmekteydiler. Şehir dışındaki halkın çocukları ise konaklayacak yerleri olmadığı için bu okullardan yararlanamamaktaydılar. Bu soruna çözüm olarak vilayet merkezlerindeki idadiler leyli yani yatılıya dönüştürülmüştür¹⁶⁹.

Sait Paşa tarafından uygulanan vilayetlerde idadi açma girişimi, çeşitli tepkiler almıştır. Şöyle ki; maarif vergisi adıyla halktan toplanan paralar zengin çocuklarının devam ettikleri idadiler ve İstanbul'daki yüksekokullar için harcanmıştır. 1887'de toplanan Maarif Komisyonu, idadilerden, o zamana kadar açılmış olanların korunmasını, bundan sonra yapılacak olanların ise durdurulmasını ve üç yıl olan idadi öğrenimini de dört yıla çıkarma kararı almışlardır¹⁷⁰.

1892'de taşra idadileri mali imkânlar elvermediği için beş ve yedi yıllık olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Her vilayet ve sancakta, yedi yıllık leyli idadiler açmaya maarif bütçesinin gücü yetmemiştir. Nitekim sancaklarda ve maarif geliri kısıtlı olan vilayetlerde beş yıllık nehari idadilerin açılması daha uygun görülmüştür¹⁷¹. Beş yıllık idadilerin amacı yüksekokullara öğrenci yetiştirmek değildi. Bu okuldan mezun olan öğrenciden beklenti yaşadığı yerin işlerini idare etmesi ve imarını sağlayabilmesi idi¹⁷².

Vilayet merkezlerinde 1895 yılında 18 leyli idadi mektebinde 3374, livalarda 35 nehari idadi mektebinde 4270 öğrenci bulunmaktaydı¹⁷³. II. Abdülhamid Döneminde idadiler artmaya devam etmiştir. 1907-1908 yıllarında resmi idadilerin sayısının 88 olduğu görülmektedir¹⁷⁴.

II. Meşrutiyet döneminde, yatılı idadilerdeki eğitim kalitesi yeterli bulunmadığından veya bu idadiler, Avrupa'daki liselere kıyasla yetersiz

¹⁶⁹ Kerim Sarıçelik, *a.g.e.*, s. 137.

¹⁷⁰ Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 120-121.

¹⁷¹ Hacı Salman, *a.g.t.*, s. 16.

¹⁷² Mustafa Ergün, *a.g.e.*, s. 218.

¹⁷³ Fahri Özteke, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Tarih Eğitimi", Selçuk Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006, s. 99.

¹⁷⁴ Kerim Sarıçelik, *a.g.e.*, s. 138.

bulduğundan, 1910 yılından itibaren idadilerin sultaniye dönüştürülmesi kararı alınmıştır¹⁷⁵.

İlk Kız İdadisi ise 1911'de İstanbul'da açılmıştır. Türkçe, genel kültür, Fransızca, İngilizce ve Almanca okutulmuş, musiki, el ve işleri dersleri gösterilmiştir. 1913'te Kız İdadisi İnas Sultanisi olmuştur¹⁷⁶.

Kız idadileri: Isparta, Ordu, Bolu'dadır.

Erkek idadileri: Aksaray, Akşehir, Adapazarı, Erzincan, Erbaa, Ergani Madeni, Ordu, Ünye, Bayburd, Bayezid, Burdur, Behisni, Bartın, Tokat, Çatalca, Hısnımansur, Düzce, Rize, Zile, Siirt, Sivrihisar, Sinop, Siverek, Kangırı, Giresun, Görele, Gümüşhane, Mardin, Malatya, Nevşehirdir¹⁷⁷.

Askeri İdadiler

1845 yılına kadar Bahriye, Mühendishane, Harbiye ve Tıbbiye gibi askeri mekteplere öğrenci yetiştiren kurum yoktur. Askeri mekteplere alınan öğrenciler kendilerine verilen eğitimi algılayabilecek seviyede değildi. Bu da batı tarzında askeri eğitim vermeyi engelliyordu. Harbiye Kumandanı Emin Paşa'nın teklifi üzerine 1845'te, askeri mekteplere alınacak öğrencilerin önceden bir hazırlık okulunda eğitilmeleri kararlaştırıldı¹⁷⁸. Askeri okullarda eğitim mesleki dersleri kapsayacak, derslere hazırlık ve diğer derslerin öğretimi için on iki yerde Mektebi Fûnun-ı İdadîye denilen okullar açılacaktı¹⁷⁹.

II. Abdülhamit döneminde İstanbul'da Mekteb-i Harbiye-i Şahane İdadisi ile Mektebi-i Tıbbiye-i Şahane İdadisi adında iki okul bulunmaktaydı. 1898'de bunların birincisinde 1280, ikincisinde 545 öğrenci vardır¹⁸⁰. Bu tarihte bu askeri İdadilerde

¹⁷⁵ Fatih Demirel, "II. Meşrutiyet'ten Sonra Osmanlı'da Ortaöğretim: Sultaniler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 27, S. 2, Aralık 2012, s. 342.

¹⁷⁶ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 246.

¹⁷⁷ İbrahim Caner Türk, " 'Türkiye'de Orta Tahsil' Başlıklı Risaleye Göre Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ulus Devlet Türkiye'ye İntikal Eden Ortaöğretim Mirası", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 52, Erzurum 2014, s. 356.

¹⁷⁸ Cemil Öztürk, "İdadiler", *DİA.*, C. XXI, s. 464.

¹⁷⁹ Hacı Salman, *a.g.t.*, s. 25.

¹⁸⁰ Cemil Öztürk, *a.g.m.*, s. 465.

okutulan başlıca dersler şunlardı; Tarih-i Osmani, Tarih-i Umumi, Kitabeti Osmaniye, Lisan-i Fransevi, Resim, Riyaziye, Coğrafya, Makine ve Musellat¹⁸¹.

2.1.4. Öğretmen Yetiştiren Kurumlar

2.1.4.1. Darülmualimin

Osmanlı Devleti'nde maarifle ilgili karşılaşılan sıkıntıların en büyüğü öğretmen yetiştirilememesidir. Yıllarca bu ihtiyaca cevap veren medreseler artık işlevini yitirmişti. Yeni okullara karşı olan medreselilerin bu kurumlarda öğretmen olması eğitimi adeta çıkmaza sürüklüyordu¹⁸².

Darülmualimin-i Rüşdi, İstanbul'un Fatih semtinde 16 Mart 1848 Kemal Efendi tarafından açılmış, müdürlüğüne ünlü Ahmet Cevdet Efendi getirilmiştir. Eğitim açısından yenilikler getirmese dahi, öğretmen yetiştiren ilk kurum olması bakımından maarif tarihinde bir dönüm noktasını temsil etmektedirler¹⁸³.

Ahmet Cevdat Paşa, Darülmualiminler hakkında bir yönetmelik kaleme almıştır. Bu yönetmelik gereğince; okulun süresi üç yıl olup, öğrenciler imtihanla kabul edileceklerdir. Arapçaya hâkim olmaları gerektir. Öğrencilere maaş verilecek, mezunların göreve başlamaları mezuniyet derecelerine göre sırayla olacaktır¹⁸⁴. Ders programında Sarf, Nahiv, Farisi, Mantık, Matematik dersleri olacaktır. Elifba-yı Tedris Usulü isimli dersin programa dâhil edilmesi o dönem için oldukça önemlidir¹⁸⁵.

Darülmualimin-i Sıbyan ise, Maarif Nazırı Saffet Paşa zamanında, Şûra-yı Devlet Maarif Kısmi reisi olarak görev yapan Kemal Efendi'nin çabası ile 15 Kasım 1868'de İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinin bulunduğu yerde açılmıştır¹⁸⁶.

¹⁸¹ Hacı Salman, *a.g.t.*, s. 26.

¹⁸² Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 145.

¹⁸³ Hasan Ali Koçer, *a.g.e.*, s. 56 ; Mehmet Ö. Alkan, *a.g.e.*, s. 6.

¹⁸⁴ İsmail Güven, "Türkiye'de Öğretmen Eğitiminin Tarihsel Dönüşümü", *Yeni Türkiye*, S. 59, Temmuz- Ağustos 2014, Eskişehir 2014, s. 1547.

¹⁸⁵ Hasan Ali Koçer, *a.g.e.*, s. 79.

¹⁸⁶ Mehmet Ö. Alkan, *a.g.e.*, s. 5.

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Darümualliminleri idadi, rüştiye ve sıbyan olarak üç kısma ayırdı. Bu şubelerin her biri için ayrı programlar yapıldı. İdadi şubesi 5 yıl, rüştiye şubesi 3 yıl olacaktı. 1877’de “aliye” adını alan İdadi şubesi ise daha sonra kurulacak olan Yüksek Öğretmen okullarının temelini oluşturmaktadır¹⁸⁷.

1894 yılında Darümuallimin bulunan vilayetler şunlardır: Bursa, Ankara, Diyarbakır, Kastamonu, Trabzon, Adana, Sivas, Konya, İzmir, Şam, Selanik, Edirne, Yanya ve Manastır. 14 Darümualliminde 277 öğrenci eğitim görmektedir¹⁸⁸.

26 Nisan 1870 yılında Kız Rüştiyeleri ve Sıbyan okullarına kadar öğretmen yetiştirmek için İstanbul’da bir darümuallimat açıldı¹⁸⁹. Okulun öğrenim süresi Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde dört yıl olarak belirlenmiş ise de üç yıl olarak devam etmiştir¹⁹⁰. 1875’de mezun olan 13 öğrencinin sekizi rüştiyede, beşi ise sıbyan okullarında göreve başlamıştır¹⁹¹.

1876’da öğretmen okullarının ders programları şu şekildeydi: “*Sıbyan Şubesi: usul-i tedris (öğretim metodu), Türkçe, Hesap, Tarih-i Osmani, Coğrafya, Hendese, Farisi ve Yazı. Rüşdiye şubesi: Arapça ve Çeviri, Farsça, Hesap, Cebir, Tarih, Coğrafya, Türkçe, Resim, Yazı. İdadiye Şubesi: Cebir, Hesap, Usul-i Defteri, Mantık, Ecnebi Lisanı, Tarih, Türkçe İnşa (kompozisyon), Belagat (konuşma), Kozmografya, Hendese, Tabii Bilimler, Hıfzıssıhha. Kız öğretmen okullarında ayrıca tedbir-i menzıl (ev ekonomisi), dikiş, nakış, terzilik dersleri vardı*”¹⁹².

¹⁸⁷ Necdet Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 78.

¹⁸⁸ Mehmet Ö. Alkan, *a.g.e.*, s. 92.

¹⁸⁹ Hasan Ali Koçer, *a.g.e.*, s. 111.

¹⁹⁰ Hasan Ali Koçer, *a.g.e.*, s. 113.

¹⁹¹ Hasan Ali Koçer, *a.g.e.*, s. 114.

¹⁹² Necdet Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 78.

2.2. ISPARTA KAZASI'NDA MODERN EĞİTİM

2.2.1. Isparta Kazası İptidai Mektepleri

Isparta kazasında modern eğitim kurumlarından iptidai mekteplerin erken bir dönemden itibaren açılmaya başlandığı görülmektedir. 1875 yılında usul-ı cedide üzerine eğitim verecek yedi adet okul yapılması kararlaştırıldı. Bu okullar dörder dersaneli olacaktı. Mektepler, 1876 yılı itibariyle eğitim ve öğretime başlayacaktı¹⁹³.

Aşağıdaki tabloda 1876 yılında eğitime başlayan mekteplerin öğretmenleri hakkında bilgi verilmiştir.

Tablo-9: Isparta Kazasında Yeni Açılan Mekteplerde Görevli Muallimler¹⁹⁴

Kızlara Mahsus		Erkeklerle Mahsus			
Adet	Hocanın Adı	Maaşı	Adet	Hocanın Adı	Maaşı
1	Ali Efendi	-	1	Ali Faik Efendi	-
2	Hattat Hafız Mehmet Efendi	-	2	Ahmet Efendi	-
	-	-	3	Hattat Hafız Efendi	-

1894 yılında Hamitabat sancağı genelinde sekiz adet iptidai mektebi mevcuttu¹⁹⁵. 1898 yılı itibariyle ise Isparta'da üç tane daha iptidai mektebi açılmıştı¹⁹⁶. Bu mekteplere tayin olan öğretmenlerin maaşlarının ne şekilde ödeneceği yeterli sayıda öğrenci olup olmadığı Konya Vilayeti Maarif Vekiline

¹⁹³ KVS, H. 1293/M. 1876, s. 103.

¹⁹⁴ KVS, H. 1293/M. 1876, s. 106; H. 1298/M. 1881, s. 157.

¹⁹⁵ Mehmet Ö. Alkan, *a.g.e.*, s. 94.

¹⁹⁶ BOA., *MF.MKT.*, 425/27/1.

çekilen telgrafla sorulmuş, bilgi istenmiştir¹⁹⁷. Yeni usuldeki bu okullar padişahın doğum gününde açılmıştır¹⁹⁸.

20. yüzyılın başlarında Isparta kazasında iptidai mekteplerin yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. Nitekim 1904 yılında Isparta’da açılan mektep sayısı 39’u bulmuştur.

Aşağıdaki tablo H.1322/M.1904 yılına ait Konya Vilayet Salnamesinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Tablo-10: H. 1322/M. 1904 Yılında Isparta Kazasında Usul-ı Cedide ve Usul-ı Atika Üzerine Eğitim Veren Kurumlar¹⁹⁹

	Usul-ı Cedide			Usul-ı Atika		
	Mektep Adedi	Erkek	Kız	Mektep Adedi	Erkek	Kız
Isparta Kazası	18	1.106	333	8	182	68
Nahiye	21	586	202	47	717	260
Yekün	39	1.692	535	55	899	328

Usul-ı Cedide üzerine eğitim veren 39 eğitim kurumunda 2.227 adet öğrenci eğitim görmektedir. Usul-ı Atika yani eski usuldeki 55 okula 1.127 öğrenci devam etmektedir. Eski ve yeni usuldeki okullarda eğitimine devam eden toplam öğrenci adedi 3.454’tür. H. 1322/M. 1904 yılında Isparta kazasında yaşayan toplam nüfus 45.526 olduğuna göre okullaşma oranının % 7.58 olduğunu söyleyebiliriz. H. 1322 /M. 1904 yılında kazadaki eski usulle eğitim veren sıbyan mekteplerinde azalış dikkat çekmektedir.

¹⁹⁷ BOA., *MF.MKT.*, 424/46/2/2.

¹⁹⁸ BOA., *MF.MKT.*, 435/2/1/1.

¹⁹⁹ KVS., H. 1322/M. 1904, s. 183.

Isparta iptidaisinde görevli öğretmenlerin ve bevvabların maaşları halktan karşılanmaktaydı²⁰⁰. 1913 yılına gelindiğinde Isparta kazasında 23 adet erkek iptidai mektebi ve iki adet de kız iptidai mektebi bulunmaktaydı. Karışık eğitim veren beş adet iptidai mektebi vardır. Bu okullarda 1315 adet erkek öğrenci, 218 adet de kız öğrenci eğitime devam etmektedir²⁰¹. İhtiyaç sahibi öğrencilerin eğitim almasını kolaylaştırmak için yardım edildiği görülmektedir. H. 1324/M. 1906 yılına ait olan ve Konya Vilayetine gönderilen yazıda fakir çocuklara 20 adet Mushaf, 90 adet de risale gönderildiği bilgisi mevcuttur²⁰².

Isparta Kazası İptidai Mektepleri ve Bu Okullarda Görevli Muallimler

Isparta iptidai mektepleri ile ilgili sınırlı bilgilere Konya Maarif Arşivinde bulunan muallim teftiş defterlerinden ulaşılmıştır. Bu okullara dair ayrıntılı bilgilere şimdilik ulaşılamamıştır. Okulların isimleri, öğretmenlerin hizmet müddetlerini gösteren defterlerden tespit edilebilmiştir.

Isparta Merkez Hadika-ı Maarif İptidai Mektebi

Bu okulda görevli olan öğretmenlerden;

Hüseyin Hüsnü Efendi R. 1284/M. 1868 doğumludur. Babası Hacı Mehmet Efendi'dir. R. 1301/M. 1885 yılında Mahalle mektebinden mezun olmuştur. 1 Eylül 1319/ M. 1903 yılında bu okula atanmıştır. Bu okulda 150 kuruş maaşla göreve başlamıştır. 1 Ağustos 1331/M. 1915 yılında maaşı 200 kuruşa, 1 Ağustos 1332/ 1916 yılında 250 kuruşa yükselmiştir. 1 Şubat 1332/M. 1916 yılında maaşı 300 kuruşa yükselmiştir²⁰³.

Ziyaeddin Efendi R. 1304/M. 1808 yılı doğumludur. Babası Şevket Efendidir. Isparta İdadisinden mezun olmuştur. 24 Mart 1330/M. 1914 yılında Isparta Merkez Hadika-ı Maarif-i İptidai muallimliğine 200 kuruş maaşla atanmıştır. 31 Ağustos

²⁰⁰ BOA., *MF.MKT.*, 112/29/1.

²⁰¹ Mehmet Ö. Alkan, *a.g.e.*, s. 204.

²⁰² BOA., *MF.MKT.*, 941/50/2.

²⁰³ KMA., *65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri*, s. 75.

1331/M. 1915 yılında maaşı 250 kuruşa, 1 Şubat 1332/M. 1916 yılında 300 kuruşa ve 1 Mart 1335/M. 1919 yılında ise 600 kuruşa yükselmiştir²⁰⁴.

Isparta Merkez Gülzar-ı Terakki Mektebi

Bu okulda görevli olan öğretmenlerden;

Hacı Ali Efendi, R. 1277/M. 1861 doğumludur. Babası İbrahim Efendi'dir. Mekteb-i Rüşdiden R. 1290/M. 1874 yılında mezun olmuştur. 1 Teşrin-i Evvel 1314 /M. 1898 yılında 150 kuruş maaşla bu okula atanmıştır. 1 Eylül 1331/M. 1915 ve 26 Kanun-ı Evvel 1332/M. 1916 yıllarında başka okullarda görev almıştır. 1 Mart 1335/1 Mart 1919 yılında ise bu okulda başmuallim olarak 600 kuruş maaşla görevine devam etmiştir²⁰⁵.

Süleyman Sami Efendi, 22 Eylül 1303/4 Ekim 1887 tarihinde doğmuştur. Isparta Darulmualliminden R. 1323/M. 1907 yılında mezun olmuştur. Babası Veli Efendi'dir. Bu okulda 26 Mart 1327/8 Nisan 1911 yılında 150 kuruş maaşla göreve başlamıştır. 1 Ağustos 1331/ M. 1915 yılında 250 kuruşa yükselmiştir. R. 1332/ M.1916 yılında maaşı 300 kuruşa yükselmiştir²⁰⁶.

Hamidiye Mektebi

Bu mektep ismini R. 1310/M. 1894-1895 yılında almıştır. Halkın yardımları ile yapılmıştır²⁰⁷.

Bu okulda görevli öğretmenlerden;

Ömer Faik Efendi, R. 1272/M. 1856 doğumludur. Medrese mezunudur. Isparta Hamidiye Mektebi İptidaisi muallimliğine 120 kuruş maaşla 1 Ağustos 1314/14 Ağustos 1898 yılında atanmıştır²⁰⁸.

²⁰⁴ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 74.

²⁰⁵ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 73.

²⁰⁶ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 72.

²⁰⁷ BOA., MF.MKT., 242/49/1.

²⁰⁸ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 62.

Nuri Efendi ise, R. 1294/ M. 1879 yılı doğumludur. R. 1323/ M. 1907-1908 yılında Hamidiye İptidai Mektebine 60 kuruş maaşla atanmıştır²⁰⁹.

Hariri Mektebi

Okulun öğretmenlerinden Nuri Efendi, R. 1325/ M. 1909-1910 yılında 80 kuruş maaşla atanmıştır. R. 1327/M. 1911-1912 yılında aynı görevde ve aynı okulda maaşı 130 kuruşa yükselmiştir. R. 1328/M. 1912-1913 yılında 150 kuruşa ve R. 1330/M. 1914-1915 yılında 200 kuruşa yükselmiştir²¹⁰.

Isparta Merkez İptidaisi

Okulun öğretmenlerinden;

Hasan Efendi, R. 1304/M. 1808 yılında mezun olmuştur. Babası Hacı Mehmet Efendi'dir. Isparta Darulmuallimliğinden 1323/1907 yılında mezun olmuştur. 14 Teşrin-i Evvel 1325/27 Kasım 1909 yılında 150 kuruş maaşla bu okulda göreve başlamıştır. 1331/1915 yılında ise maaşı 300 kuruşa yükselmiştir²¹¹.

Nuri Efendi, R. 1311/M. 1895'de doğmuştur. Babasının adı Hacı Halil Efendi'dir. Konya İdadisinden R. 1329/M. 1912 yılında mezun olmuştur. 24 Mart 1330/M. 1914 yılında Isparta livası Merkez İptidaisinde 200 kuruş maaşla göreve başlamıştır. 1 Ağustos 1331/M. 1913'de 300 kuruş maaşla aynı okulda görev yapmıştır. 16 Kanun-ı Evvel 1334/M. 1918 yılında Isparta İdadisine Tarih ve Coğrafya muallimi olarak 800 kuruş maaşla atanmıştır²¹².

Ömer Efendi ise, R. 1317/M. 1901 yılında bu okulda göreve başlamıştır²¹³.

²⁰⁹ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 59.

²¹⁰ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 60.

²¹¹ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri s. 69.

²¹² KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 68.

²¹³ BOA., MF.MKT., 495/55/1.

Isparta Merkez Ravza-ı Osmani Mektebi

Okulun öğretmenlerinden; Ahmet Efendi, R. 1279/M. 1863 doğumludur. Babası Ali Rıza Efendi'dir. Isparta Darulmuallimliğinden R. 1313/M. 1897 yılında mezun olmuştur. Aynı yıl bu okulda 150 kuruş maaşla göreve başlamıştır²¹⁴.

Osman Nuri Efendi ise, R. 1302/M. 1886 yılı doğumludur. Babasının adı Mehmet Efendi'dir. Isparta Darulmuallimin okulundan 1321/1905'de mezun olmuştur. R. 1326/M. 1910 yılında Isparta livası Merkez Ravza-ı Osmaniye Mektebi muallimliğine 200 kuruş maaşla atanmıştır. 1 Eylül 1331/M. 1915 yılında maaşı 300 kuruşa, 14 Teşrin-i Sani 1334/M. 1918 400 kuruşa, 1 Mart 1335/M. 1919 yılında ise 600 kuruşa yükselmiştir²¹⁵.

Veli Efendi, R. 1304/M. 1888 yılında doğmuştur. Babası Hacı Ali Efendi'dir. Isparta Darulmualliminden R. 1323/M. 1907 yılında mezun olmuştur. 26 Mart 1327/M. 1911 yılında 150 kuruş maaşla göreve başlamıştır. R. 1331/M. 1917'de 200 kuruş, R. 1333/M. 1917'de 300, R. 1334/M. 1918'de 350 kuruş ve R. 1335/M. 1919'da 600 kuruşa yükselmiştir²¹⁶.

Ali Rıza Efendi, R. 1308/M. 1892 doğumludur. Isparta Darulmualliminden R. 1332/M. 1892 yılında mezun olmuştur. Aynı yıl Isparta merkez Ravza-ı Osmani muallimliğine 200 kuruş maaşla atanmıştır. 1 Mart 1335/M. 1919 maaşı 600 kuruşa yükselmiştir²¹⁷.

Isparta Reşadiye Mektebi

Okulun öğretmenlerinden Emine Zehra Hanım, Fatih İnas Mektebinden R. 1333/M. 1917 yılında mezun olmuştur. Aynı yıl Isparta Reşadiye Ana Mektebinde 100 kuruş maaşla göreve başlamıştır. 1 Mart 1335/M. 1919 yılında ise aynı kurumda maaşı 600 kuruşa yükselmiştir²¹⁸.

²¹⁴ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 71.

²¹⁵ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 67.

²¹⁶ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 70.

²¹⁷ KMA., 42 Numaralı Muallim Teftiş Defteri, s. 62.

²¹⁸ KMA., 42 Numaralı Muallim Teftiş Defteri, s. 98.

Merkez İnas İptidaisi

Bu okulda görevli olan öğretmenlerden Hatice Hanım, R. 1280/M. 1864 doğumludur. Babası Ali Rıza Efendi'dir. Mahalle mektebinden R. 1323/M. 1907 yılında mezun olmuştur. Aynı yıl Isparta Livası Merkez İnas Mektebine 150 kuruş maaşla atanmıştır. 1 Eylül 1331/M. 1915 yılında maaşı 200 kuruşa yükselmiştir. 1 Mart 1335/M. 1919 yılında ise maaşı 600 kuruş olmuştur²¹⁹.

Aliye Hanım ise, R. 1307/M. 1891 doğumludur. Babasının adı Mehmet Ziya Efendidir. Dersaadet Darümuallimat'tan mezun olmuştur. 13 Şubat 1327/ 26 Şubat 1912 yılında Isparta Livası Merkez İnas Mektebinde 500 kuruş maaşla göreve başlamıştır. 16 Teşrin-i Evvel 1331/M. 1915 yılında ise bu mektepte başmuallimliğe atanmış ve maaşı da 600 kuruşa yükselmiştir²²⁰.

Geyran Karyesi Mektebi

Hacı Ali Efendi, Gülzar-ı Terakki Mektebindeki görevinden sonra R. 1331/M. 1915 yılında bu okula 200 kuruş maaşla atanmıştır²²¹.

İğdecik Karyesi Mektebi

Mehmet Ali Efendi, Aydoğmuş karyesindeki görevinden sonra bu okula 17 Kanun-ı Evvel 1332/30 Aralık 1916 yılında 250 kuruş maaşla atanmıştır 1 Mart 1335/14 Mart 1919 yılında ise maaşı 600 kuruşa yükselmiştir²²².

Hasan Hüseyin Efendi, R. 1301/M. 1885-1886 yılında doğmuştur. Babası Hacı Ahmet'tir. 1 Kanun-ı Evvel 1327/Aralık-Ocak 1911 yılında bu mektepte 160 kuruş maaşla göreve başlamıştır. 1 Eylül 1331/M. 1915 yılında aynı okulda 200 kuruş maaşa yükselmiştir. 1 Eylül 1332/M. 1916 yılında ise 250 kuruşa yükselmiştir²²³.

Ağros Karyesi Mektebi

²¹⁹ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 66.

²²⁰ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 65.

²²¹ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 73.

²²² KMA., 42 Numaralı Muallim Teftiş Defteri, s. 73.

²²³ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 79.

Fatma Saniye Hanım, Isparta Ağros Karyesi Mektebinde 200 kuruş maaşla göreve başlamıştır. 6 Temmuz 1332/6 Temmuz 1916 yılında maaşı 300 kuruşa, R. 1335/M. 1919 yılında ise 600 kuruşa yükselmiştir²²⁴.

Keçiborlu Merkez İptidai Mektebi

Mektebin öğretmenlerinden Hasan Efendi'nin babası Hacı İbrahim Efendi'dir. Isparta Darümualliminden R. 1327/M. 1911 yılında mezun olmuştur. 23 Teşrin-i Evvel 1327/6 Aralık 1911 yılında 200 kuruş maaşla Keçiborlu nahiyesindeki merkez iptidai mektebine atanmıştır. 1 Eylül 1331/M. 1915 yılında maaşı 250 kuruşa yükselmiştir. 6 Kanun-ı Evvel 1332/M. 1916 yılında ise 300 kuruş maaşla Geyran karyesinde görevine devam etmiştir. 1 Mart 1335/M. 1919 yılında aynı okulda maaşı 600 kuruşa yükselmiştir²²⁵.

Abdullah Efendi, R. 1330/M. 1914 yılında Keçiborlu merkez iptidaisine 200 kuruş maaşla atanmıştır. 1 Eylül 1332/M. 1916 yılında aynı okulda maaşı 250 kuruşa yükselmiştir. 1 Mart 1335/M. 1919 yılında ise 600 kuruşa yükselmiştir²²⁶.

Keçiborlu Merkez İnas Mektebi

Mektebin öğretmenlerinden Halide Hanım, R. 1306/M. 1890 yılında doğmuştur. Babası Mustafa Efendi'dir. Mahalle mektebinden mezun olmuştur. Bu okulda 80 kuruş maaşla 1 Mart 1327/14 Mart 1911 yılında göreve başlamıştır. R. 1331/M. 1914 yılında ise maaşı 100 kuruşa yükselmiştir. R. 1335/M. 1919 yılında 600 kuruş olmuştur²²⁷.

Keçiborlu/Aydoğmuş Mektebi

Mehmet Ali Efendi, R. 1309/M. 1893 yılında doğmuştur. Babasının adı Ömer Efendi'dir. Isparta Darümualliminden R. 1329/M. 1913 yılında mezun olmuştur.

²²⁴ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 69.

²²⁵ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 87.

²²⁶ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 88.

²²⁷ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 89.

Aynı yıl Isparta Aydoğmuş Karyesi İptidai mektebi muallimi olarak 250 kuruş maaşla atanmıştır.²²⁸

Keçiborlu/ İlyas Karyesi Mektebi

Mektebin muallimi Mehmet Efendi, R. 1307/M. 1891 doğumludur. Babasının adı Recep'tir. Isparta Darulmualliminden R. 1325/M. 1909 yılında mezun olmuştur. 15 Nisan 1329/M. 1913 yılında Keçiborlu nahiyesine bağlı İlyas karyesinde 200 kuruş maaşla göreve başlamıştır. R. 1331/M. 1915 maaşı 300 kuruşa yükselmiştir²²⁹.

Keçiborlu/ Senir Karyesi Mektebi

Mektebin öğretmenlerinden; Ahmet Efendi, R. 1313/M. 1897 yılında doğmuştur. Babası Mustafa Efendi'dir. Isparta İdadisinin Rüşdi kısmından mezun olmuştur. Isparta livası Keçiborlu nahiyesi, Senir Karyesi Mektebinde 15 Eylül 1331/28 Eylül 1915 yılında 200 kuruş maaşla göreve başlamıştır. 1 Ağustos 1332/14 Ağustos 1916 yılında maaşı 250 kuruşa yükselmiştir²³⁰.

Ağros/Künderle (Göndürle) Karyesi Mektebi

Ali Efendi, R. 1324/M. 1908 yılında bu okulda göreve başlamıştır²³¹.

Süleyman Efendi, R. 1332/M. 1916'da 200 kuruş maaşla atanmıştır. 1 Mart 1335/M. 1919 yılında maaşı 600'a yükselmiştir²³².

Yaka Karyesi Mektebi

İbrahim Efendi, R. 1309/M. 1893 yılında doğmuştur. Babasının Adı Ziyaeddin Efendi'dir. Isparta Darulmualliminden 8 Eylül 1330/21 Eylül 1914 yılında mezun olmuştur. Isparta Yaka Karyesi muallimi olarak 200 kuruş maaşla göreve

²²⁸ KMA., 42 Numaralı Muallim Teftiş Defteri, s. 73.

²²⁹ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 90.

²³⁰ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 91.

²³¹ BOA., MF.MKT., 969\58\1\1.

²³² KMA., 42 Numaralı Muallim Teftiş Defteri, s. 44.

başlamıştır. 1 Ağustos 1332/M. 1916 yılında maaşı 250 kuruşa yükselmiştir. 1 Mart 1335/M. 1919 yılında da 600 kuruş olmuştur²³³.

Isparta Şehit Niyazi İnas Mektebi

Okulun öğretmenlerinden;

Marziye Hanım, R. 1315/M. 1899 doğumludur. Babası Mehmet Nurullah Efendi'dir. Isparta İnas Rüştiyesinden 16 Kanun-ı Evvel 1330/M. 1914 yılında mezun olmuştur. Aynı yıl Şehid Niyazi Bey Mektebinde 200 kuruş maaşla göreve başlamıştır. 1 Ağustos 1332/ 14 Ağustos 1916'da maaşı 250 kuruşa yükselmiştir. 22 Mart 1335/4 Nisan 1919'da maaşı 600 kuruşa yükselmiştir²³⁴.

Süreyya Nedime Hanım, R. 1315/M. 1900 yılı doğumludur. Babası Mustafa Efendi'dir. Darulmuallimatı Aliye'den R. 1334/M. 1918 yılında mezun olmuştur. Aynı yıl 600 kuruş maaşla göreve başlamıştır²³⁵.

Tesmiye Hatice Hanım, R. 1312/M. 1896 yılında doğmuştur. Babası Abdülkadir Efendi'dir. Diyarbakır İnas Rüştiyesinden R. 1327/M. 1911 yılında mezun olmuştur. 10 Kanun-ı Evvel 1334/M. 1918'de bu mektebe atanmıştır²³⁶.

Sabiha Hanım, R. 1316/M. 1900 doğumludur. Babasının adı Nuri Efendi'dir. Isparta Şehit Niyazi Bey İnas Mektebinden R. 1331/M. 1915 yılında mezun olmuştur. 1 Kanun-ı Sani 1335/M. 1919 yılında mezun olduğu okul olan Şehid Niyazi Bey Mektebinde 200 kuruş maaşla muallimliğe başlamıştır. 1 Mart 1335/M. 1919'da maaşı 600 kuruşa yükselmiştir²³⁷.

²³³ KMA., 42 Numaralı Muallim Teftiş Defteri, s. 74.

²³⁴ KMA., 42 Numaralı Muallim Teftiş Defteri, s. 65.

²³⁵ KMA., 42 Numaralı Muallim Teftiş Defteri, s. 11.

²³⁶ KMA., 89 Numaralı Muallim Teftiş Defteri, s. 48.

²³⁷ KMA., 42 Numaralı Muallim Teftiş Defteri, s. 63.

Isparta Şehit Muhtar Bey Mektebi

Mektebin öğretmeni Havvana Hanım, 11 Teşrin-i Sani 1333/ 11 Kasım 1917'de atanmıştır. Maaşı 200 kuruştur²³⁸.

Mektebin öğretmeni Edibe Hanım, 27 Teşrin-i Evvel 1334/ Ekim 1918'de 300 kuruş maaşla atanmıştır. 1 Mart 1335/M. 1919'da 600 kuruş maaş almaya başlamıştır²³⁹.

Isparta Sav Karyesi Mektebi

Ethem Efendi, R. 1313/M. 1897 yılında doğmuştur. Babasının adı Mustafa Efendi'dir. Isparta İdadisinin rüştiye kısmından R. 1331/M. 1915 yılında mezun olmuştur. Aynı yıl 1 Kanun-ı Evvelde Isparta Sav Karyesi mektebi muallimi olarak 250 kuruş maaşla atanmıştır. R. 1335/M. 1919'da ise maaşı 600 kuruşa yükselmiştir²⁴⁰.

Isparta İslam Karyesi Mektebi

Mehmet Behçet Efendi, R. 1303/M. 1887 yılında doğmuştur. Babasının adı Hafız Efendi'dir. Isparta Darulmualliminliği Rüşdi kısmından R. 1327/M. 1911 yılında mezun olmuştur. Aynı yıl İslam Karyesi Mektebinde 200 kuruş maaşla göreve başlamıştır. 1 Eylül 1332/M. 1916'da aynı okulda maaşı 400 kuruşa yükselmiştir²⁴¹.

Gönen Karyesi Mektebi

Okulun muallimi Hüseyin Efendi, R. 1304/M. 1888 yılında doğmuştur. Konya Darulmuallimliğinden mezundur. 12 Kanun-ı Evvel 1329/Aralık-Ocak 1913 yılında 200 kuruş maaşla atanmıştır. 1 Eylül 1331/M. 1915'de aynı okulda maaşı 250 kuruşa yükselmiştir²⁴².

²³⁸ KMA., 89 Numaralı Muallim Teftiş Defteri, s. 10

²³⁹ KMA., 89 Numaralı Muallim Teftiş Defteri, s. 84.

²⁴⁰ KMA., 42 Numaralı Muallim Teftiş Defteri, s. 72.

²⁴¹ KMA., 42 Numaralı Muallim Teftiş Defteri, s. 70.

²⁴² KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 80.

Ağros Karyesi/Kuleönü Ravza-ı Terakki Mektebi

Osman Efendi, R. 1306/M. 1890 yılında doğmuştur. Babası Halil İbrahim Efendi'dir. Isparta Darümuallimliğinden mezundur. R. 1331/M. 1915 yılında 200 kuruş maaşla bu okulda göreve başlamıştır²⁴³.

Mehmet Efendi, İlyas Karyesinden sonra bu okulda görevine devam etmiştir. 15 Mart 1335/M. 1919 yılında 300 kuruş maaşla atanmış, 1 Mart 1335/M. 1919 yılında maaşı 600 kuruşa yükselmiştir²⁴⁴.

Ağros Nahiyesi/ Rehber Terakki Mektebi

Mehmet Tevfik Efendi, R. 1305/M. 1889 yılında doğmuştur. Babası Hasan Efendidir. Isparta Darulmuallimliğinden R. 1326/M. 1910 yılında mezun olmuştur. 16 Kanun-ı Evvel 1326/29 Aralık 1910 yılında bu okulda 300 kuruş maaşla göreve başlamıştır. 1 Mart 1335/1 Mart 1919 yılında ise maaşı 600 kuruşa yükselmiştir²⁴⁵.

Ağros Nahiyesi/Şems'ül Maarif Mektebi

Mektebin muallimi Osman Efendi, R. 1298/M. 1882 yılında doğmuştur. Babası İbrahim Efendi'dir. 200 kuruş maaşla göreve başlamıştır. 1 Eylül 1331/M. 1915'de 300 kuruşa yükselmiştir. 1 Mart 1335/M. 1919 yılında maaşı 600 kuruşa yükselmiştir²⁴⁶.

Geyran Karyesi Mektebi

Mektebin öğretmeni Hasan Efendi, Keçiborlu Merkez İptidaisinden R.1332/M. 1916 yılında bu okula 300 kuruş maaşla atanmıştır. R. 1335/M. 1919 yılında ise maaşı 600 kuruş yükselmiştir²⁴⁷.

Lagus Karyesi Mektebi

²⁴³ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 85

²⁴⁴ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 90.

²⁴⁵ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 83.

²⁴⁶ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 81.

²⁴⁷ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 87.

Mektebin öğretmenlerinden Abdullah Efendi, R. 1331/M. 1915 yılında Lagus Karyesi Mektebinde 200 kuruş maaşla göreve başlamıştır. 1 Eylül 1331/M. 1915 maaşı 250 kuruşa yükselmiştir²⁴⁸.

1 Mart 1335/M. 1919 yılında daha önce Ravza-ı Osmani Mektebinde görev alan Ali Rıza Efendi atanmıştır²⁴⁹.

Çünür Karyesi Mektebi

Bekir Sadık Efendi, R. 1308/M. 1898 yılında doğmuştur. Babası Mehmet Ağadır. 18 Teşrin-i Sani 1329/Kasım/Aralık 1913 yılında Çünür Karyesi Mektebinde 200 kuruş maaşla göreve başlamıştır. 1 Eylül 1332/M. 1916 yılında maaşı 250 kuruşa yükselmiştir. 1 Mart 1335/M. 1919 yılında 600 kuruşa yükselmiştir²⁵⁰.

Rıfatiye Mektebi

Mustafa Efendi, R. 1307/M. 1891 doğumludur. Bu mektebe 8 Eylül 1330/M. 1914 yılında 150 kuruş maaşla atanmıştır. 1 Eylül 1331/M. 1915 yılında maaşı 200 kuruşa yükselmiştir. 1 Eylül 1332/M. 1916 yılında ise 250 kuruşa yükselmiştir. 1 Mart R. 1335/M. 1919'da da 600 kuruş almaya başlamıştır.

2.2.2. Isparta Kazası Rüştüye Mektepleri

Isparta'da ilk rüştüye H. 1277/M. 1860 yılında halkın yardımıyla 100 bin kuruş bütçeyle açılmıştır²⁵¹. Bu mektep binası oldukça büyük şekilde anfitiyatr şeklinde dört sınıf sırası ve öğretmenin ders verdiği kürsüsünden oluşmaktadır. Ayrıca yemekhanesi ve teneffüs salonu da bulunmaktaydı²⁵². Isparta kazasındaki rüştüyelere ait ilk bilgiler H. 1286/M. 1869 yılına ait Konya Vilayet Salnamesinde yer almaktadır. 1869 yılında kazada bir adet rüştüye mektebi olduğu görülmektedir²⁵³.

²⁴⁸ KMA., 65 Numaralı muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 77.

²⁴⁹ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 71

²⁵⁰ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 78.

²⁵¹ A. Şevki Duymaz "Isparta İdadisi", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 9. s. 47

²⁵² Nuri Katırcıoğlu, *a.g.e.*, s. 95.

²⁵³ KVS., H. 1286/M. 1869, s. 100.

Aşağıdaki tabloda 1869 yılından başlayarak 1904 yılına kadar bu rüştiyede görev almış öğretmenlerin isimleri yer almaktadır.

Tablo-11: 1869-1904 Yıllarında Isparta Kazasında Bulunan Rüştiyenin Muallim, Hizmetli ve Öğrenci Sayısı

Yıl	Muallim-i Evvel	Muallim-i Sani	Muallim-i Salis	Sülüs Muallimi	Rik'a Muallimi	Bevvap -Hizmetli	Öğrenci Sayısı
1869-1286 254	Mehmet Necati Efendi	Ethem Efendi	-	Hafız Mehmet Efendi	Ahmet Efendi	-	-
1870-1287 255	Mehmet Necati Efendi	Ethem Efendi	-	Hafız Mehmet Efendi	Ahmet Efendi	-	-
1871-1288 256	Mehmet Necati Efendi	Ethem Efendi	-	Hafız Mehmet Efendi	Ahmet Efendi	-	-
1872-1289 257	Mehmet Necati Efendi	Ethem Efendi	-	Hafız Mehmet Efendi	Ahmet Efendi	-	-
1873-1290 258	Mehmet Necati Efendi	Ethem Efendi	-	Hafız Mehmet Efendi	Osman Efendi	-	-
1874-1291- 259	Şehabettin Efendi	Feyzullah Efendi	-	-	Süleyman Efendi ²⁶⁰	İbrahim Ağa	-
1875-1292 261	Şehabettin Efendi	Feyzullah Efendi	-	-	Süleyman Efendi	İbrahim Ağa	-
1876-1293 262	Muhammed Necati Efendi	Ethem Efendi ²⁶³	-	Hafız Mehmet Efendi	Süleyman Efendi	Nafiz Efendi	-

²⁵⁴ KVS., H. 1286/M. 1869, s.100.

²⁵⁵ KVS., H. 1287/M. 1870, s.103.

²⁵⁶ KVS., H. 1288/M. 1871, s. 80.

²⁵⁷ KVS., H. 1289/M. 1872, s. 73.

²⁵⁸ KVS., H. 1290/M. 1873, s. 74.

²⁵⁹ KVS., H. 1291/M. 1874, s. 79.

²⁶⁰ BOA., *MF.MKT.*, 16/81. Süleyman Efendi 1290 yılında Rika muallimliğine tayin edilmiştir.

²⁶¹ KVS., H. 1292/M. 1875, s. 79.

²⁶² KVS., H. 1293/ M. 1876, s. 96.

²⁶³ BOA., *MF.MKT.*, 30/6. Ethem Efendinin maaşından, Sülüs muallimi Hafız Mehmet Efendi için kesinti yapıldığını daha sonra bunun kendisine ödendiğini bu belgeden öğrenmekteyiz.

1877- 1294 264	Necati Efendi	Ethem Efendi	Musa Mehmet Efendi	-	Süleyman Efendi	Nafiz Efendi	-
1878- 1295 265	Necati Efendi	Ethem Efendi	Musa Mehmet Efendi	-	Süleyman Efendi	Nafiz Efendi	-
1879- 1296 266	Mehmet Necati Efendi ²⁶⁷	Ethem Efendi	Süleyman Efendi	-	Süleyman Efendi	Mustafa Efendi	206
1881- 1298 268	Ömer Ferit ²⁶⁹ Efendi	Ethem Efendi	Hafız Mehmet Efendi	Hafız Mehmet Efendi	Süleyman Efendi	İbrahim Efendi	-
1882- 1299 270	Ömer Ferit Efendi	Ethem Efendi	Hafız Mehmet Efendi	Hafız Mehmet Efendi	Süleyman Efendi	İbrahim Efendi	-
1883- 1301 271	Zeynel Abidin Efendi	Ethem Efendi	Hafız Mehmet Efendi	Hafız Mehmet Efendi	Süleyman Efendi	İbrahim Efendi	-
1884- 1302 272	Hacı Raşit Efendi	Ethem Efendi	Hafız Mehmet Efendi	Hafız Mehmet Efendi	Süleyman Efendi	-	
1885- 1303 273	Hacı Raşit Efendi	Ethem Efendi	Hafız Mehmet Efendi	Hafız Mehmet Efendi	Süleyman Efendi	-	
1887- 1305 274	Hacı Raşit Efendi	Ethem Efendi	Mehmet Efendi	-	Süleyman Efendi	-	-
1889- 1307 275	Hacı Raşit Efendi	Ethem Efendi	Mehmet Efendi		Süleyman Efendi	Şaban Efendi	

²⁶⁴ KVS., H. 1294/M. 1877, s. 96.

²⁶⁵ KVS., H. 1295/M. 1878, s. 97.

²⁶⁶ KVS., H. 1296/M. 1879, s. 150-151.

²⁶⁷ BOA., *MF.MKT.*, 47/68. Uygunuz halleri görülen Mehmet Necati Efendi görevinden azledilmiş yerine Vidin Rüştiyesi Muallim-i Evveli İsmail Hakkı Efendi tayin edilmiştir.

²⁶⁸ KVS., H. 1298/M. 1881, s. 147.

²⁶⁹ BOA., *MF.MKT.*, 61/27. Ömer Ferit Efendi 1291 yılında tayin edilmiş olup, Malatyalıdır. Darulmuallimin mezunudur.

²⁷⁰ KVS., H. 1299/M. 1882, s. 155.

²⁷¹ KVS., H. 1301/M. 1883-1884, s. 57.

²⁷² KVS., H. 1302/M. 1884-1885, s. 181.

²⁷³ KVS., H. 1303/M. 1885, s. 315.

²⁷⁴ KVS., H. 1305/M. 1887-1888, s. 341.

²⁷⁵ KVS., H. 1307/M. 1889, s. 218

1891-1309 276	Hacı Raşit Efendi	Ethem Efendi	Mehmet Efendi		Süleyman Efendi	Şaban Efendi	
1894-1312 277	Hacı Raşit Efendi	Ethem Efendi	Halis Efendi	-	Mehmet Nuri Efendi	-	-
1896-1314 278	Hacı Raşit Efendi ²⁷⁹	Ethem Efendi	Halis Efendi		Mehmet Nuri Efendi		
1899-1317 280	Fahri Fransızca Muallimi Mehmet Ali Efendi	Hüseyin Hüsnü Efendi ²⁸¹	Hafız Mustafa Tevfik Efendi		Ali Fuat Efendi		
1904-1322 282	Hacı Hüseyin Fehmi Efendi	Hacı Ali Rıza Efendi			Abdullah Mithat Efendi		56

Isparta Mektebi Rüştüyesi için, 27 Cemaziyel Ahir 1289/ M. 1872 yılında kitap, risale ve cetvel istenmiştir. İstenilen kitaplar Maarif kütüphanesinden bulunarak gönderilmiştir²⁸³. Rüştüyelerin kitap temini konusunda sıkıntı çektiği görülmektedir. Şöyle ki, rüştüye için istenen Tuhfe-i Vehbi adında bir kitabın yerine başka bir kitap gönderilmiştir²⁸⁴.

Maarif Nezaretince 24 Zilkade 1291/M. 1874 yılında Konya Vilayeti Celilesine gönderilen yazıda, rüştüye mekteplerinin usule göre çalışmadığı, ıslah edilmesi gerektiği bildirilmiştir²⁸⁵.

²⁷⁶ KVS., H. 1309/M. 1891-1892, s. 216-217.

²⁷⁷ KVS., H. 1312/M. 1894-1895, s. 157.

²⁷⁸ KVS., H. 1314/M. 1896, s. 153.

²⁷⁹ BOA., *MF.MKT.*, 352/29/1/1. Muallimi evvel Hacı Raşit Efendi H. 1314/M. 1896 yılında Karaağaç Rüştüye Mektebine tayin olmuştur.

²⁸⁰ KVS., H. 1317/M. 1899, s. 230.

²⁸¹ BOA., *MF.MKT.*, 428/11/1. Darulmuallimin mezunudur. H. 1316/M. 1898 yılında tayin olmuştur.

²⁸² KVS., H. 1322/M. 1904, s. 204.

²⁸³ BOA., *MF.MKT.*, 4/41.

²⁸⁴ BOA., *MF.MKT.*, 4/109.

²⁸⁵ BOA., *MF.MKT.*, 23/81.

Isparta'da 29 Zilhicce 1291/M. 1874 yılında kızlara ait rüştiye açılmasına karar verilmiştir. Fakat açılışına dair bir emir gelmeyince, bu okul sıbyan mektebi haline getirilmiştir²⁸⁶.

2 Muharrem 1292/ M. 1875 yılında kendilerine ait okul yapılıncaya kadar Isparta Rüştiyesine Rum çocuklarının kabul edileceği bildirilmiştir. Bu çocuklar din dersleri haricindeki dersleri alacaklardır²⁸⁷.

1879 yılında Isparta Rüştiyesi öğrenci sayısında azalma tespit edilmiştir. Gerekli önlemlerin alınması gerektiği vurgulanmıştır²⁸⁸.

H. 1302/M. 1884 yılından itibaren Isparta Rüştiyesinde muallim evvel olarak görev yapan Hacı Raşit Efendinin, Yalvaç Rüştiyesine tayinin istendiğini, 15 Muharrem 1310/M. 1892 yılına ait telgraftan öğrenmiş bulunmaktayız. Ayrıca aynı belgede rüştiye mektebi talebesi hakkında bilgilendirilme istendiği de görülmektedir²⁸⁹.

19 Şevval 1308/M. 1891 yılında Isparta Rüştiyesinde rika muallimliği görevinde bulunan Süleyman Efendi'nin istifası üzerine yerine Nuri Efendi'nin tayini gerçekleştirildiği bildirilmiştir²⁹⁰.

H. 1309/M. 1891 yılında Halis Efendi'nin rüştiyeye tayini gerçekleşmiştir. H. 1309/M. 1891 yılında Maarif Nezareti Celile'sine yazılan arzda ise, emekli olan Hafız Mehmet Efendi ve halefi Halis Efendiye maaşlarının ne şekilde ödeneceğinin bilgisi istenmektedir²⁹¹.

13 Muharrem 1310/M. 1892 yılında Maarif nezaretince, Isparta Rüştiyesinde muallim-i salislik görevinde bulunan Hafız Mehmet Efendi emekli olacağı için yerine Mehmet Halis Efendinin vekâleten tayin edilmesi uygun görüldüğü

²⁸⁶ BOA., *MF.MKT.*, 24/97.

²⁸⁷ BOA., *MF.MKT.*, 25-24.

²⁸⁸ BOA., *MF.MKT.*, 62/38.

²⁸⁹ BOA., *MF.MKT.*, 147/38.

²⁹⁰ BOA., *MF.MKT.*, 128/103/1.

²⁹¹ BOA., *MF.MKT.*, 203/4/1/1.

belirtilmiştir²⁹². Hafız Mehmet Efendiye emekli maaşı olarak aylık 53 kuruş verilmesi kararlaştırılmıştır²⁹³.

Öğretmenlerin maaşı halk tarafından ödenecektir²⁹⁴. 29 Şevval 1310/M. 1892 yılında rüştiye mektebine Fransızca muallimi istenmiştir. Maarif Nezareti ise, bütçede karşılık bulunmadığı için uygun görmemiştir²⁹⁵.

1894 yılında Hamitabat sancağında, merkez kaza konumundaki Isparta'da, Yalvaç, Karağaç, Eğirdir ve Uluborlu'da birer adet olmak üzere beş adet rüştiye bulunmaktadır. Bu beş rüştiyede 12 öğretmen görev almaktadır²⁹⁶.

23 Ağustos 1314/M. 1898 yılında hat muallimliği görevinde bulunan Nuri Efendi'nin görevine devam etmediği anlaşılınca azledilmiş, yerine Isparta tahrirat kâtibi Fuat Bey 100 kuruş maaşla tayin edilmiştir²⁹⁷. Öğretmenlerin görevlerini aksattıkları açıkça görülmektedir.

Hamitabat İnas Rüştiyesine H. 1322/M. 1904 yılında Fatma Pakize Hanım tayin edilmiştir²⁹⁸.

H. 1324/M. 1906 yılına kadar görevde kalan Fatma Pakize Hanımın yerine Hafize Şahende Hanım atanmıştır²⁹⁹. H. 1325/M. 1907 yılında ise bu okula Bilal Efendi tayin olmuştur.

H.1323/M. 1905 yılına ait Konya Maarif Arşivinde bulunan 46 numaralı Konya ve Bütün Mülhakatı İmtihan-ı Umumi Cetvelinden bu rüştiyeye dair ayrıntılı bilgilere ulaşmaktayız. Buna göre;

H. 1323/M. 1905 yılında rüştiyenin birinci sınıfında 23 öğrenci bulunmaktadır. Birinci sınıf dersleri şunlardır: Kuran-ı Kerim, Tecvit, Ulum-ı

²⁹² BOA., *MF.MKT.*, 146/98.

²⁹³ BOA., *MF.MKT.*, 147/76/1.

²⁹⁴ BOA., *MF.MKT.*, 24/97.

²⁹⁵ BOA., *MF.MKT.*, 179/107.

²⁹⁶ Mehmet Ö. Alkan, *a.g.e.*, s. 77.

²⁹⁷ BOA., *MF.MKT.*, 422/28/6-8

²⁹⁸ BOA., *MF.MKT.*, 809/30/1.

²⁹⁹ BOA., *MF.MKT.*, 951/23/1.

Diniye, Arabi, Kıraat-i Türki, İmla, Lisan-ı Osmani, Hesap, Ahlak, Hüsn-i Hat, El İşleri, Hüsn-i Hal olmak üzere 12 adet dersleri vardır. Sınıf birincisi olan öğrencinin bütün notları 10 üzerinden 10'dur. Bütün derslerden aldığı puanların toplamı 110'dur. En başarısız öğrencinin tüm derslerden almış olduğu puanların toplamı ise 28'dir. Hüsn-i Hal öğretmenin öğrencinin sınıftaki durumunu değerlendirdiği puan olsa gerek ki, bütün sınıfın bu derste puanı 10 olup genel not ortalamasına dâhil edilmemiştir.

İkinci sınıfta beş öğrenci vardır. İkinci sınıf dersleri ise şunlardır: Kuran-ı Kerim, Tecvit, Ulum-ı Diniye, Arabi, Kıraat-i Türki, , Lisan-ı Osmani, Hesap, Ahlak, Hüsn-i Hat, El İşleri, Hüsn-i Hal olmak üzere 11 dersleri vardır. En başarılı öğrenci 120 tam puan alırken, beşinci olan öğrenci ise 118 puan almıştır.

Rüştiyenin üçüncü sınıfında ise üç öğrenci vardır. Üçüncü sınıf dersleri ise şunlardır: Kuran-ı Kerim, Tecvit, Ulum-ı Diniye, Arabi, Farsi, İmla, Kıraat-i Türki, Lisan-ı Osmani, Hesap, Hendese, Coğrafya, Tarih, Adab-ı Bedeniye, Ahlak, Hüsn-i Hat, El İşleri, Hüsn-i Hal Rüştiyenin üçüncü sınıfında ders sayısının arttığı görülmektedir. Toplamda 17 ders vardır. Üç öğrencide başarılıdır. İki kişi bütün derslerde tam puan almışlardır³⁰⁰.

2.2.3. Isparta Kazası İdadisi

1880 yılından itibaren idadiler önem kazanmaya başlamışlardır. İdadiler Osmanlı Devleti'nde yaygın kurum olan medreselerden gerek öğretim yöntemi gerekse toplu eğitim için lazım olan kara tahta, sıra, sandalye, harita vb. araç gereçlere sahip olmasından dolayı oldukça farklıdır.

Hamitabat sancağında idadi açılması için H. 1319/M. 1901 yılında Maarif Nezaretinden bir yazı gelmiştir³⁰¹. İdadi, mevcut olan rüştiye binasının tamiri ile açılacaktır³⁰². Nitekim rüştiye binası gerekli iyileştirmeler yapıp, idadiye

³⁰⁰ KMA., 46 Numaralı Konya ve Bütün Mülhakatı İmtihan-ı Umumi Cetveli, DSCN0515.

³⁰¹ BOA., BEO., 1807-135473; BOA., MF.MKT., 579/17/14.

³⁰² BOA., BEO., 3614-27103039.

dönüştürülerek 1 Eylül 1902 tarihinde yapılan törenle eğitim-öğretime başlamıştır³⁰³. Bina, 2 büyük dersane, 1 büyük salon ve 7 odadan oluşmaktadır. İlk idadi binası günümüzde Askeri Mahkeme olarak kullanılmaktadır. Asıl idadi binası ise, bugünkü yerine üç katlı olarak inşa edilmiştir. 1908 yılında eğitim vermeye başlamıştır. 1914 yılında depreminde son katı zarar görmüştür. 1925 yılında ise ortaokula dönüştürülmüştür³⁰⁴. Isparta İdadisi, bugün Isparta Öğretmen evi yanında yer almaktadır³⁰⁵.

Aşağıdaki tablo Maarif Salnamesinden alınan bilgilerle oluşturulmuştur.

Tablo-12: H. 1321/M. 1903 Yılında Isparta İdadi Mektebi Muallimleri³⁰⁶

Müdür, Fransızca, Hesap ve Hendese Muallimi	Mehmet Efendi
Müdür Muavini, Coğrafya, Arabi, Tarih, İlm-i Eşya Muallimi	Mehmet Ali
Türkçe, Hesap, Malumat, Ziraiye ve Sıhhiye Muallimi	Halim Sabit Efendi
Resim	Talat Efendi
Ulum-ı Diniye	Zeki Efendi
Hüsn-i Hat	Mustafa Efendi
Türkçe	Mehmet Ali
Mubassır	Eyüp Sabri Efendi

H. 1321/M. 1903 yılında, talebe âdeti 120'dir. Resim dersi muallimi olan Talat Efendi, Isparta İdadisine H. 1320/M. 1902 yılında tayin olmuştur³⁰⁷. Mubassır olan Eyüp Sabri Efendi ise, bu göreve H. 1320/M. 1902 yılında atanmıştır³⁰⁸. H. 1321/M. 1903 yılında bu idadiye altıncı ve yedinci sınıflar açılması üzerine yeni muallimler tayin edilmiştir³⁰⁹.

³⁰³ Kerim Sarıçelik, "II. Abdülhamid Dönemi'nde Hamidabad Sancağında Eğitim-Öğretim", *INES Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresi*, Aralık 2017, s. 248.

³⁰⁴ A. Şevki Duymaz, *a.g.m.*, s. 46.

³⁰⁵ A. Şevki Duymaz, *a.g.m.*, s. 48.

³⁰⁶ 1321 Maarif Salnamesi, s. 575.

³⁰⁷ BOA., *MF.MKT.*, 683/73/2.

³⁰⁸ BOA., *MF.MKT.*, 662/13/1.

³⁰⁹ BOA., *MF.MKT.*, 744\12\1.

Aşağıdaki tablo Konya Vilayet Salnamesinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Tablo-13: H. 1322/M. 1904 Yılında Isparta İdadi Mektebi Muallimleri³¹⁰

Müdür: Fransızca, Hendese, Türkçe Muallimi	Mehmet Tevfik Efendi
Muavin: Tarih, Türkçe, Kitabet Muallimi	Mehmet Ali Efendi
Akaid, Hüsn-i Hat, Ahlak, Türkçe Muallimi	Mustafa Tevfik Efendi
Arabi, Farsi Muallimi	Mehmet Zeki
Coğrafya, Hesap, Ziraat Muallimi	Halim Sabit Efendi
Resim Muallimi, Süvari Mülazımı	İzzet Efendi
Hademe: 4	Şakirdan: 155

Bu yıllarda öğretmenlerin ve müdürlerin disiplin içerisinde hareket etmedikleri belgelerden anlaşılmaktadır. Öyle ki; H. 1322/M. 1904 yılına ait bir belgede Isparta İdadisi müdürünün üç ayda bir olmak üzere göndermesi gereken vukuat cetvellerini göndermediği için uyarı cezası aldığı görülmektedir.³¹¹ Uyarı yazısına rağmen vukuat cetvellerini hala göndermediği için ceza almış sonrasında affedilmiştir³¹².

Isparta idadisinde yapılan sınavlarda da usulsüzlük olduğunu yine belgelerden anlamaktayız. Şöyle ki; Maarif Nezaretinden yazılan uyarı niteliğindeki yazıda, sınıfta kalanların ikmal sınavına neden alındığı sorusuna cevap aranmaktadır³¹³. 1904

³¹⁰ KVS., H. 1322/M. 1904, s. 183.

³¹¹ BOA., *MF.MKT.*, 829/32/1.

³¹² BOA., *MF.MKT.*, 886/32/1.

³¹³ BOA., *MF.MK.*, 895/3/1.

yılında Hamitabat İdadi Mektebi mubassırlığına Faik Efendi tayin olmuştur³¹⁴. 1905 yılında Kitabet dersine icra memuru Ali Bey atanmıştır³¹⁵. H. 1325/M. 1907 yılında idadi için gerekli olan sıraların yaptırılacağı maarif nezaretince bildirilmiştir³¹⁶.

Isparta İdadisinde 1913-1914 yıllarında 138 Müslüman, beş Rum, beş Ermeni toplam 148 öğrenci eğitim görmektedir³¹⁷. İdadinin muallimlerinde sonraki yıllarda artış olduğu görülmektedir. 5 Şubat 1916'da okulda müdür, kâtip, mubassır ve iki hademe ve ayrıca on muallim mevcuttur³¹⁸.

Tablo-14: 1328-29 Yılı Isparta İdadi Mektebi Dersleri

Sınıf	Dersler
1.Sınıf	Kuran-ı Kerim, Ulum-ı Diniye, Malumat-ı Türkçe, Arabi, Fransızca, Coğrafya, Tarih, Hesap, İlm-i Eşya, Hüsn-i Hat, Resim.
2.Sınıf	Kuran-ı Kerim, Ulum-ı Diniye, Türkçe, Malumat-ı Diniye, Arabi, Fransızca, Coğrafya, Tarih, Hesap, Hendese, İlm-i Eşya, Hüsn-i Hat, Resim
4.Sınıf	Ulum-ı Diniye, Malumat-ı Diniye, Türkçe, Arabi, Fransızca, Coğrafya, Tarih, Hesap, Hendese, Usul-i Defteri, Hikmet, Malumat-ı Fenniye, Hüsn-i Hat, Resim
5.sınıf	Akaid, Türkçe, Arabi, Fransızca, Hesap ve Hendese, Coğrafya, Tarih, Hikmet, Hıfzıslıha, Malumat-ı Fenniye, Hüsn-i Hat, Resim.

1328-1329 yıllarına ait imtihan cetvelinden elde ettiğimiz bilgilere göre;

- Birinci sınıfta 89 öğrenci vardır. 14 kişi çeşitli derslerden ikmale kalmıştır.

Yani 14 kişi yeniden sınava girecektir. 22'si ise sınıfta kalmıştır.

-İkinci sınıfta 49 öğrenci vardır. 11'i sınıfta kalmıştır. 10'u çeşitli derslerden ikmale kalmıştır. Üçü imtihana girmemiştir.

-Üçüncü Sınıfta 28 öğrenci vardır. Sekiz öğrenci ikmale kalmıştır.

-Dördüncü Sınıfta 27 öğrenci vardır. 14'ü çeşitli derslerden ikmale kalmıştır.

³¹⁴ BOA., *MF-MKT.*, 783/9.

³¹⁵ BOA., *MF-MKT.*, 839/34/1.

³¹⁶ BOA., *MF-MKT.*, 10371448\1\1.

³¹⁷ Mehmet Ö Alkan, *a.g.e.*, s. 236.

³¹⁸ Kerim Sarıçelik, *a.g.m.*, s. 248.

-Beşinci Sınıfta ise 18 öğrenci vardır. 6'sı çeşitli derslerden ikmale kalmıştır³¹⁹.

2.2.3.1. Isparta İdadisindeki Bazı Muallimlere Dair Bilgiler

Ömer Faik Efendi

R. 1272/M. 1856 doğumludur. Babası Hacı Mehmet'tir. H. 1319/ M. 1903 Isparta livası Merkez İdadisi mubassırı olarak 300 kuruş maaşla göreve başlamıştır. H. 1331/M. 1915 ise maaşı 400 kuruşa yükselmiştir³²⁰. Isparta Mektebi İdadisi muallimleri için maaş talep edilmiştir. Encümen kararından sonra maaşların durumu bildirilecektir³²¹.

Şerafeddin Efendi

R. 1307/ M. 1906 yılında doğmuştur. Mekteb-i Rüştiden H. 1322/M. 1906 yılında mezun olmuştur. 19 Mayıs 1327/1 Haziran 1911 yılında Kâtip ve hat muallimliğine 400 kuruş maaşla atanmıştır. 1 Ağustos 1331/M.1915 tarihinde Kâtip muallimi olarak 400 kuruş maaşla atandı³²².

Ahmet Refik Efendi

R. 1300/M. 1884 yılında doğumludur. R. 1330/M. 1884 yılında sıbyan mektebinden mezun olmuştur. 8 Kanun-ı Sani/M. 1915 tarihinde Isparta merkez idadisinde Gına muallimi olarak göreve başlamıştır³²³.

Naci Efendi

R. 1312/M. 1896 doğumludur. Kuleli İdadisinden R. 1330/M. 1914 yılında mezun olmuştur. 23 Kanun-ı Sani R. 1330/M. 1914 tarihinde Isparta livası Merkez İdadisinde Terbiye-i Bedeni muallimi olarak 200 kuruş maaşla göreve başlamıştır. Başka bir belgede maaşının 100 kuruş olduğu yazmaktadır. 2 Nisan 1332/M. 1916

³¹⁹ KMA., 81 Numaralı Konya Isparta ve Hamidabat Bölgeleri İdadi ve Sultaniye Mekteplerine Aid İmtihan Cetveli, DSCN56-DSCN57.

³²⁰ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 63.

³²¹ BOA., DH. UMVM. 24/36/1.

³²² KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 62.

³²³ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 65.

tarihinde Yalvaç İdadisine terbiye-i Bedeniye ve Gına muallimi olarak 400 kuruş maaşla atanmıştır³²⁴.

Nuri Efendi

R. 1294/M. 1878 yılında doğmuştur. Isparta Darümuallimin-i İptidaiyesinden R.1322/M. 1906 yılında mezun olmuştur. 8 Şubat 1330/M. 1914 yılında Isparta livası merkez idadisi El İşleri Muallimi olarak 200 kuruş maaşla göreve başlamıştır. 1 Eylül 1331/M. 1915 tarihinde Isparta livası merkez idadisi mubassırlığına 300 kuruş maaşla atanmıştır³²⁵.

Hasan Bey

İstanbul Sanayi Mektebi Tesfiye kısmından mezundur. R. 1334/M. 1918 yılında Isparta livası merkez idadisinde Resim Muallimi olarak 200 kuruş maaşla göreve başlamıştır³²⁶.

Hüseyin Şükrü Efendi

R. 1287/M. 1871 doğumludur. Babası Ahmet Efendidir. Darulmuallimini Rüşdi şubesinde mezun R. 1314/M. 1898 yılında mezun olmuştur. 17 Mart 1326/M. 1910'da Isparta livası merkez idadisinde Tarih ve Coğrafya muallimi olarak 600 kuruş maaşla göreve başlamıştır. 1 Eylül 1331/1915 yılında aynı okulda Coğrafya ve Malumat-ı Bedeniyye muallimi olarak görevine devam etmiş maaşı 800 kuruşa yükselmiştir. 30 Mayıs 1333/M. 1917'de ise Ulum ve Diniyye Muallimi ve alat memuru olarak 700 kuruş maaş almıştır. 18 Eylül 1333/M. 1917 yılında ise maaşı 800 kuruşa yükselmiştir³²⁷.

Hüseyin Hilmi Efendi

Babasının adı İsmail olup Darulmuallimin-i Aliye Edebiyat şubesi mezunudur. 3 Kanun-ı Sani 1327/M. 1911 yılında Isparta livası merkez idadisi

³²⁴ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 60.

³²⁵ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 61.

³²⁶ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 58.

³²⁷ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 57.

Türkçe muallimliğine 800 kuruş maaşla atanmıştır. 1 Mart 1331/M. 1915 yılında maaşı 600 kuruş olmuştur. Aynı yıl Lisan-ı Osmani muallimliğine 800 kuruş maaşla atanmıştır. 10 Eylül 1332/ 1916'da ise maaşı 900 kuruşa yükselmiştir³²⁸.

Yomi Toma Efendi?

R. 1301/M. 1885 doğumludur. Dersaadet Fransız Lisesinden R. 1318/M. 1902 yılında mezun olmuştur. 5 Teşrin-i Sani 1327/M. 1911 Isparta livası Merkez İdadisi Fransızca muallimi olarak 600 kuruş maaşla göreve başlamıştı. 1 Eylül 1331/M. 1915 yılında ise maaşı 800 kuruşa yükselmiştir. 10 Eylül 1334/M. 1918 yılında ise maaşı 900 kuruş olmuştur³²⁹.

Mehmet Ali Efendi

Babası Hafız Mehmet Efendi'dir. Darulmuallimin Rüşdiyesinden R. 1313/M. 1898 yılında mezun olmuştur. 1 Eylül 1326/M. 1910 yılında Isparta livası merkez idadisi Ulum-ı Riyaziye muallimi olarak 800 kuruş maaşla göreve başlamıştır. 1 Mart 1331/M. 1915 yılında maaşı 700 kuruş olmuştur³³⁰.

Halil Hamit Efendi

Halkalı Ziraat mektebinden mezundur. 1 Teşrin-i Evvel 1326/M.1910 yılında Isparta livası merkez idadisinde Ulum-ı Tıbbiye Muallimi olarak 800 kuruş maaşla göreve başlamıştır. 1 Mart 1331/M. 1915 yılında maaşı 800 kuruşa yükselmiştir. Aynı yıl Ziraat Dersleri muallimliği yapmaya başlamış ve maaşı 1000 kuruşa yükselmiştir³³¹.

Hacı Ahmet Efendi Zade İbrahim

Darülfunun-ı Osmani'den R. 1326/M. 1910 yılında mezun olmuştur. 1 Nisan 1329/M. 1913 yılında Isparta İdadisi Arab-i ve Ulum-ı Diniye muallimliğine tayin olmuştur. 25 Haziran 1333/M. 1917'de aynı okulda, Tarih ve Coğrafya, Malumat-ı

³²⁸ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 55.

³²⁹ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 56.

³³⁰ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 54.

³³¹ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 53.

Hukukiye ve Ahlakiye muallimi olarak atandı. 12 Eylül 1334/M. 1918 yılında ise Yalvaç Numune Mektebi müdüriyetine ve riyaziye muallimliğine atandı³³².

İbrahim Efendi

R. 1305/M. 1889 yılında doğmuştur. Babası Hacı Ahmet'tir. Darulfünun-ı İlahiyat şubesinden R. 1325/M. 1909 yılında mezun olmuştur. 1 Nisan 1329/M. 1913 yılında Isparta merkez idadisi Ulum-ı Diniye muallimi olarak 700 kuruş maaşla göreve başlamıştır. 1 Mart 1331/M. 1915 yılında maaşı 500 kuruş olmuştur. Aynı okulda Ulum-ı Diniye muallimi ve ambar memuru olarak 700 kuruş maaşla görevine devam etmiştir. 30 Mayıs 1333/M. 1917 yılında ise aynı okulda Tarih ve Coğrafya muallimliği yapmaya başlamış maaşı 800 kuruşa yükselmiştir. 5 Ağustos 1334/M. 1918 yılında Yalvaç Numune Mektebi müdürü olarak 1.000 kuruş maaşla atanmıştır³³³.

Mehmet Şükrü Efendi

Mehmet Şükrü Efendi, R.1331/M. 1915 yılında Isparta İdadisi Terbiye-i Bedeniyye muallimliğine 200 kuruş maaşla atanmıştır³³⁴.

Süleyman Sami Efendi

22 Eylül 1303/4 Ekim 1887 yılında doğmuştur. Babası Veli Efendi'dir. Isparta Darulmualliminden mezundur. 27 Teşrin-i Evvel 1334/M. 1918 yılında İdadinin İptidai kısmının muallimliğine 500 kuruş maaşla başlamıştır³³⁵.

Ömer Adil Efendi

R. 1316/M. 1900 yılında doğmuştur. Babası Ahmet Hamdi Efendi'dir. R. 1334/M. 1918 Isparta İdadisi Ulum-ı Riyaziye muallimi olarak 800 kuruş maaşla göreve başlamıştır³³⁶.

³³² KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 51.

³³³ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 52.

³³⁴ KMA., 42 Numaralı Muallim Teftiş Defteri, s. 12.

³³⁵ KMA., 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri , s. 72.

³³⁶ KMA., 89 Numaralı Defter, s. 33.

Salih Efendi

R. 1286/M. 1870 yılında doğmuştur. Darulmuallimini Aliye Fünun şubebesinden mezunudur. 2 Teşrin-i Sani 1328/M. 1912 yılında İdadi mektebi müdürü olarak 1.200 kuruş maaşla göreve başlamıştır. 1 Kanun-ı Evvel 1331/M. 1915 yılında ise Coğrafya muallimi olarak 1.300 kuruş maaşla göreve devam etmiştir. 1 Ağustos 1334/1918 yılında maaşı 1.500 yükselmiş ve 1 Mart 1335/M. 1919 yılında ise maaşı 1.600 kuruş olmuştur³³⁷.

2.2.4. Isparta Darulmuallimin Mektebi

1876 Konya Vilayet Salnamesine göre, sıbyan mekteplerine hoca yetiştirmek için, 1875 yılında Konya sancağına Darulmuallimin inşa edilmiştir. Bazı sebeplerden dolayı açılışı yapılmayan okul 1876 yılı itibari ile eğitim faaliyetine başlamıştır³³⁸. 1876 yılında Darulmuallimin iki hocası vardır. Bunlar; Hafız Ahmet Fevzi ile Ahmet Hilmi Efendidir. Darulmualliminde 15 öğrenci eğitim görmektedir. Bu sayıyı 50'ye çıkarılmak istenmektedir. Henüz birinci senesi olmasından dolayı öğrenci sayısı ilk etapta 30'a daha sonraki senede ise 50'ye çıkarılmak istenmektedir. İki yıllık bir okuldur³³⁹.

Hamidabat Livası Maarif Müdürü Maarif Nezareti'ne gönderdiği yazıda Hamidabatta açılması planlanan bir Darulmualliminden bahsetmiştir ve padişahın tahta çıkmasının yıl dönümünde açılışın yapılması planlanmıştır³⁴⁰. Nihayet, Hamidabat sancağında 1 Eylül 1903 tarihinde bir darulmuallimin açılmıştır³⁴¹. Bu okuldaki muallimlere maaşlarının halk tarafından verilmesi planlanmıştır. Maaşlarının 400 kuruş olması kararlaştırılmıştır³⁴². Öncelikle okulun binası ve

³³⁷ KMA, 65 Numaralı Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri, s. 51.

³³⁸ KVS., M.1876, s. 105.

³³⁹ KVS., M.1876, s. 106.

³⁴⁰ Seyit Taşer, a.g.m., s. 671.

³⁴¹ Kerim Sarıçelik, a.g.m., s. 249.

³⁴² Seyit Taşer, a.g.m., aynı yer.

öğretmen kadrosu temin edilmeye çabalanmış 1903 yılında 500 kuruş maaşla Eğirdir Rüştiyesinde muallimlik yapan Rafet Efendi göreve getirilmiştir³⁴³.

Okulun öğretim süresi 1913 yılında üç seneye çıkarılmıştır³⁴⁴.

Tablo-15: Konya Darümualliminde Okutulacak Dersler³⁴⁵

Birinci Sene Öğrenci Adedi ve Dersler		İkinci Sene Öğrenci Adedi ve Dersler	
30	Usul-ı Tedris	36	Lisan-ı Osmanî Kavaid-i
30	Tecvid	36	Hesaptan Tenaküs ve Faizler
60	Birgivi Ve Durr-ı Yekta	72	Coğrafya
70	İlm-i Ahlak	72	Tarifi Osman-ı ve Kasas-ı Enbiya
70	İmla	72	Kitabet
70	Hesap	60	Pendi' Attar
40	Kavaid-i Farisi	72	Gülistan
50	Tuhfe-i Vehbi	-	-
420	Toplam	420	Toplam

Muallimleri ise Hafız Mehmet Efendi ile Ahmet Hilmi Efendidir. Bevvap, Hacı Mehmet Efendidir.

İsparta Darümuallimin mektebinde H. 1323/M. 1907 yılında, Birinci sınıfta sekiz öğrenci, ikinci sınıfta ise 17 öğrenci vardır. İkinci sınıfta, Kuran-ı Kerim dersinde 17 öğrenciden 10'u on puan almıştır. Altısı ise dokuz almıştır. Bu derste başarılı oldukları dikkat çekmektedir³⁴⁶. H. 1326/M. 1910 yılında yapılan imtihanın cetvelinden edindiğimiz bilgilere göre; Birinci sınıfta 18 öğrenci, İkinci sınıfta ise 16 öğrenci vardır³⁴⁷.

³⁴³ Seyit Taşer, *a.g.m.*, s. 672.

³⁴⁴ Kerim Sarıçelik, *a.g.m.*, aynı yer.

³⁴⁵ KVS., M. 1876, s.106.

³⁴⁶ KMA, 46 Numaralı Defter, DSCN395.

³⁴⁷ KMA, 46 Numaralı Defter, DSCN433.

**Tablo-16: Hamidabad Darülmualimin-i İptidaiye Öğrencilerine Ait 1325/ M.1909
Senesi İmtihan Cetveli³⁴⁸**

I.SINIF DERSLERİ

No	İsmi	Kuran-1 Kerim Tecvid	Ulum-1 Diniye	Arabi Sarf	Farisi	Hesap	Coğrafya	Tarih	Türkçe	Kıraat, İmla	Hüsn-ü Hat
45	Uluborlulu Rıza Efendi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
51	Aziz Efendi	10	10	7	10	10	10	9	10	10	8
49	Ahmet Efendi	10	10	7	9	10	10	10	10	10	8
43	Ali Efendi	10	10	9	10	10	9	8	10	8	6
44	Ali Efendi	10	10	8	10	10	10	8	8	9	7
40	Mehmet Efendi	9	9	8	10	7	8	9	10	10	7
24	İbrahim Efendi	10	10	6	8	9	7	9	7	10	7
50	Mehmet Ali Efendi	9	9	7	9	8	8	9	8	9	6
60	Abdullah Efendi	10	10	6	8	5	8	7	9	9	9
55	Mustafa Efendi	10	10	8	8	5	10	8	9	6	6
58	Hüsnü Efendi	9	9	7	9	7	5	9	9	9	6
22	Mehmet Efendi	10	8	7	9	5	7	8	8	8	5
57	Ali Efendi	8	6	6	7	7	8	10	5	5	5
41	Halil Efendi	8	7	5	7	6	5	7	7	6	8
54	Mehmet Efendi	8	6	6	8	5	4	8	5	7	6
47	Ahmet Efendi	9	7	5	7	7	4	6	6	6	6
52	Ahmet Efendi	6	6	5	5	5	6	9	5	5	8
53	Hakkı Efendi	7	7	5	6	7	5	7	5	5	6
56	Hüseyin Efendi	8	6	5	5	3	3	7	5	5	5
48	Osman Efendi	7	5	.	3	2	2	7	.	.	5

³⁴⁸ KMA, 46 Numaralı Defter, DSCN470.

II. SINIF DERSLERİ

NO	İsmi	Kuran-ı Kerim, maa tecvid	Ulum-ı Diniye	Arabi Nahv	Farsî	Hesap	Coğrafya	Tarih	Kavâid-i Osmani	Kıraat, İmla	Hüsn-ü Hat	Uşul-ı Tedris	Toplam	Açıklama
42	Uluborlu'dan Mustafa Efendi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	110	Aliyyül ala
36	Şerif Efendi	10	10	9	10	10	10	10	10	10	10	10	109	“
19	Isparta'dan Veli Efendi	10	10	9	10	10	10	10	10	10	9	10	108	“
33	Isparta'dan Süleyman Efendi	9	9	9	8	10	10	10	10	10	9	9	103	“
29	Isparta'dan Halil Efendi	9	9	8	9	9	10	10	10	10	10	9	102	“
38	Hüseyin Efendi	10	8	9	9	7	8	8	9	10	8	7	93	Ala
35	Mustafa Efendi	7	7	9	7	7	6	9	7	10	7	6	82	“
26	İsmail Efendi	7	7	9	7	6	8	7	8	9	6	7	81	“

Hamitabat Darulmuallimin okulunun ikinci sınıfında birinci sınıftan farklı olarak Hal ve Hareket dersleri eklenmiştir. 10 adet dersleri bulunmaktadır. Birinci sınıfta 20 öğrenci vardır. Osman Efendi sınıfta kalmıştır. Daha önceleri Kavâid-i Türki olarak isimlendirilen ders Türkçe dersi olarak değiştirilmiştir. İkinci sınıfta 8 öğrenci bulunmaktadır. Bütün öğrencilerin dersleri başarıyla geçtiği görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ISPARTA KAZASINDA YAŞAYAN GAYRİMÜSLİM NÜFUSUN SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI

3.1. Osmanlı Devletinde Gayrimüslimlerin Eğitim ve Öğretim

Faaliyetleri

İstanbul'un fethinin ardından Fatih Sultan Mehmet gayrimüslim halka oldukça derece hoşgörülü davrandı. Osmanlı Devleti'nde 1453 yılından itibaren gayrimüslimler millet okulları açarak çocuklarının eğitim faaliyetleri ile ilgilendiler. Fatih Sultan Mehmet; Katolik Hıristiyanların yanı sıra, Ortodoks Hıristiyan cemaatine ve Yahudilere inançlarının gerektirdiği gibi ibadet edebileceklerini belirtmişti. Gayrimüslimlerin kilise okulları dahi açtıkları görülmekteydi³⁴⁹. Her caminin yanında bir mektep ve medrese olduğu gibi her kilisenin yanında da gayrimüslim okulları vardı³⁵⁰.

Osmanlı Devleti'nin gücünün olduğu zamanlarda, bu okullarda dil ve din eğitimi serbest bir şekilde veriliyordu. Devlet zayıflamaya başlayınca Avrupalı Devletlerin de etkisiyle gayrimüslimler Türk karşıtlığı yapmaya başladılar. Bu karşıtlığı, açtıkları okullar sayesinde sistematik bir hale getirebilmeyi amaçlıyorlardı. Osmanlı Devleti üzerinde hayalleri olan devletler, gayrimüslim halkı amaçlarını doğrultusunda kullanmıştı. Gayrimüslimler, Türkiye' de kurdukları okullarda öğrenci, din adamı ve casus yetiştirerek yabancı devletlere yardımcı oluyorlardı. Nitekim yabancı okulları ile gayrimüslim cemaat okulları ortak hareket ederek kendilerine imtiyazları Osmanlı Devleti aleyhine kullanmışlardır³⁵¹.

³⁴⁹ Remzi Kılıç, "Osmanlı Türkiye'sinde Azınlık Okulları (19.Yüzyıl), *Türk Kültürü*, S. 431, Ankara 1999, s. 151.

³⁵⁰ Ersoy Taşdemirci, "Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar", *EÜFEFEBD*, 10, Erciyes 2002, s. 13.

³⁵¹ Ersoy Taşdemirci, *a.g.m*, s. 14.

Abdülmecit tarafından yayınlanan 1854 Fermanıyla azınlıklara daha önce verilmiş hak ve yetkiler, Tanzimat Fermanı ile getirilmiş olan yeni durum ve statüye göre düzenlenmiştir. Artık azınlık çocukları devletin askeri ve sivil okullarına, Müslüman çocuklarıyla beraber alınabilecek ve gayrimüslim halk da devlet memuriyetine atanabilecektir³⁵². Gayrimüslim çocukları Galatasaray Lisesi, Tıbbiye, Eczacılık, Sanayi Nefise, Hukuk ve Mülkiye Mekteplerine devam etmişlerdir³⁵³. Müslüman öğrencilerle aynı sınıfta okumaları, aynı yemekhanede yemek yemeleri uygun olmadığı için farklı mekânlar kullanmışlardır³⁵⁴.

1856 Islahat Fermanı'nın ilanı ile kendi cemaat okullarını açma ve geliştirme hakkı verildi³⁵⁵. 1876 tarihli Kanûn-ı Esâsî ise eğitim-öğretim işini serbest bırakmakla birlikte bunda devletin gözetim ve denetimini esas almıştır³⁵⁶.

“Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin 129. Maddesi şöyledir: “Özel okullar, toplumlar ya da Osmanlı veya yabancı devletlerin uyruğundaki kişiler tarafından ücretli veya ücretsiz olarak kurulan okullardır. Masraflarını kurucuları ya da bağlı oldukları vakıfları karşılar. Kurulmalarının şartları şunlardır:

a) Bu okulların öğretmenlerinin elinde Maarif Nezareti tarafından ya da mahallî eğitim idareleri tarafından verilmiş diplomaların bulunması,

b) Bu okullarda terbiye ve ahlâk kurallarına ve politikaya (Devletin Politikası) aykırı ders okutturulmaması ve ders programları ve kitaplarının Maarif Nezareti ya da mahallî eğitim idaresi ve vali tarafından onaylanması,

*c) Maarif Nezareti ya da mahallî eğitim idareleri ve vali tarafından izin verilmesi”*³⁵⁷.

³⁵² Ersoy Taşdemirci, *a.g.m.*, s. 19 .

³⁵³ Ersoy Taşdemirci, aynı yer.

³⁵⁴ Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Ankara 1996, s. 158.

³⁵⁵ Selçuk Uygun, “Türkiye’de Düünden Bugüne Özel Okullara Dair Bakış (Gelişim ve Etkileri)”, *AÜEBFD*, C. 36, S.1, Ankara 2003, s. 109.

³⁵⁶ Selçuk Uygun, *aynı yer*.

II. Abdülhamit döneminde gayrimüslim ve yabancı okulları denetim altına 1886'da "Mekatib-i Ecnebiye ve Gayrimüslime Müfettişliği" kurulmuştur.

Bu kurumun başına Selanik Vali Yardımcısı, Konstantinidi Efendi getirilmiştir. Lakin bu okullar müfettiş sayısının azlığından ve müfettişlerin nasıl denetleyeceğine dair bir yönerge olmamasından dolayı denetlemeyi gerçekleştirememişlerdir³⁵⁸.

1888 yılında Mekatib-i Gayr-i Müslüme ve Ecnebiyye Müfettişliği Nizamnamesi yayınlandı. Buna göre;

Özel okullardan teftişi kabul etmeyen ve ruhsatı olmayanlar kapatılacaktır. Ders kitapları kontrol altında tutulacaktır. Özel okullarda Müslüman öğrencilerin eğitim görmeleri yasaktır. Gayrimüslim olan Osmanlı tebaaya Türkçe ve Osmanlı Tarihi dersleri okutturulacaktır. Erkek öğrencilerin fes giymesi ise zorunludur³⁵⁹.

II. Meşrutiyet döneminde Jön Türkler, ortaöğretim kurumunu Müslümanlar ve gayrimüslimlerle beraber yürütmeyi düşünmüşlerse de bu fikirden daha sonra vazgeçmişlerdir. Orta seviyedeki gayrimüslim okullarında Türkçe öğretilmesi girişimi "Mektepler Meselesi" ni zirveye taşımış özellikle Rus mebuslar tarafından tepkiyle karşılanmış bunun Türkleştirme politikasının bir ürünü olduğunu savunmuşlardır. Oysa amaç yalnızca vatanın birliği için Osmanlılık fikri etrafında birleşmekti³⁶⁰.

II. Meşrutiyetin ilanından sonra hükümet, gayrimüslimlerin keyfi eğitim-öğretimlerine son vermek istedi. Gelecek tepkilere karşı da ilköğretim seviyesindeki okullarda kullanılan dile karışılmayacağını belirtti. Gayrimüslimler ısrarla diğer eğitim kurumlarında da programlarına karışılmamasını istemekteydiler. Fatih'in kendilerine vermiş olduğu hakların korunmasını ve ayrıcalıklarının devam etmesi

³⁵⁷ Selçuk Uygun, *aynı yer*.

³⁵⁸ Kerim Sarıçelik, *a.g.e.*, s. 281.

³⁵⁹ Kerim Sarıçelik, *a.g.e.*, s. 282.

³⁶⁰ Mustafa Ergün, *a.g.e.*, s. 355.

gerektiğini belirttiler. Oysa bunlar reaya oldukları dönemden kalmış uygulamalar olup 1876 Kanun i Esasi ile birlikte tüm vatandaşlar eşit sayılmıştı³⁶¹.

1910 yılında Patrikhanelerle hükümet arasındaki en büyük sorun okulların teftişi idi. Kendi denetimlerini kendileri yapmak ve bu sayede öğretmen kadrosu ve öğretim programlarını gizlemek istemekteydiler. Yunanistan ve Bulgaristan'da eğitim alıp Rum ve Bulgar okullarında görev yapmakta olan öğretmenleri ve ülkeyi parçalayıcı dersleri devletten gizliyorlardı³⁶².

I. Dünya Savaşı'na girildikten sonra 18 Kasım 1914'te Meclis-i Vükela, düşman devletlere ait kurumlara el konulması kararını vermişlerdir³⁶³.

3.1.1. Rum Okulları

Gayrimüslim okulları içinde en çok olanı Rum okullarıdır. Diğer gayrimüslimler ülkenin belirli yerlerinde ikamet ederken Rumlar, devletin her bölgesine yayılmışlardır. Rum Patrikhanesi, II. Meşrutiyet'e kadar padişahın aldıkları imtiyazlarla her bölgede okul açabilmişlerdir³⁶⁴.

1880 yılında Rumların 66 tane ilkokulları mevcuttur³⁶⁵. 1902-1903 yıllarında gayrimüslimlerin Ankara, Adana ve İstanbul dışındaki yerlerde, 821 mektebi vardır. Bu okullarda 44.025 erkek, 12.911 kız öğrenci bulunmaktadır. İstanbul ve Edirne'de 602 mektep ve 51.909 talebesi bulunmaktadır. Manastır ve Selanik vilayetlerinde, Bulgar istatistiklerine göre; 732 Rum okulu ve 49.343 öğrencisi, Rum istatistiklerine göre de 1.011 Rum okulu ve 59.640 talebesi bulunmaktadır³⁶⁶.

II. Abdülhamid, zamanında Osmanlı Devleti'nde Rum okullarının durumu şöyledir;

- Avrupa kıtasında 2.200 Rum Okulu, 3.454 muallim, 134.519 öğrenci,
- Filistin 78 Rum Okulu, 153 öğretmen, 4.293 öğrenci,

³⁶¹ Mustafa Ergün, *a.g.e.*, s. 356.

³⁶² Mustafa Ergün, *a.g.e.*, s. 362.

³⁶³ Kerim Sarıçelik, *a.g.e.*, s. 284.

³⁶⁴ Mustafa Ergün, *a.g.e.*, s. 364.

³⁶⁵ Necdet Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 105

³⁶⁶ Mustafa Ergün, *a.g.e.*, s. 364- 365.

-Asya kıtasında 1.521 okul, 2.652 öğretmen, 259.812 öğrenci vardır³⁶⁷.

Rum okullarında Yunan okullarında okutulan kitaplar okutuluyor ve programlarında Türkçeye yer verilmiyordu. Türkçeyi okutmaları istendiğinde eğer bu dersi okutturmak istiyorsanız masrafını da kendiniz ödemeniz gerekir şeklinde karşılık veriyorlardı³⁶⁸.

3.1.2. Ermeni Okulları

Tanzimat ve Islahat Fermanlarından en çok yararlananlar Ermeniler olmuştur. Ermeniler, devlet okullarına devam edebildikleri gibi, devlet memuriyetlerine de girmişlerdir. Ermeniler kendi okullarının yanında yabancı okullara da devam ediyorlardı. Protestan okulları ile Katolik okulları Ermeni çocuklarını kendilerine çekebilmek için bir rekabet içindeydiler. Ermeniler İkinci Meşrutiyet döneminde daha ılımlı davranarak devletle anlaşma halinde olmuştur³⁶⁹. Fakat , 1910 yılında bir Ermeni Okulu Bakanlık müfettişine gerekli bilgileri vermedi. Bu olay basına da yansıdı. Bakan İsmail Bey, ders programları ve öğretmen listelerinin gönderilmesine dair bir uyarı yazısı yazmıştır. Buna rağmen istenilen belgeleri yeterli malzemeyi bulamama bahanesiyle göndermediler³⁷⁰.

İkinci Abdülhamit devrinde kapatılan Ermeni okulları, İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra tekrar açılmışlardır. Böylece hem devletin, hem patrikhanenin, hem de cemiyetler ve şahıslarca açılan Ermeni okullarının sayısı, Birinci Dünya Savaşı öncesinde 2.500'e çıkmıştır³⁷¹.

³⁶⁷ Mustafa Ergün, *a.g.e.*, s. 371.

³⁶⁸ Ersoy Taşdemirci, *a.g.m.*, s. 14.

³⁶⁹ Mustafa Ergün, *a.g.e.*, s. 372.

³⁷⁰ Mustafa Ergün, *a.g.e.*, s. 373.

³⁷¹ Ersoy Taşdemirci, *a.g.m.*, s. 15.

3.2. Isparta Kazasındaki Gayrimüslim Okulları

Isparta kazasında gayrimüslim nüfusun Isparta merkezde yaşadığını daha önce belirtmiştik. Aşağıdaki tabloda 1882 yılında Isparta kazasında yaşayan gayrimüslimlerin sayısal durumu verilmiştir.

Tablo-17: Isparta Nüfusunun Dağılımı

İdari Birim	Yıllar	İslam	Ermeni	Rum	Protestan	Katolik	İcmal-i Nüfus
Isparta Kazası	1882 ³⁷²	15.418	235	2.087	0	0	17.740
Isparta Kazası	1896 ³⁷³	16.317	550	4.663	0	0	43.133
Isparta Kazası	1904 ³⁷⁴	45.526	786	5.909	0	0	52.221

Isparta kazasında 1882 yılında 2.322 adet gayrimüslim yaşamaktadır. Bu yılda genel nüfusun %13'ünü gayrimüslimler oluşturmaktadır. 1896 yılında 5.213 gayrimüslim yaşamaktadır. Gayrimüslimlerin genel nüfusa oranı %12'dir. 1904 yılında ise kazada 6.695 gayrimüslim yaşamaktadır. Genel nüfus içindeki payı bu yılda da %12'dir.

H. 1307/M. 1889 ve H. 1308/M. 1890 yıllarında Konya'ya muhacirler yerleşmiştir. Buna göre, Isparta kazasına bağlı Keçiborlu nahiyesinin, Hezargrad ve Gencer Alanı köylerine toplamda 189 Rum yerleşmiştir³⁷⁵.

Konya Vilayet Salnamelerine göre Isparta kazasında yedi adet gayrimüslimlere ait mekteb-i sıbyan olduğu belirtilmektedir³⁷⁶. 1894 yılında vilayet

³⁷² KVS., H. 1299/M. 1882, s. 161.

³⁷³ KVS., H. 1314/M. 1896, s. 236.

³⁷⁴ KVS., H. 1309/M. 1894, s. 185.

³⁷⁵ KVS., H. 1312/M. 1899, s. 248.

³⁷⁶ KVS., H. 1286/M. 1869, s. 26; H. 1287/M. 1871 s.104; H. 1289/M. 1872 s.95; H. 1290/M. 1873 s.103-104; H. 1292/M.1875 s.104-105; H. 1293/M. 1877 s. 122; H. 1294/M. 1878 s. 123; H. 1296/M. 1880 s. 119; H. 1300/M. 1883 s.104; H. 1301/M.1884-1885 s. 129.; H. 1303/M. 1885-1886 s. 314; H. 1303/M. 1885-1886, s.145; H. 1309/M. 1894, s. 147.

genelinde Rumlara ait üç rüştiye, 137 iptidai mektebi olmak üzere toplam 143 okul vardır. Gene aynı yılda Ermenilere ait üç rüştiye ve 20 iptidai mektebi olmak üzere toplamda 23 mektep vardır³⁷⁷.

Tablo-18: H. 1316/M. 1898 Maarif Salnamesine Göre Hamitabat'ta Bulunan Gayrimüslim Mekteplerin Mensup Oldukları Cemaat³⁷⁸

Kaza	Okulun adı	Mensup Olduğu Cemaat
Hamitabat	Ermeni Mektebi	Ermeni
Hamitabat	Kemer Mektebi	Rum
Hamitabat	Kemer Mektebi	Rum
Hamitabat	Temel Mahallesi	Rum
Hamitabat	Temel Mahallesi	Rum
Hamitabat	Emere Mahallesi	Rum

Hamitabat kazasında H. 1316/M. 1898 yılında altı tane gayrimüslim mektebi tespit edilmiştir. Bunlardan yalnızca bir tanesi Ermenilere aittir. Geri kalan ise Rumlara aittir.

Aşağıdaki tabloda H. 1321/M. 1903 yılında Hamitabat kazasında mevcut olan gayrimüslim mekteplerin isimleri verilmiştir.

Tablo-19: H. 1321/M. 1903 Yılı Gayrimüslim Mektepleri³⁷⁹

Kaza	Mektebin İsmi	Mektebin Mensup Olduğu Cemaat	Mektebin Derecesi	Zükür	İnas

³⁷⁷ Mehmet Ö Alkan, aynı eser, s. 100.

³⁷⁸ 1316 Yılı Maarif Salnamesi, s. 1164.

³⁷⁹ 1321 Maarif Salnamesi, s. 596.

Hamidabat	Aramyan Zükür	Ermeni	İptidai	60	-
“	İnas Rum	Rum İnas	İptidai	-	230
“	Zükür Rum	Rum	İptidai	245	-
“	Zükür Rum	Rum	Rüşdi	210	-
“	Zükür Rum	Rum	İptidai	55	-
“	Zükür Rum	Rum	İptidai	60	-

H. 1321/M. 1903 yılı Maarif Salnamesinden elde ettiğimiz bilgilere göre; altı gayrimüslim mektebinde 860 öğrenci okula devam etmektedir. Bu mekteplerin beş tanesi İptidai derecesinde, bir tanesi ise Rüşdiye derecesindeki okuldur. Sadece Rum İnas okulunda kız öğrenci vardır. Diğer okullar erkeklere aittir.

Aramyan Ermeni Mektebinde okunan kitaplar şunlardı: Elifba-yı Osmani, Güldeste, edebiyat-ı Osmaniye, Muhtasar Akaid, Muhtasar Yeni Sarf, Talim-i Etfal, Sarf-ı Lisan-ı Ermeni, Talim-i Lisan-ı Atik-i Ermeni, İlm-i Hesap, Ermeni Tarihi, Tarih-i Osmani, Muhtasar Coğrafya, Muhtasar Sarf-ı Osmani³⁸⁰.

1905 yılında Isparta’da bir tane erkeklere mahsus Rum iptidaisi, bir tane erkek rüştiyesi ve bir tane de karışık şekilde iptidai olduğu görülmektedir³⁸¹.

³⁸⁰ Kerim Sarıçelik, *a.g.m.*, s. 250.

³⁸¹ Mehmet Ö. Alkan, *a.g.e.*, s. 147

SONUÇ

Isparta kazası, Hamitabat sancağının merkez kazası olmasından dolayı eğitim kurumları açısından oldukça zengindir. Osmanlı Devleti'nin eğitim alanında modernleşmesini, Isparta kazası ile sınırlandırdığımız bu çalışmada, Konya Vilayet Salnameleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri, Maarif Salnameleri ve Konya Maarif Arşivinde bulunan defterler taranarak kazada bulunan mekteplerin adetleri, okullardaki öğrenci sayıları, öğretmenlerle ilgili bilgiler elde edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde derin kökleri olan eğitim kurumları, 16.yy 'dan itibaren çağa ayak uyduramamıştır. Medreselerin dini eğitim vermekten ve o güne kadar yapılan çalışmaları ezberletmekten öteye gidememesi, sıbyan mekteplerinin ise okuma-yazma dahi öğretemeyen bir kurum haline gelmesi bu kurumlarda yenilik yapmayı kaçınılmaz hale getirmiştir. Temel eğitim kurumlarından olan Sıbyan mekteplerinde iyileştirme çabaları sonuçsuz kalmış, yerine yeni usulde eğitim verecek olan iptidai mektepler açılmıştır. Hecceleme usulüyle okuma-yazmayı esas alan usul-ı cedide, ilk başta tepki almışsa da zamanla halk bu eğitim kurumlarını benimsemiş ve yörelerinde açılan okulların masraflarına yardımcı olmuşlardır.

Modernleşme dönemiyle birlikte devletin genelinde olduğu gibi Isparta kazasında da eski usulde eğitim veren sıbyan mekteplerinin sayılarının azaldığı, bunların yerine açılan İptidai mekteplerinin hızla arttığını görmekteyiz. Osmanlı Devleti'nin klasik eğitim kurumlarından sıbyan mekteplerinin sayısı salname verilerine göre; 1874, 1875, 1877 yıllarında 37 adettir. Hamitabat Sancağına bağlı diğer kazalarda aynı yıllarda Burdur'da 22, Yalvaç'ta dokuz, Eğirdir 'de 11, Uluborlu'da sekiz, Has Karaağaçta iki ve Tefenni'de iki adet olmak üzere 91 adet sıbyan mektebi bulunmaktadır. Sancak geneline baktığımızda en fazla mektep Isparta kazasındadır.

Hamidabat sancağı genelinde; 35 medresede, 687 öğrenci eğitim görmektedir. Isparta kazasındaki medreselerde ise 127 öğrenci mevcuttur. Sancaktaki diğer kazalarda ise; Eğirdir kazasında üç medresede 47 öğrenci, Ağros-Barla nahiyesindeki üç medresede 51 öğrenci, Pavlu nahiyesindeki bir medresede 16 öğrenci, Yalvaç kazasındaki sekiz medresede 146 öğrenci, Karaağaç kazasındaki altı medresede 300, Uluborlu kazasında yedi medresede 102 öğrenci vardır. Sancak geneliyle kıyasladığımızda; %18'ini Isparta kazası öğrencileri oluşturmaktadır. Isparta kazasında bulunan sekiz medresenin isimlerini, hangi mahallede yer aldıklarını, banilerini ve müderrislerini tespit etmiş bulunmaktayız.

Isparta'da ilk rüştiye H. 1277/M. 1860 yılında açılmıştır. 1874 yılında kızlara ait rüştiye açılmak istenmiştir. Lakin tahsis edilen binanın kız rüştiyesi olmasına dair bir emir gelmeyince kızlara mahsus sıbyan mektebi olarak eğitim vermeye başlamıştır. 1904 yılına ait bir belgede Hamidabat kız rüştiyesine öğretmen ataması yapıldığı belirtilmektedir. Anlaşılabacağı üzere 1904 yılından önce Isparta'da bir adet de kız rüştiyesi açılmıştır.

H. 1317/M. 1899 yılına ait salname verilerine göre; usul-ı cedide ile eğitim veren 19 mektep bulunmaktadır. Bu mekteplere 770 talebe ve 270 talebat devam etmektedir. Isparta'ya bağlı Keçiborlu nahiyesinde ise Usul-i cedide üzere eğitim veren iki mektep bulunmaktadır. Bu mektebe 83 erkek öğrenci ve 41 kız öğrenci devam etmektedir.

Isparta kazasında 1869, 1871, 1872, 1873, 1875, 1877 yıllarında yedi adet gayrimüslim mektebi bulunmaktadır. H.1317/M. 1899 Salnamesine göre gayrimüslimlerin rüştiye derecesinde bir, iptidai derecesinde ise beş adet mektepleri bulunmaktadır. Rüştiye mektebine 55 öğrenci devam etmektedir. İptidaiye mektebe ise 475 öğrenci devam etmektedir. Hamidabat sancağının merkezi konumundaki Isparta'da, 1882 yılında 2.082 Rum, 235 Ermeni olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bütün Rumların Isparta kazasında ikamet ettiği görülmektedir. H. 1314/M. 1896 yılı Salnamesine göre altı adet gayrimüslim okulu tespit edilmiştir. Bunların beşi Rumlara, bir tanesi ise Ermenilere aittir.

Devlet genelinde sayılı yerlerde açılan idadi mektepler, Isparta'da erken dönemde açılmıştır. Yapı ilk olarak H. 1276/M. 1860-61 yılında rüştiye olarak açılmıştır. 1902'de altı sınıflı olarak liva idadisine dönüşmüştür. H. 1322/M. 1904 Vilayet Salnamesine göre Isparta'da bir adet idadi bulunmaktadır. Isparta idadisinde 1913-1914 yıllarında 138 Müslüman, beş Rum, beş Ermeni toplamda 148 öğrenci bulunmaktadır. Isparta idadisi 1990-2017 yıllarında İl Milli Eğitim Müdürlüğü binası olarak kullanılmıştır. Günümüzde bu idadi binası Halk Eğitim Merkezi olarak kullanılmaktadır.

Sancak merkezlerinde kurulan, darümualliminlerin kuruluş sürecinde daha çok rüştiye mektebi muallimlerinden faydalandığı ortaya çıkmaktadır. Darümualliminlerin öncelikli ihtiyacı bina ve muallimdir. Dolayısıyla darümualliminlerin artması, eğitimde çitanın yükselmesini olumlu yönde etkilemiştir. Isparta kazasında 1903 yılında sıbyan mekteplerine hoca yetiştirmek için bir Darümuallimin inşa edilmiştir. Okul iki yıllıktır. Öğrencilerinin başarılı oldukları gözlemlenmiştir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi kayıtlarından ulaştığımız bilgilere göre öğretmenlerin işlerini ne yazık ki titizlikle yapmadıkları, bazı günler okula gelmedikleri, okul müdürlerinin göndermeleri gereken evrakları zamanında göndermedikleri ve nihayetinde Maarif Nezareti'nden uyarı aldıkları görülmüştür. Bu da bize okulların denetlenmesinde sıkıntı olduğunu göstermiştir. Okulların istediği kitapların bütçe yetersiz olduğu için gönderilemediği çalışmamızda tespit ettiğimiz bir diğer husustur. Muallimi eksik olan kurumlara öğretmen ataması istenmiş yine mali yetersizlikler sebebiyle, öğretmen atanamamıştır. Okulların açılışı genelde padişahın doğum gününde veya tahta çıkışının yıl dönümünde yapılmıştır.

Bu araştırma ile birlikte Hamidabat sancağına bağlı Isparta kazasındaki modern eğitim kurumları ile ilgili detaylı bilgilere ulaşılmış oldu. Öğrenci sayıları, ders programları, muallim isimleri, muallimlerin mezun oldukları okullar,

mekteplerin açılış tarihleri gibi bilgiler tespit edilmiştir. Bu bağlamda araştırma Isparta'nın Eğitim Tarihine katkı sağlayacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

1.Arşiv Kaynakları

A.Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Bâbiâli Evrak Odası (BEO) : 1807-135473 ; 3614-27103039.

İrâde-i Dahiliye (İ. DH) : 123194974 ; 1495\61-1

Maârif Nezareti Mektûbî: (MF. MKT): 17/114 ; 425/27/1; 424/46/2/2; 435/2/1/1; 112/29/1; 249/49/1; 428/11/1; 941/50/2; 242/49/1; 495/55/1; 969/58/1/1; 16/81; 30/6; 47/68; 61/27; 352/29/1/1; 4/41; 4/109; 23/81; 24/97; 25/24; 62/38; 428/11/1; 147/38; 128/103/1; 203/4/1; 146/98; 147/76/1; 24/97; 179/107; 422\28\6-8; 809/30/1; 951/23/1; 579/17/14; 683/73/2 ; 662/13/1 ;744/12/1; 829/32/1; 886/32/1; 895/3/1; 783/9; 839/34/1; 10371448\1\1.

Dâhiliye Nezâreti Umur-ı Mahalliye ve Vilâyât :(DH. UMVM): 24/36/1.

2.Konya Maarif Arşivi

Konya Isparta ve Hamidabat Bölgeleri İdadi ve Sultaniye Mekteplerine Ait İmtihan Cetveli (81 Numaralı Defter)

Konya ve Bütün Mülhakatı Rüştiye Mekteplerinin İmtihan-ı Umumi Cetvelidir (321-324 Senesi) (46 Numaralı Defter)

Muallimlere Mahsus Müddet-i Hizmet Defteri (202-296 arası) (65 Numaralı Defter)

Muallim Teftiş Defteri(42 Numaralı Defter)

Muallim Teftiş Defteri(89 Numaralı Defter)

3. Konya Vilayet Salnamesi: H. 1285; H. 1286; H. 1287; H. 1289; H. 1290; H. 1291; H. 1292; H. 1293; H. 1294; H. 1295; H. 1296;H. 1298; H. 1299; H. 1300; H. 1301; H. 1303; H. 1304; H. 1307; H. 1309; H. 1312; H. 1314; H. 1317; H. 1322.

4. Maarif Salnamesi: H. 1316, H. 1317, H.1318, H. 1319, H. 1320.

2.KİTAP VE MAKALELER

AHUNBAY, A. Zeynep, “Mektep (mimari)”, *DİA.*, C. XXIX. s. 7-8.

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 2004’e)*, Alfa Yay., İstanbul 2001.

AKDEMİR, M. Sadık, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Isparta (Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat)*, Isparta Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Isparta 2008, s. 20-21.

AKSU, F., *Isparta İli Yer Adları*, Isparta Halkevi, İlkadım Basımevi, 1936.

AKYOL, Taha, “Ceditçilik”, *DİA*, C.VII, 211-213.

ALKAN, Mehmet Ö., *Tanzimat’tan Cumhuriyete Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Tarihi İstatistikler Dizisi, C. VI, Ankara 2000.

ALKAN, Mehmet Ö., “İmparatorluktan Cumhuriyete Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim” *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye’si* (Der. Kemal Karpat), İstanbul 2004, s. 73-242.

BALTACI, Cahit, “Mektep”, *DİA.*, XXIX, s. 6-7.

BAŞGÖZ, İlhan, *Türkiye’nin Eğitim Çıkması ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1995.

BOZKURT, Gülnihal, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, TTK yay., Ankara 1996.

DEMİREL, Fatih, II. Meşrutiyetten Sonra Osmanlı’da Ortaöğretim: Sultaniler, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 27, Aralık 2012, S.1, s. 339-358.

- DEMİRGİL, Selçuk, “*Isparta'nın Kısa Tarihi*”, Geçmişten Günümüze Isparta, Eren yay., Ankara 2009.
- DEMİRTAŞ, Zülfü, “Osmanlı’da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 17, S. 1, Elazığ 2007, 173-183.
- DOĞAN, Nermin Şaman, “*Selçuklu ve Hamidoğulları Döneminde Isparta: Kültürel Ortam*”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 22, Ankara 2009, s.72.
- DUYMAZ, A.Şevki, “Isparta İdadisi”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C. 4, Temmuz 2017, S. 9. s. 47.
- ER, Hamit, *Osmanlı Devletinde Çağdaşlaşma ve Eğitim*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1999.
- ERGİN, Osman, *Türk Maarif Tarihi*, C. I.II, Eser Matbaası, İstanbul 1977.
- ERGÜN, Mustafa, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1941)*, Ankara 1996, s. 218.
- GÖKMEN, Ertan, “Aydın Vilayetinde Sıbyan Mekteplerinin İptidai Mekteplere Dönüştürülmesi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 20, Ankara 2006, s. 149-173.
- GÜVEN, İsmail, “Türkiye’de Öğretmen Eğitiminin Tarihsel Dönüşümü, Yeni Türkiye, S. 59, Temmuz Ağustos 2014, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi yay., Eskişehir 2014, s. 1543-1573.
- HALİS, İsa, *Tanzimat Dönemi Eğitim Sistemi*, Serhat Kitabevi, Konya 2005.
- HIZLI, Mefail, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S.1, Bursa 2008, s. 28.
- Isparta İl Yıllığı, 1967.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Medrese”, *DİA.*, C.XL, s. 332.
- KANSU, Nafi Atuf, *Türkiye Eğitim Tarihi*, Nobel yay., Ankara 2015.

- KATIRCIOĞLU, Nuri, *Bütün Isparta*, Ankara Bereket Matbaası, Ankara 1958.
- KARDAŞ, Rıza, “Eğitim ve Yenileşme Hareketleri Yönünden Laiklik ve Din Anlayışı”, *Türk Kültürü*, S. 109, Kasım 1971, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1971-1972, s. 409-420.
- KARDAŞ, Rıza, “Türkiyede Milli Eğitimin Gelişmesi”, *Türk Kültürü*, III. Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay. Ankara 1964-1965, s. 463-465.
- KILIÇ, Remzi, “Osmanlı Türkiye’inde Azınlık Okulları (19.Yüzyıl)”, *Türk Kültürü*, S. 431, Ankara 1999, 151-159.
- KOÇER, Hasan Ali, *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi(1773-1923)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1991.
- KODAMAN, Bayram, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, TTK. Yay., İstanbul 1980.
- KOFOĞLU, Sait , “Hamidoğulları”, *DİA*, C.XV, s. 474-476.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri, *1820-1836 Hamid Sancağı ve Türkiye(182 Numaralı Şer’iye Siciline Göre)*, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya 1993.
- MEMİOĞLU, A. Zeki, “İmparatorluktan Cumhuriyete İlk Öğretimimiz”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 21, Erzurum 2003, s. 241-252.
- SAKAOĞLU, Necdet, *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi*, , İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2003.
- SALMAN, Hacı, “ İdadi Mekteplerinin Tarihsel Gelişimi”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005.
- SARIÇELİK, Kerim, *Konya’da Modern Eğitim Kurumları (1869-1919)*, Çizgi Yay., Konya, 2010.

SARIÇELİK, Kerim, “II. Abdülhamid Dönemi’nde Hamidabad Sancağında Eğitim-Öğretim”, INES Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresi, Çizgi Yayınevi, Aralık 2017, s. 243-252.

SARIKAYA, Yaşar, *Medreseler ve Modernleşme*, İz Yay., İstanbul 1977.

ÖCAL, Mustafa, “Amin Alayı”, *DİA.*, C.III, s. 63.

ÖZYILMAZ, ÖMER, *Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002.

ÖZTEKE, Fatih, *XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Tarih Eğitimi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006.

ÖZTÜRK, Cemil, “İdadiler”, (*DİA*), C. XXI, İstanbul 1988, s. 464-466.

ÖZTÜRK, Cemil, “Rüşdiye”, *DİA.*, C. XXXV, s. 300-303.

TAŞDEMİRCİ, Ersoy, “Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10, Kayseri 2001, s. 13-30.

TAŞER, Seyit, “Konya Vilayeti Sancak Merkezlerinde Eğitim Veren Darülmualiminler”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 27, Konya 2010, s. 665-667.

TAŞKIN, Ünal, “Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 3, Elazığ 2008, s. 343-366.

T.C Isparta Valiliği, *Isparta 2003*, Bizim Büro Basımevi.

TEMURÇİN, Kadir, “Hamitabat Kazasında Nüfus (1831-1917)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 17, S. 1 Elazığ 2007, s. 45-68,

TENGER, Süleyman, “Rüştiye Mekteplerinin Tarihi Gelişimi ve Din Eğitimi ve Öğretimi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara 2005.

TÜRK, İbrahim Caner, “Türkiye’de Orta Tahsil” Başlıklı Risaleye Göre Osmanlı İmparatorluğu’ndan Ulus Devlet Türkiye’ye İntikal Eden Ortaöğretim Mirası, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, S. 52, Erzurum 2014, s. 351-378.

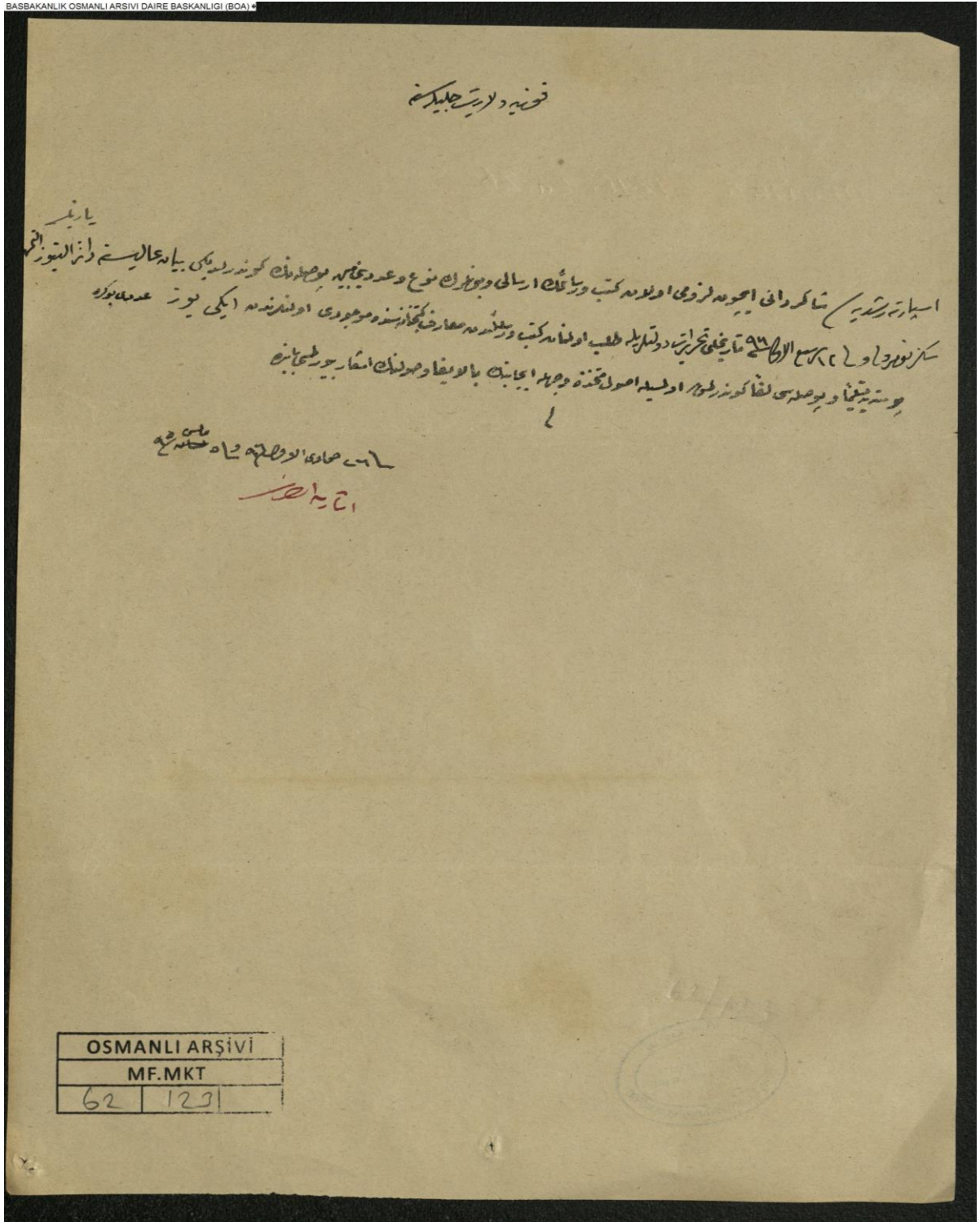
UYGUN, Selçuk, “Türkiye’de Dünden Bugüne Özel Okullara Dair Bakış (Gelişim ve Etkileri)”, *AÜEBFD*, C. 36, S. 1, Ankara 2003, s. 107-120.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı*, TTK. Yay., Ankara 1984.

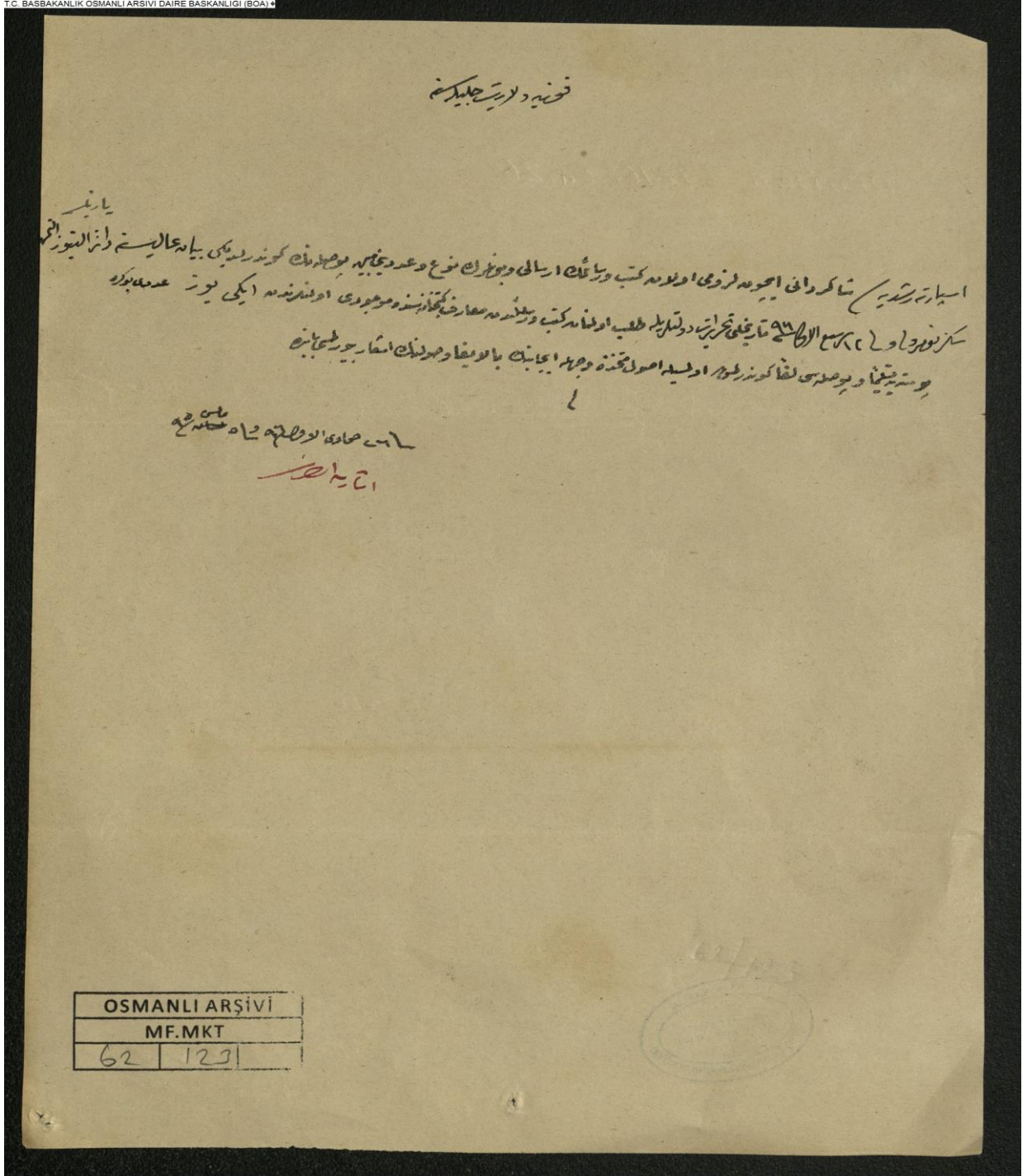
ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir, “Sıbyan Mektepleri” , *Türk Kültürü*, III. Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1964-1965, s. 594-600.

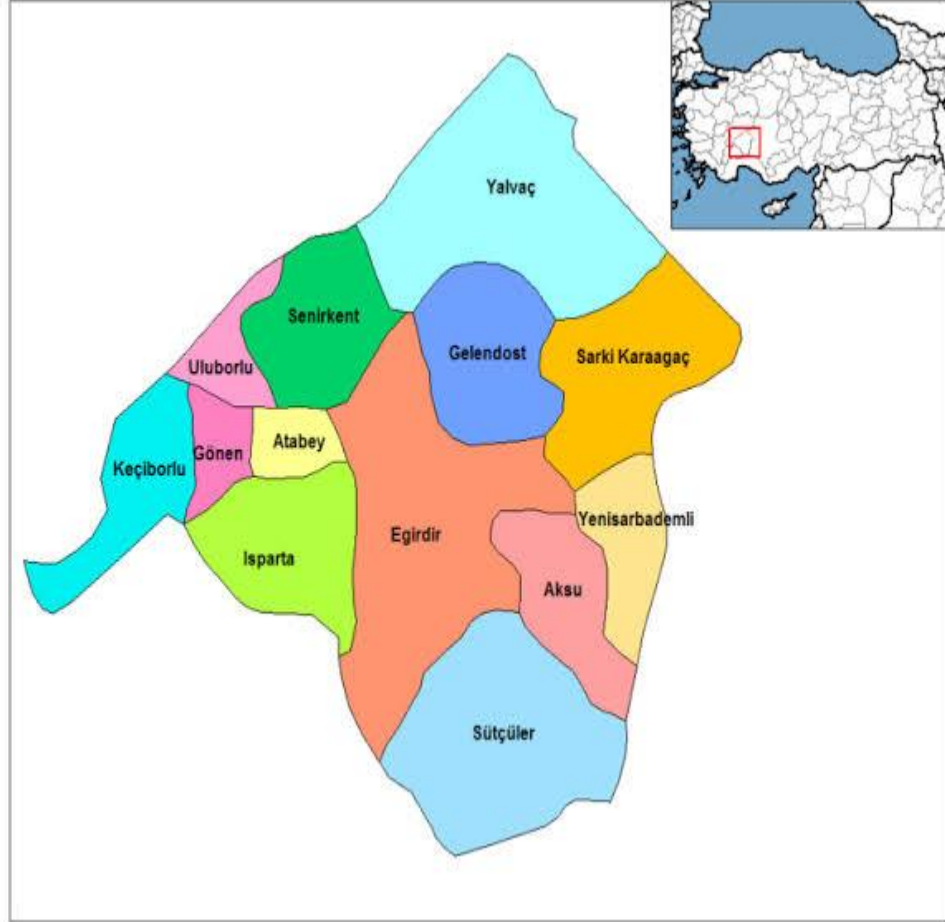
ZENGİN, Zeki Salih, II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi, Akçağ Yay., Ankara 2002.

Ek 2: Isparta rüştiye mektebi öğrencileri için lazım olan kitap ve risalelerin Maarif Kütüphanesinde bulunanların gönderildiğini bildiren belge. (BOA., MF.MKT., 62/123).

Ek-5 : Isparta rüştiye mektebi öğrencileri için lazım olan kitap ve risalelerin Maarif Kütüphanesinde bulunanların gönderildiğini bildiren belge. (BOA., MF.MKT., 62\23).

Ek-7: Günümüz Isparta İli Haritası

Kaynak:https://www.wikiwand.com/tr/Isparta%27n%C4%B1n_il%C3%A7el_eri , Erişim Tarihi: 25.09.2019.

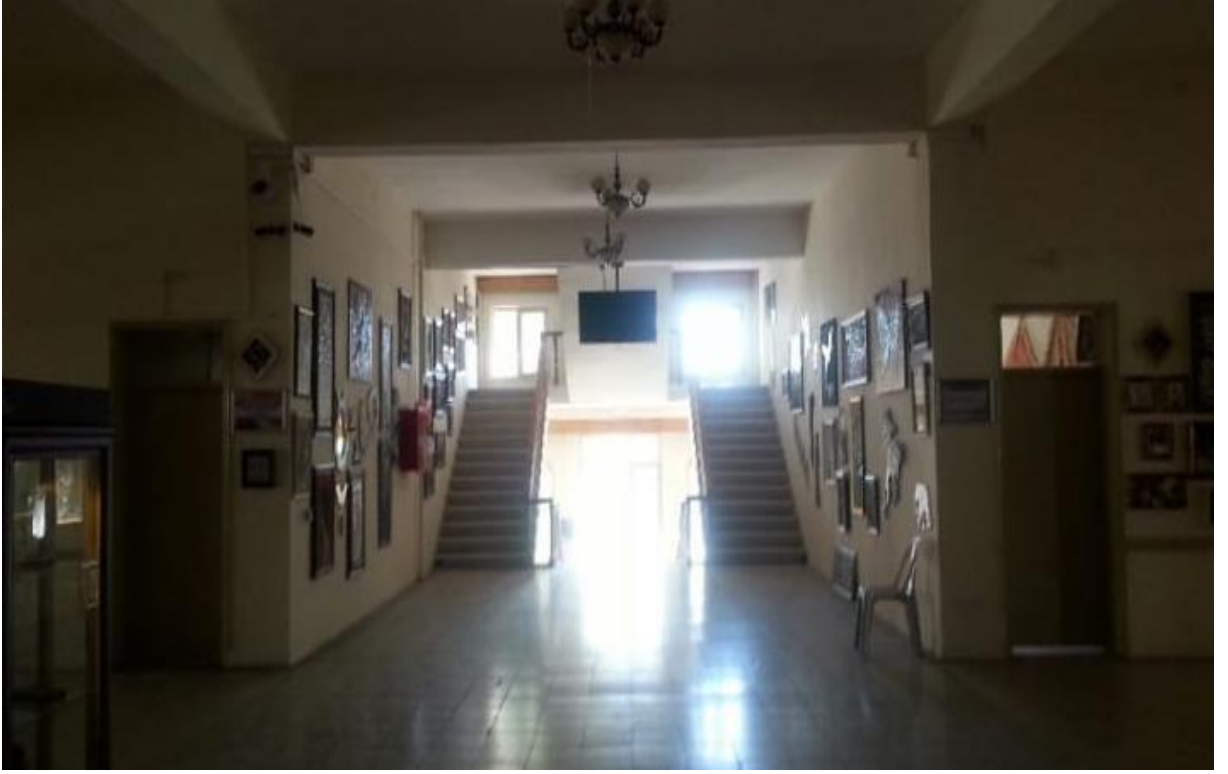
Ek-8: Isparta İdadisinin Rüştiye Olarak Kullanıldığı Yıllara Ait Fotoğraf

A. Şevki Duymaz "Isparta İdadisi", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 9. s. 51.

Ek-9: Günümüzde Isparta İdadisi

A. Şevki Duymaz "Isparta İdadisi", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 9. s. 53.

Ek-10:Günümüzde Isparta İdadisinin İçerden Görünüşü

A. Şevki Duymaz "Isparta İdadisi", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 9. s. 54.